

VIJFTIG JAAR OORLOGSVERLEDEN – DE KLEREN VAN DE KEIZER (*)

Openingsrede uitgesproken door Mr. Paul VAN LEEMPUT op de plechtige openingszitting van de Vlaamse Conferentie bij de Balie te Antwerpen op 13 oktober 1995

De oorlog behoort «tot de dingen die voorbij zijn en die niet overgaan».¹

Het bestuur van de Conferentie heeft, zoals elk jaar, bloemen neergelegd aan het oorlogsgedenkteken aan de ingang van deze zaal; het blijft een ontroerende en zinvolle plechtigheid; zij herinnert eraan dat vrijheid en democratie nooit vanzelfsprekend zijn.

Wij herdenken dit jaar met fanfare vijftig jaar bevrijding maar voor de overlevenden van de kampen is het een nachtmerrie die hen blijft achtervolgen.

Mijn generatie heeft geen oorlog gekend. Wij zijn zondagskinderen en leven in de beste der werelden. Wij zijn postmodern en dus moe van de wel erg draaglijke lichtheid van het bestaan. Niemand krijgt ons nog de straat op om iets te roepen tegen de Serviërs of de Kroaten terwijl opnieuw Einsatzgruppen weerbare mannen liquideren. De enige en verschrikkelijke relevantie van oorlog, is onze onverschilligheid.

Hitler speculeerde ook op onverschilligheid; hij stelde de vraag: «Wie herinnert zich nog de Armeniërs?» Voor de Turkse staat is tot vandaag de ontkenning van de volkerenmoord op de Armeniërs een zaak van nationaal belang.

Vijftig jaar geleden werden de nazi-concentratiekampen bevrijd en aan de wereld de beelden getoond van een onnoemelijk kwaad; deze beelden behoren sindsdien tot het collectief geheugen. Zij zijn er niet in geslaagd nieuwe volkerenmoorden te voorkomen; met uitzondering van de gaskamers heeft de wereld de gruwelen van de kampen opnieuw strafeloos zien voltrekken.

De Endlösung was meer dan volkerenmoord; in 1943 schreef Yankelevitsch: «... pour la première fois peut-être des hommes sont traqués officiellement non pour ce qu'ils font mais pour ce qu'ils sont. Ils expient leur être et non leur avoir ...»² Daarom was het voor Himmler essentieel dat de kinderen systematisch werden omgebracht.³

De verwijdering en de liquidatie van de joden in Europa is uitgewerkt door een koelbloedig ambtenarenapparaat, dat niet onnodig gewelddadig maar wel efficiënt wou zijn, daarbij geholpen door de onderdanigheid van zijn slachtoffers. Joden werden herleid tot namen en cijfers op aanstippingslijsten, contingenten en genummerde transporten. Van elke identiteit ontdaan, was het niet meer nodig om te haten alvorens te liquideren.

Eichman was geen jodenhater; Eichman was een huisvader, een ambtenaar met de ambitie om zijn taak naar best vermogen uit te voeren; de Endlösung was niet het werk van geperverteerden, wel het produkt van officieren, ingenieurs en welmenende burgers, beschaafde mensen zoals u en ik. Na de oorlog hebben zij hun uniform afgelegd en zijn zonder gewetensproblemen overgestapt naar de orde van de dag; de slachtoffers zijn slachtoffers gebleven.

De jodenvervolgving doordeesemt vanaf de vroege vierde eeuw onze christelijke beschavingsgeschiedenis; zij is een geschiedenis van gedwongen bekering en uitsluiting, daarna van uitdrijving en ten slotte van liquidatie. Rasbepaling, verblijfsverbod en ghettovorming, beroepsverbod, boekverbranding, verbod op gemengde huwelijken, kledijvoorschriften: het zijn geen uitvindingen van de nazi's; al deze voorschriften zijn reeds terug te vinden in het canonieke recht vanaf het jaar 306.⁴ De nazi's haalden moreel gezag uit Luthers «Von den Jueden und Ihren Luegen», waarin hij fulmineert tegen joodse dominantie, christenmoordenaars, pest- en onheilbrengers.⁵

Antisemitisme was tot voor de bevrijding gemeengoed; het zogenoemde «jodenprobleem», het woord alleen al is racistisch, was een politiek correct en bespreekbaar probleem, waarvoor een «oplossing» gezocht moest worden. Het is de holocaust zelf die in West-Europa het racisme en het antisemitisme heeft ontmaskerd.

In België werd in de aanloop naar de tweede wereldoorlog het antisemitisme ook buiten de Nieuwe Orde onverschillig, zo niet welwillend behandeld.

De katholieke pers was in de eerste plaats verontrust door het anti-katholieke optreden van de nazi's in Duitsland en niet door de jodenvervolgving.⁶

Het zogenoemde jodenprobleem in België was een migrantenprobleem; joodse burgers waren in de overgrote meerderheid, 94 %, vreemdelingen, dikwijls vluchtelingen, en wij weten dat vreemdelingen en vluchtelingen niet welkom zijn, niet in 1995 en niet in 1935.⁷

De ordonnantie van de bezetter van 1 juni 1942 zal de joden verplichten om de jodenster te dragen; de joden betalen hiervoor 1,- BEF per stuk. De Antwerpse administratie voegt bovendien een merkteken toe aan de identiteitskaart. De burgemeesters van Brussel weigeren hieraan hun mede-

* Met oprechte dank aan confraters Joëlle Colaës, Claude Marinower, Emiel Persijn en Jan Verstraete.

¹ WERUMEUS BUNING J.W.F., «Ballade van de dingen die niet overgaan», *Verzamelde gedichten*, Amsterdam, 1970

² YANKELEVITSCH, documentatie Marinower C.

³ STEINBERG, M., «Le Genocide aux rendez-vous du palais», *Juger*, 1994, nrs. 6-7, 22.

⁴ HILBERG, R., *La destruction des juifs d'Europe*, Paris, Fayard, 1988, p. 18.

⁵ HILBERG, R., o.c., p. 22.

⁶ HEYLEN, G. en HEYLEN-KIEBOOMS, B., *Louis Kiebooms, christen-democratisch journalist en politicus, vijf jaar politieke gevangene en voorvechter van de amnestiegedachte*, Kapellen, Pelckmans, p. 63.

⁷ STEINBERG, M., o.c., p. 19.

werking te geven; zij argumenteren in de marge dat er onder de joden een groot aantal Belgen zijn.⁸

De Duitse bezetter maakt handig gebruik van dit argument en laat voorlopig de 6 % Belgische joden buiten schot; het college van secretarissen-generaal zal slechts tegen de jodenrazzia's protesteren op 9 oktober 1943, nadat voor het eerst Belgische medeburgers waren opgepakt.

Terwijl andere politie en rijkswacht zich afzijdig hebben gehouden, heeft de Antwerpse politie in augustus 1942 wel haar medewerking verleend aan de arrestatie van tussen de 2.000 en 3.000 joodse burgers. De Belgische autoriteiten hebben hiertegen niet geprotesteerd. Protest en verbod is er uiteindelijk wel gekomen, namelijk van de kant van Militairverwaltungschef Reeder zelf, die aldus onrust wou vermijden.

In de Dossin-kazerne te Mechelen werden 27 konvooien samengesteld: 24.906 joden en 351 zigeuners werden gedeporteerd naar Auschwitz. Hierbij waren 5.430 kinderen, waarvan 150 jonger dan twee jaar. Ongeveer 16.000 gedeporteerden werden onmiddellijk omgebracht bij aankomst; 1.205 gedeporteerden overleefden de kampen; 45 % van de joodse bevolking in België werd omgebracht. In Antwerpen was dat 67 %.⁹

Het was een pijnlijke verrassing op de tentoonstelling «Honderd jaar Vlaamse Conferentie», in 1985, geconfronteerd te worden met de houding van de conferentie ten aanzien van haar joodse confraters. Die houding is vanop deze plaats sindsdien niet onbesproken gebleven.

Ik breng u in herinnering dat bij motie van 26 mei 1939 met 20 stemmen voor, 14 tegen en 6 onthoudingen, de joodse confraters werden geweerd uit de Vlaamse Conferentie.¹⁰ Ook notoire Vlaamsgezinde confraters, zoals mr. Nico Gunzburg, werden zonder pardon uitgesloten. Confrater Régine Karlin Orfinger getuigt hierover: «Het was verschrikkelijk voor de flamingant Nico. Ik vond het schandelijk en belachelijk maar voor Nico was het werkelijk de coup de grâce de l'ami. Ik heb mijn bijdrage niet meer betaald. Punt.»¹¹

Mr. René Victor schrijft in zijn «Schets ener geschiedenis van de Vlaamse Conferentie» dat deze uitslag volstrekt niet verwacht was en dat deze aangenomen werd door een toevallige meerderheid.¹² Nochtans werd deze motie achteraf niet herroepen, ook niet na hevige kritiek van binnen en buiten de Conferentie; de beslissing had binnen de Conferentie een scherpe wig gedreven, maar, zo schrijft René Victor, daarvan verdwenen de sporen grotendeels bij een gezellige uitstap.¹³ In bange dagen is eten en drinken de kwintessens van de Vlaamse Conferentie.

Antisemitisme was aan de balie geen kwalijk privilege van de Vlaamse Conferentie. Geïnspireerd door Edmond Picard, leefden ook binnen Le Jeune Barreau sterke anti-

joodse gevoelens. Een van haar coryfeeën, Charles Dumercy, placht te zeggen: «J'ai trois haines, le juif, le nègre et le flamingant.» De redactiesecretaris van Le Jeune Barreau bracht in 1938 een polemieek op gang met zijn artikel «Paradoxe Racique»; hij stelde dat het de plicht was om de rechten van de joden te beperken.¹⁴

De Orde van Advocaten te Antwerpen heeft op 3 juli 1941 ter uitvoering van de verordening van 26 oktober 1940 betreffende de joden, beslist dat de joodse advocaten weggelaten worden van het tableau der Orde en van de lijst der stagiairs. Aldus werden vijftien joodse confraters weggelaten van het tableau en twee confraters van de lijst der stagiairs.

Paul Martens, rechter in het Arbitragehof, zegt nu over die beslissing: «... Vijftig jaar na datum zou ik graag zeggen dat ik de balie van Antwerpen niet wil veroordelen, maar spijtig genoeg zie ik geen enkele verzachtende omstandigheid of rechtvaardigingsgrond voor haar houding.»¹⁵

Geen enkele verzachtende omstandigheid of verrechtvaardigingsgrond? Het zijn harde woorden van een rechter aan het adres van confraters, aan wie wij met eerbied terugdenken.

Jan Cuypers, procureur des Konings te Turnhout, antwoordt dat het gemakkelijk is achteraf te oordelen over heroïsme of wankelmoedigheid van mensen voor wie luisteren naar radio London al een heroïsche daad was.¹⁶

De Antwerpse Raad heeft inderdaad geen heroïsch verzet gepleegd maar het is evenzeer historisch onjuist dat zijn beslissing er zonder tegenwerking gekomen is.

Ik breng u deze besluitvorming in herinnering. Op de zitting van 28 april 1941 hoort de Raad de joodse confraters, o.a. mr. Régine Karlin Orfinger. Zij wijst erop dat de Raad niet genoemd wordt als uitvoerder van de verordeningen en dat de verordening eveneens niet spreekt over het tableau van advocaten ... Een weglating kan enkel gebeuren wanneer advocaten een werkzaamheid uitoefenen die onverenigbaar is met het dragen van de titel van advocaat of wanneer zij zich onwaardig hebben gedragen. Confrater Karlin voegt eraan toe dat zij zich onderworpen heeft door haar beroep niet meer uit te oefenen sedert 31 december 1940 en zij besluit: «De leden van de tuchtraad moeten in eer en geweten oordelen of zij het passend vinden om uit eigen initiatief een toestand te verergeren die, me dunkt, pijnlijk genoeg is.»¹⁷

De Raad zal de argumenten van confrater Karlin tot de zijne maken en de stafhouder zal deze argumenten vruchteloos gebruiken in de verdediging voor de Duitse overheid.

De Raad beslist op 9 juni 1941 met elf tegen vier dat het tableau wordt gehandhaafd mét behoud van de joodse confraters. De Raad neemt tegelijkertijd ook de beslissing dat de advocaten aan wie het verboden is hun beroep uit te oefenen, aan geen algemene vergadering of verkiezing kunnen deelnemen.¹⁸

Wellicht wou de Raad met deze vlucht voorwaarts polemieken bij de raadsverkiezing voorkomen; enerzijds bleven

⁸ STEINBERG, M., o.c., p. 20.

⁹ STEINBERG, M., o.c., p. 20.

¹⁰ VICTOR, R., *Schets ener geschiedenis van de Vlaamse Conferentie der balie van Antwerpen, 1885-1960*, Antwerpen, De Vlijt, 1960, p. 450.

¹¹ SAERENS, L., «De groei van een anti-joods klimaat te Antwerpen: de houding van de advocaten (1936-1941)», driemaandelijks tijdschrift van de V.Z.W. Auschwitzstichting, nr. 12, juni 1986, p. 46.

¹² VICTOR, R., o.c., p. 450.

¹³ VICTOR, R., o.c., p. 451.

¹⁴ VICTOR, R., o.c., p. 448.

¹⁵ DELTOUR, P., «Het weinig heroïsche pragmatisme van de Belgische oorlogsmagistratuur (1940-1944)», *Panopticon*, 1995, II, 159.

¹⁶ CUYPERS, J., «Oratio pro judicibus», *Panopticon*, 1995, IV, 333.

¹⁷ SAERENS, L., o.c., p. 30.

¹⁸ Verslagen van de Raad der Orde van advocaten te Antwerpen, archief van de Raad der Orde van advocaten te Antwerpen, zitting 9 juni 1941.

de joodse confraters gehandhaafd op het tableau en anderszins bleven zij verwijderd van de verkiezing, wat alvast zou beletten dat het vraagstuk in de verkiezing op de voorgrond zou treden of, moeilijker nog, de kandidatuur of de verkiezing van een joodse confrater aan de bezetter uitgelegd moest worden.

Het beleid van de Raad voor en na juni 1941 was er immers op gericht zoveel mogelijk potten gedekt te houden en beslissingen ten aanzien van de bezetter uit de weg te gaan.

De beslissing tot handhaving van de joodse confraters lekt uit en verschijnt in *Het Juristenblad* alsmede in *Volk en Staat*, voorzien van een gespieerd commentaar dat de namen van de voor- en tegenstemmers vermeldt.¹⁹

Stafhouder Van Scharen wordt hierover geconvoceerd bij Oberkriegsverwaltungsrat von Randenburg. De stafhouder doet hierover verslag aan de Raad op 30 juni 1941:

«Deze officier was op de hoogte van de beslissingen door de Raad der Orde genomen betreffende de niet-weglating van de Joden van de tabel der Orde, zoals zij opgemaakt werd ter zitting van 9 juni 1941. - Hij verklaarde mij dat hij de bedoeling van het gerecht en de leiding van de advocatenstand wenste te beschouwen als zuiver Belgische aangelegenheden maar dat het niet kon geduld worden dat de balie van Antwerpen door deze beslissingen in opstand trad tegen een Verordening van de militaire bevelhebber in België en dat, zo deze beslissingen niet dadelijk ingetrokken werden 'volens nolens', de militaire bevelhebber die over de macht beschikt om zijn gezag te doen eerbiedigen tot uiterste maatregelen zou overgaan die niet alleen de leden van de Raad maar ook de ganse balie van Antwerpen zouden treffen. Mijn opmerkingen betreffende de vermelding der namen van de Joden op het tabel werden aanhoord, nl. dat de Raad en de betrokken advocaat zelf menen dat voldaan werd aan de verordening zo de Joodse advocaten hun beroep niet uitoefenen en dat de Raad beslist had dat de Joodse advocaten aan de verkiezing geen deel zouden mogen nemen. De heer Oberkriegsverwaltungsrat betitelde dit als een 'spitsvondigheid'. De Joden 'moeten' van de lijst der advocaten verdwijnen. Elke andere oplossing wordt als een daad van vijandelijk verzet aanzien en zal als dusdanig behandeld worden. Op mijn bemerkingen betreffende de regeling te Brussel werd geantwoord dat voor Brussel de vraag nog hangende bleef, de toestand er verschillend zijnde van deze te Antwerpen bestaande. Mijn verzoek een uitstel te bekomen tot na het verlof werd afgewezen. De beslissing moet genomen worden uiterlijk ter zitting van 7 juli 1941. Ik verzoek de heer secretaris op de dagorde van 3 juli te plaatsen de behandeling van het punt: 'bespreking betreffende de toepassing der Verordening van 26 oktober 1940'»²⁰

Op de zitting van 3 juli 1941 beslist de Raad eenparig de joodse confraters weg te laten van het tableau en de stagiaarslijst;²¹ Deze beslissing is, confraters, zonder twijfel het tragische dieptepunt in het bestaan van onze balie.

Het brutale gezagsargument heeft blijkbaar de leden van de Raad doen zwichten; ook het feit dat de joodse confraters

de facto reeds de balie verlaten hadden, heeft de beslissing in de hand gewerkt; de tableaubeslissing had tenslotte alleen nog een trieste symboolwaarde van verzet overgehouden.

De besliste houding van de Duitse bezetter tegenover de Antwerpse Orde moet mee verklaard worden door de hetze van de toenmalige bestuursleden van de Vlaamse Conferentie; zij waren met sympathie verkozen na hun terugkomst uit deportatie in mei 1940. Deze bestuursleden behoorden allen tot de Nieuwe Orde; zij keurden een motie goed tegen de tableaubeslissing van 9 juni 1941 en eisten de onmiddellijke verwijdering van de joodse confraters uit de Orde. Deze motie leidde op 14 juli 1941 tot de beslissing van de Raad om alle officiële betrekkingen met de Vlaamse Conferentie te verbreken. Op dezelfde dag werd ook een nieuw bestuur van de Conferentie verkozen; niemand van de oud-bestuursleden werd herkozen; het nieuwe bestuur staakte sindsdien de werkzaamheden van de Vlaamse Conferentie.²² De Nieuwe Orde-leden zullen het jaar daarop de «VZW Vlaamse Conferentie der balie van Antwerpen» stichten.

In tegenstelling met Antwerpen heeft de Raad te Brussel zijn beslissing om het tableau niet te publiceren kunnen handhaven maar ook de joodse confraters in Brussel hebben noodgedwongen de balie moeten verlaten. Professor Maxime Steinberg besluit uit dit alles bitter dat de houding van de Brusselse balie niet tot betere resultaten heeft geleid want «dans ce cas d'espèce les principes de droit constitutionnel et des lois belges ont seulement servi d'échappatoire pour ne pas se salir les mains».²³

Het antisemitisme aan de balie past volop in de ideologie van de Nieuwe Orde.

De VNV-persjuicht de jodenverordeningen toe; Reimond Tollenaere, propagandaleider, verwoordt het standpunt van het VNV bij de eerste jodenverordening als volgt: «De Jood behoort niet tot ons volk, nog veel minder tot ons bloed. En hij heeft een cultuur die erop gericht is de christelijke cultuur te vernietigen ... We zullen niets verliezen wanneer we de Jood buiten ons volk houden. We zullen veel winnen. Daarom logisch zijn: de Jood moet buiten! Het is een kwestie van volksgezondheid.»²⁴

Rex in Wallonië laat zich inspireren door de «Action Française»-beweging van Charles Maurras; naast de geweldenaars van de Formations de Combat, huldigt José Streel een staats-antisemitisme zonder geweld dat de joden een personeel statuut dient te geven met beperkte vrijheid en maatschappelijke uitsluiting; Streel steunt de nazi-verordeningen waarin hij geen onmenselijke behandeling terugvindt.²⁵

Aan theoretische beschouwingen over de jodenvervolgung was er overigens weinig behoefte; Léon Degrelle verhaalt ons een hartelijk gesprek met Hitler over de rassentheorieën in de geschriften van Rosenberg: «Léon, avez-vous déjà lu ce livre? Moi, je n'y suis jamais parvenu! Nous éclatâmes de rire, parce que, moi non plus, je n'avais jamais pu dépasser la

²² VICTOR, R., o.c., p. 474.

²³ STEINBERG, M., o.c., p. 17.

²⁴ DE WEVER, B., *Griep naar de macht, Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde, het VNV 1933-1945*, Tielt, Lannoo, 1994, p. 462.

²⁵ CONWAY, M., *Collaboratie in België, Léon Degrelle en het Rexisme, 1940-1944*, Groot-Bijgaarden, Globe, 1994, pp. 51-52, 79, 133-134, 137, 164; STEINBERG, M., o.c., p. 18.

¹⁹ VICTOR, R., o.c., p. 472; SAERENS, L., o.c., p. 30.

²⁰ Verslagen van de Raad der Orde van advocaten te Antwerpen, archief van de Raad der Orde van advocaten te Antwerpen, zitting 30 juni 1941, p. 223.

²¹ *Ibidem*, zitting 3 juli 1941.

première dizaine de pages de ce texte abscons»; tot zover Léon Degrelle.²⁶

De besluitvorming van de Raad van de Orde in juli 1941 is de illustratie van het politieke en maatschappelijke gebeuren buiten de paleispoorten; amper een jaar voordien, op 27 mei 1940, heeft het Belgisch leger gecapituleerd; de oorlog is definitief afgelopen; de Duitsers hebben gewonnen. De Nieuwe Orde is een feit. Minister Paul Struye getuigt over de sfeer in mei 1940: «La population belge donna alors l'opinion d'être, aux trois quarts peut-être, ralliée ou largement résignée à l'Ordre Nouveau ...»²⁷

Die houding zal spoedig omslaan door de aanhoudende schaarste, de verplichte tewerkstelling en de gekeerde krijgs-kansen.

Staf De Clercq, Leider van het VNV, staat al op 3 juni 1940, twee dagen na zijn aankomst, aan de poort van de Militärs-befehlshaber von Falkenhausen. Staf De Clercq ontvangt geen enkele garantie over de politieke toekomst van Vlaanderen, waarover Hitler na de oorlog zou beslissen. Toch stelt De Clercq in de zekerheid van de overwinning onvoorwaardelijk het VNV ter beschikking. Het VNV zal spoedig de resten van Verdinaso en Rex Vlaanderen opsloppen.²⁸

Rex en Léon Degrelle zullen op hun beurt de collaboratie instappen in januari 1941.

Het verder verloop van de oorlog en de collaboratie is u bekend. Staf De Clercq noch zijn opvolger, Hendrik Elias, zullen ooit Hitler ontmoeten, zij zullen nooit garanties over de politieke toekomst van Vlaanderen ontvangen, zij zullen uitgespeeld worden tegen Jef Van de Wiele en de DeVlag.

Himmler laat op 29 februari 1944 aan Elias verstaan dat ... hij geen reden ziet om het nationale bestaan van de Vlamingen te erkennen. Hij voegt eraan toe dat men zich toch niet de illusie kan maken dat Duitsland de mondingsgebieden van de grote stromen Rijn, Maas en Schelde, «onze stromen», zou prijsgeven.²⁹

Ondanks de complete mislukking zal Elias geen einde maken aan de collaboratie; in Wallonië en in Limburg zal de collaboratie eindigen in een burgeroorlog, waarbij de bezetter van een afstand toekijkt.

Aan de vooravond van de ineenstorting, 12 juli 1944, formuleert Hitler zijn annexionistisch streefdoel: «... Aufgabe des Reichscommissars sei es, unsere sobezeichneten nationalen Interessen in belgischen Raum eiskalt zu verfolgen und ganz rücksichtslos und egoistisch zu vertreten.»³⁰ Tot zover de man die voor het VNV en Rex de garantie was voor hun collaboratiepolitiek.

In bepaalde Vlaams-nationalistische kringen wordt weinig kritisch nagedacht over de verwezenlijkingen van de collaboratie en wordt nog minder nagedacht over het lot van de Vlamingen bij een Duitse overwinning.

Die verwezenlijkingen zouden in de eerste plaats steunen op een blijvende uitschakeling van de democratie en op de verwijdering en de vernietiging van tienduizenden medebur-

gers, waaraan deze Vlaamse nationalisten dan moreel medeplichtig zijn.

Binnen de Vlaams-nationalistische beweging ligt de beoordeling van de eigen collaboratie tussen enerzijds de koele afweging van inzet en opbrengst en anderzijds pure verheerlijking.³¹ De collaboratie is volgens deze gedachtengang aldus wel een vergissing, meestal geen misdaad en nooit een verraad.

Als wij nochtans de doelstellingen van het VNV bekijken, met name volledige soevereiniteit en zelfbestuur in Groot-Nederlands of voorlopig Belgisch federaal verband, het bereiken van alles wat Vlaanderen en de Vlamingen onrechtmatig onthouden bleef binnen de Belgische staat, dan blijkt dat deze doelstellingen in de loop der oorlogsjaren één na één overboord werden gegooid en ten slotte verraden werden, niet door de Duitse bezetter, die geen enkele garantie had gegeven, maar wel door het schuldige vertrouwen van haar leiders in de vreemde bezetter. Aan de basis zijn velen «onverfranst en onverduits» blijven geloven in een eigen soevereiniteit terwijl aan de top de opsorping binnen het Groot Duitse rijk duidelijk zichtbaar was. De Vlaams-nationalisten koesterden een noodlottige arrogantie over het eigen kunnen binnen een Groot-Duits rijk.

Na de oorlog is de nationaal-socialistische geloofsbijdenis van het VNV een getaboeïseerd onderwerp gebleven in publikaties uit Vlaamsgezinde hoek. Lode Claes zegt hierover: «... De Vlaamse beweging produceerde op haar beurt een conventionele versie van de collaboratie, een tegenversie, die even opgeschroefd was als de andere, de Belgische versie, bombastisch was».³²

Het fascistische gedachtengoed was nochtans van de aanvang af nadrukkelijk aanwezig; onmiddellijk na haar Proclamatie op 7 oktober 1933 was er binnen het VNV een strijd om de grondbeginselen, democratische versus autoritaire.

Tollenaere verwoordde het in oktober 1933 als volgt: «We moeten de nivellerende werking van de democratie uitroeien, heroïsme scheppen, anders blijft Vlaanderen en Noord-Nederland voortploeteren in doffe oppervlakkigheid ...»³³

Elias antwoordde: «Ik weiger ... de Vlaams-nationale beweging te laten afglijden langs een weg die ik als ten afgrond voerende aanzie, evenzeer als ik weiger mijn volgelingen zonder strijd te laten veroveren door gedachten die ik als verderfelijk beschouw.»³⁴

De democratische vleugel heeft het niet gehaald en uitgerkend Elias heeft het antidemocratische gedachtengoed zelf als Leider belichaamd.

Elias schrijft over dit alles na de oorlog: «... Indien men door nationaal-socialisme verstaat rassentheorie en Jodenhaat, antichristelijke gezindheid en de imperialistische opvatting van het Herrenvolk de Duitsers, met een aaneengesloten kaste in de verschillende staten, dan waren wij, dat wil

³¹ SEBERECHTS, F., «Beeldvorming over collaboratie en repressie bij de naoorlogse Vlaams-nationalisten», in *Herfsttij van de 20ste eeuw, Extreem-rechts in Vlaanderen 1920-1990*, Leuven, Kritak, 1992, p. 76.

³² CLAES, L., *Het verdrongen verleden. De collaboratie, haar rechten en geschiedschrijvers*, Beveren, Orbis en Orion, 1983, pp. 97-98.

³³ DE WEVER, B., o.c., p. 112.

³⁴ DE WEVER, B., o.c., p. 117; zie ook ELIAS, H., *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging 1914-1939*, Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1969, III, p. 160.

²⁶ LOUISE, DUCHESSE DE VALENCE, «Degrelle m'a dit...», Roubaix, Renard, 1961, p. 385.

²⁷ STRUYE, P., *L'évolution du sentiment public en Belgique sous l'occupation allemande*, Brussel, Lumière, 1945, p. 20.

²⁸ DE WEVER, B., o.c., p. 390.

²⁹ DE WEVER, B., o.c., p. 562.

³⁰ DE WEVER, B., o.c., p. 567.

zeggen mijn geestesgenoten en hiertoe behoorde in de grond ook Staf de Clercq, geen nationaal-socialisten.»³⁵

Is de uitleg van Elias een nuancering of een gezichtsvernauwing? Vaststaat dat binnen het VNV de democratische stroming van de aanvang af in 1933 in het defensief was en ten slotte geruisloos buitenspel werd gezet. Historicus Bruno De Wever stelt dat hij geen enkele aanwijzing heeft gevonden dat binnen het VNV individuen of groepen zich tijdens de oorlog verzet hebben tegen de antisemitische en totalitaire opvattingen van hun leiders. De wrevel aan de basis van het VNV was niet gericht tegen het nationaal-socialisme als dusdanig, wel tegen de Groot-Duitse tendens ervan.³⁶

Elias koesterde de illusie en later de verontschuldiging dat hij een mildere invulling aan het nationaal-socialisme had kunnen geven, onderscheiden van de SS-doctrine.

De collaboratie was, wat in het zuiden van het land gemakkelijk vergeten wordt, ook de zaak van Rex en Léon Degrelle in Wallonië; collaboratie was niet de zaak van alle Vlaams-nationalisten en zeker niet van de hele Vlaamse Beweging.

In de Wonderzomer van 1940 ontbond Henri De Man de Belgische Werklieden Partij en riep op tot samenwerking met de nationaal-socialisten;³⁷ een minderheid is hem daarin gevolgd. Koning Leopold en zijn omgeving heeft na de oorlog het stilzwijgen bewaard; de collaboratie had een tricolor gezicht kunnen hebben; het is tenslotte de houding van de Führer, die Koning Leopold geïsoleerd heeft gehouden.

Na de oorlog kwam de bevrijding, en met de bevrijding nieuw geweld.

De volksrepressie sloeg toe; het was feest in België en daarbij hoorde ook moord, verkrachting en foltering van zwarten; de overheid heeft hier niet kunnen en willen ingrijpen, ook niet bij de tweede golf van die straatrepressie in het voorjaar van 1945.³⁸

Vele wandaden zijn gebeurd door vermeende verzetslieden van het laatste moment, maar ook de rijkswacht heeft zich niet onbetuigd gelaten.

De eerste voorzitter van het Hof van Beroep in Luik zei daarover in 1945: «Laissons aux peuplades d'Outre-Rhin le monopole de ses moeurs sauvages».³⁹ Les moeurs sauvages zijn niet achterwege gebleven. Er is in de oorlog de verschrikking geweest van Breendonk I en er is na de bevrijding de verschrikking geweest van Breendonk II en vele betrokkenen hebben het hunne meegedragen en het andere verschoond.

Stafhouder Jan Lenaerts heeft vanop deze plaats op 28 oktober 1967 de repressie in beeld gebracht en hartstochtelijk gepleit om voor de toekomst geen enkele sanctie te

behouden; ⁴⁰zijn openingsrede behoort tot wat Luc Huyse ⁴¹noemt de moederteksten van de repressieliteratuur.

Het is merkwaardig dat pas in 1987, na decennia stilzwijgen, met het werk van Huyse een grootscheeps academisch project over de repressie is opgestart; de repressie was tot dan een «wetenschappelijk vergeten verleden».⁴² Dit academisch vergeten is een pijnlijke zaak omdat mede daardoor een onjuiste beeldvorming in de hand is gewerkt; het academisch werk van Huyse komt daarmee dertig jaar te laat.

De repressie behoort niet tot de opbeurendste bladzijden van onze rechtsgeschiedenis; indien wij de repressie vandaag toetsen aan het EVRM-Verdrag, dan is de repressie zowel in haar regelgeving als in haar toepassing een aanfluiting van het verdrag.

De Europese Commissie heeft zich overigens op 8 januari 1960 negatief uitgesproken over de epuratie, de vervallenverklaring van een aantal burgerlijke en politieke rechten.⁴³ Onder druk hiervan, is de wet drastisch gewijzigd.

De belangrijkste politieke hoofdrolspelers in de collaboratie, Henrik Elias, Léon Degrelle, Jef Van de Wiele, hebben de repressie overleefd; economische collaborateurs zijn door de wetgever buiten schot gehouden en in verhouding nauwelijks vervolgd; vrijwillige arbeiders in Duitsland werden dadelijk buiten vervolging gesteld.

Zoals na elke oorlog hebben de overwonnen lampisten, hongerlijders en warhoofden het zwaarste geboet; het zijn tenslotte niet de Don Quichotes maar de Sancho Panza's die de rol van hansworst moeten spelen; 242 ter dood veroordeelden zijn terechtgesteld. In het eerste half jaar na de bevrijding zijn er twintig alleen-maar-wapendragers terechtgesteld, onder wie een aantal Vlaamse Wachters, die nooit een schot hebben gelost.⁴⁴

Voor hen kwam de circulaire van auditeur-generaal Ganshof van der Meersch om voor deze delicten ten hoogste vijftien jaar te vorderen, een half jaar te laat. In die eerste maanden, zegt Huyse, hadden de goden nog dorst en het lessen zou nog maanden duren.⁴⁵

Naar mijn mening zijn er 242 mensen te veel terechtgesteld; dus niet alleen de wellicht onschuldige Irma Laplasse, niet alleen de politieke boegbeelden Borms en Vindevogel, niet alleen de uniformdragende en de lampisten, maar ook de beulen en de moordenaars.

De krijgsraden hebben niet altijd de nodige sereniteit betoond bij de behandeling van incivieken; onze oudste confraters hebben slechte herinneringen aan niet-bestaande of onvolledige dossiers, snelrecht, mateloze vorderingen en onbehouwen behandeling op de zitting van beklaagde én raadsman. Willy Calewaert oordeelde dat in die moeilijke omstandigheden, zeker in vergelijking met Frankrijk, de rechtsnormen in de hoogste mate zijn gerespecteerd; andere bevoorrechte getuigen oordeelden daar anders over: Louis De Lentdecker sprak over plichtsbewuste magistraten maar ook over onwaardige processen voor revolutionaire slacht-

³⁵ DE WEVER, B., o.c., p. 464.

³⁶ DE WEVER, B., o.c., p. 465.

³⁷ DE MAN, H., *Après coup*, Parijs, Ed. de la Toison d'Or, 1941, p. 318.

³⁸ HUYSE, L. en DHONDT, S., *Onverwerkt verleden – Collaboratie en repressie in België 1942-1952*, Leuven Kritak, 1991, p. 43; SEBERECHTS, F., *Ieder zijn Zwarte Verzet, collaboratie en repressie*, Leuven, Davidsfonds, 1994, p. 61.

³⁹ HUYSE, L., o.c., p. 94.

⁴⁰ LENAERTS, J., «20 jaar later: terugblik op een repressie», *R.W.*, 1967-68, 577.

⁴¹ LENAERTS, J., «20 jaar later: terugblik op een repressie», *R.W.*, 1967-68, 577.

⁴² HUYSE, L., o.c., p. 13.

⁴³ HUYSE, L., o.c., p. 16.

⁴⁴ HEYLEN, G. en HEYLEN-KIEBOOMS, B., o.c., p. 174.

⁴⁵ HUYSE, L., o.c., p. 251.

⁴⁶ HUYSE, L., o.c., pp. 249 en 251.

banken.⁴⁶ Zoals nu en alle dagen, zal het wellicht van de menselijke kwaliteiten van de rechter hebben afgehangen.

De regering Pierlot in London was aanvankelijk⁴⁷ overtuigd van enerzijds een strenge repressie voor de politieke leiders, verklikkers en collaborateurs die de dood van landgenoten op hun geweten hadden, en anderzijds amnestie voor de kleine collaborateurs.

Uiteindelijk is de draconische besluitwet van 17 december 1942 er gekomen onder impuls van één persoon, minister Antoine Delfosse. Huyse merkt op dat de beweegredenen van deze man mogelijk niet zuiver op de graat waren.⁴⁸ Het is na de oorlog nog gebleken dat de grootste roepers in het parlement zelf collaboratie overwogen hadden.⁴⁹

De eerste besluitwetten streefden ernaar door strafmaatregelen en epuratie «snel, streng en krachtadig» de incivieken voorgoed maatschappelijk te elimineren; een reclassementsbeleid was niet voorzien; aan individualisering van dader en strafmaat was niet gedacht.⁵⁰

Verdachten werden bij aanhouding geïnterneerd in afwachting van vrijlating of voorlopige hechtenis;⁵¹ dikwijls blijft het onbekend hoe en waarom een verdachte is geïnterneerd. Het juiste aantal geïnterneerden kent men niet maar wordt geschat op 70.000 personen; in maart 1945 meldt minister du Bus de Warnaffe⁵²: «... il y avait encore un nombre relativement considérable d'internés qui déclaraient n'avoir été soumis à aucun interrogatoire.» De burgemeester of de politiecommissaris kon een «bewijs van burgerdeugd» weigeren «aan éénieder persoon die door zijn houding gedurende de vijandelijke bezetting klaarblijkelijk aan zijn vaderlandslievende medeburgers aanstoot heeft gegeven».⁵³

De krijgsauditeur is de spilfiguur in de strafprocedure en is zowel officier van gerechtelijke politie, parketmagistraat en onderzoeksgerecht. Hij kan ambtshalve incivieken levenslang van politieke en burgerlijke rechten vervallen verklaren. Deze, meestal zeer jonge krijgsauditeurs, «ils portent l'uniforme, ils disposent d'une voiture et toutes les filles du pays les regardent», zegt eerste minister Van Acker⁵⁴, krijgsauditeur aldus een buitensporige verantwoordelijkheid op hun schouders gelegd; zij worden aldus bekleed met een bevoegdheid «que j'ai qualifié certain jour», aldus minister Pholien, «de pouvoir de rois nègres».⁵⁵

In naoorlogs België blijkt iedereen iedereen te beschuldigen: de krijgsauditeurs openen 405.067 dossiers; 71 % ervan wordt geseponneerd; 15 % buitenvervolginstellingen worden uitgesproken en 14 % van de dossiers leiden tot een strafzaak.⁵⁶

Bijna 30.000 Belgen zijn tot een correctionele straf veroordeeld, 5.500 tot levenslange hechtenis of de doodstraf, 5.000 tot gevangenisstraffen van 10 tot 20 jaar en 15.000 tot 5 à 9 jaar vrijheidsberoving.

Buiten de veroordeelden bleven 20.652 van aanvankelijk 43.093 Belgen in het kader van de burgerlijke epuratie ingeschreven op de lijsten van de krijgsauditeurs; de administratieve zuivering betrof 1.263 schorsingen en 7.278 ontslagen.⁵⁷

Katholieken, socialisten, liberalen en communisten waren het in 1944 voorlopig eens⁵⁸ over één zaak: de politieke, administratieve en maatschappelijke uitsluiting van alle Nieuwe Orde-leden. De epuratielwet van 19 september 1945 heeft nog vóór de verkiezingen van 1946 een vloedgolf van inschrijvingen op de lijst van de krijgsauditeur op gang gebracht en aldus het stemmen belet aan louter politiek verdachten, niet evenwel aan vrijwillige arbeiders in Duitsland.

Deze epuratie, die zonder vorm van proces aan tienduizenden het stemrecht heeft ontnomen, is in 1946 duidelijk misbruikt voor electorale doeleinden.⁵⁹

Daarna won de algemene consensus veld dat de bestaande wetgeving een ontsparing was; op 14 juni 1948 volgde de wet-Struye waarbij voortaan de rechtbanken dienden te oordelen over de epuratie en een herziening ervan gevorderd kon worden.⁶⁰

De navolgende wetgeving is slechts een gedeeltelijke poging gebleven om te restaureren wat kennelijk fout was; het repressiedebat werd voorgoed gepolitiseerd tegen de achtergrond van de Koningskwesitie en een vernieuwd Belgisch nationalisme.

De repressie had ondertussen haar getroffenen, hun vrouwen en kinderen, dikwijls in grote sociale nood, naar elkaar toegedreven en had de wrok tegen de Belgische staat gecultiveerd.

Incivisme werd in Vlaams-nationale kringen een adelbrief, een bewijs van Vlaams-nationale burgerdeugd. Daar leeft de overtuiging voort dat de repressie tegen de Vlamingen was gericht.

Politieke collaboratie is inderdaad streng afgestraft en 70% van de veroordeelden zijn Vlamingen;⁶¹ nochtans, alle repressievonnissen samen hadden betrekking op 62 % Vlamingen en 38 % Franstaligen. Huyse onderschrijft de conclusie van de Nederlandse historicus Kossman: de vervolging van de collaborateurs was niet tegen de Vlamingen gericht, zij was wel gedurende geruime tijd bewust gericht op de uitschakeling van de Vlaams-nationalisten.⁶²

Ironisch genoeg heeft de mythe van de anti-Vlaamse repressie in Wallonië het beeld versterkt dat de collaboratie een bij uitstek Vlaamse zaak was, alsof nooit een Waalse «Gauleiter», het epitheton voor onze minister-president, door de straten van Brussel heeft gemarcheerd.

Het repressiedebat en daarmee tegelijkertijd het amnestiedebat werd eerst gepolitiseerd en daarna, erger nog, gecommunautariseerd, en daarmee voorgoed van zijn werkelijke inhoud ontdaan.

De repressie heeft haar politieke doel, het uitschakelen van Rex, volledig waargemaakt en het uitschakelen van de Vlaams-nationalisten niet waargemaakt. Mede daardoor is

⁴⁶ SEBERECHTS, F., o.c., pp. 110-111.

⁴⁷ HUYSE, L., o.c., p. 63.

⁴⁸ HUYSE, L., o.c., p. 65.

⁴⁹ HEYLEN, G., o.c., p. 201.

⁵⁰ HUYSE, L., o.c., pp. 62 en 129.

⁵¹ HUYSE, L., o.c., p. 97.

⁵² HUYSE, L., o.c., p. 98.

⁵³ HUYSES, L., o.c., p. 38.

⁵⁴ HUYSE, L., o.c., p. 109.

⁵⁵ HUYSE, L., o.c., p. 14.

⁵⁶ HUYSE, L., o.c., p. 23.

⁵⁷ HUYSE, L., o.c., p. 243.

⁵⁸ HUYSE, L., o.c., p. 32.

⁵⁹ HUYSE, L., o.c., p. 146.

⁶⁰ HUYSE, L., o.c., p. 162.

⁶¹ HUYSE, L., o.c., p. 268.

⁶² HUYSE, L., o.c., p. 268.

amnestie sindsdien geen zaak meer geweest van alleen maar vergeven of vergeten.

Amnestie is de maatregel waarbij, voor de toekomst en het verleden, de strafwaardigheid wordt opgegeven van bepaalde strafbare feiten. Amnestie wist aldus de boete en de schuld uit.⁶³ De vraag tot amnestie was daarmee van het begin af overdreven en te hoog gegrepen.

Amnestie was een sterk geladen woord. Op het tweede congres van Amnesty International te Sint Kruis, in 1962, bleef een officiële delegatie van de Belgische Liga voor de Rechten van de Mens afwezig; het woord «amnesty» veroorzaakte een te groot wantrouwen.⁶⁴

Om de kwalijke gevolgen van de repressie weg te werken zijn andere en betere juridische technieken mogelijk; genadeverlening of uitwissing van veroordeling; zij wissen de schuldvraag niet uit maar laten de gevolgen verdwijnen. Uiteindelijk heeft de Vlaamse Raad dit jaar na een sereen debat een decreet goedgekeurd dat de financiële gevolgen in een aantal dossiers regelt.

Het federaal parlement heeft deze hindernis niet kunnen nemen; een zo noodzakelijk afsluitend debat over schuld en boete is niet mogelijk gebleken. Het zal er nooit komen. Het is een gemiste kans van een natie om met het verleden in het reine te komen en alsnog schuld te bekennen waar die schuld bekend moet worden.

Vele Vlamingen zien de weigering tot het debat van voornamelijk de Waalse socialisten als een louter communautair maneuver: genadeverlening of uitwissing zou dan een toegeving zijn aan een Vlaams en katholiek blok dat ten enenmale de leverancier was van de incivieken. Mr. Jan Lenaerts heeft er hier reeds op gewezen dat 90 % van de oostfrontiers hun opvoeding in katholieke scholen had genoten.⁶⁵

Robert Collignon, minister-president van de Waalse regering, heeft nog in 1994 amnestie afgewezen; de afwijzing, zei hij, is niet tegen de Vlamingen gericht maar tegen de Walen die gecollaboreerd hadden «en dat vergeven wij hen nooit».⁶⁶ Ressentiment komt aldus in de plaats van vergeving; het ressentiment wordt daarbij gevoed door de Waalse fictie dat de collaboratie hoofdzakelijk een Vlaamse aangelegenheid zou zijn.

De Vlaamse Beweging heeft niet zonder vernederingen en trauma's de oorlog en de repressie achter zich gelaten; zij was immers gestigmatiseerd door de collaboratie van Vlaams-nationalisten die haar niet gediend hadden; de collaboratie, de tweede in amper een halve eeuw, is daardoor de erfzonde geworden van de hele Vlaamse Beweging.

In de totstandkoming van de vooroorlogse taalwetten en de vernederlandsing van de Universiteit te Gent in 1930 hebben de Vlaams-nationalistische verkozenen nochtans een mindere rol gespeeld. Het zijn degenen die zo smalend de

minimalisten worden genoemd, die de belangrijkste taalwetgeving tot stand hebben gebracht.⁶⁷

Na de oorlog, werd voor de ontvoogding van Vlaanderen de klok jaren teruggedraaid; de vooroorlogse aanzet naar federalisme werd ruw afgebroken; de gesplitste katholieke partij werd opnieuw een unitaire partij. Federalisme zou overigens tot 1967 een door de Staatsveiligheid gevolgde «staatsgevaarlijke activiteit» blijven.⁶⁸

De Waalse autonomisten houden nog in 1945 het Congrès National Wallon waaraan alle belangrijke Waalse politici deelnemen. De assemblée koos unaniem, behoudens twee onthoudingen, voor federalisme.⁶⁹ Men kan zich bezwaarlijk een soortgelijk congres voorstellen in Vlaanderen anno 1945. De revolutionaire taalwet in gerechtszaken van 1935, de wet-Marck, waarvoor deze Conferentie zo geijverd heeft, zou geen kans van slagen hebben gehad in de naoorlogse periode.

Na de oorlog wordt in de Vlaams-nationale geschiedschrijving het voorheen gekoesterde fascistische gedachtengoed onder de mat geveegd en gekleurd door de wrok van de repressie; een mythe komt in de plaats. Marc Reynebeau vat die mythe als volgt samen: «Tijdens de oorlog werden de flamingantische idealisten die slechts het heil van het Vlaamse volk voor ogen hadden, een volk dat werd verdrukt door de franskiljonse Belgische staat en door de gebrekkig functionerende democratie, bedrogen door de grote Duitse vrienden, hun vermeende troost en toeverlaat, en vervolgens werden ze ongenadig getroffen door het onrecht van de na-oorlogse repressie waarmee de Belgische staat definitief met de Vlaamse beweging wou afrekenen».⁷⁰

Het standaardwerk *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, het «bronzen monument» uit 1975, siert menige Vlaamse boekenkast. Het is nog op maat geschreven van een verontschuldigende visie op het oorlogsverleden. Fout gedrag wordt stelselmatig geminimaliseerd of in een idealistisch kader geplaatst.⁷¹ De internationale geschiedschrijving daarentegen scheert het VNV en Rex over één kam met andere vooroorlogse fascistische bewegingen.⁷²

Wat bij de beeldvorming over oorlog en repressie doorweegt, is niet een historische kennis van zaken, wel de atmosfeer in de familie, de vriendenkring, of de beweging waartoe men behoort en die aan het verleden een gevoelswaarde geeft. Daar leven de mythes voort, ontstaan de vooroordelen en de latere aversies.

Deze mythes zijn de kleren van de keizer; zij verhullen de naakte werkelijkheid; zij bieden vertroosting tegen het grote ongelijk.

⁶⁷ WILS, L., *Vlaanderen, België, Groot-Nederland, Mythe en Geschiedenis*, Leuven, Davidsfonds, 1994, p. 321.

⁶⁸ SCHILTZ, H., «De geruisloze overwinning van een minderheid», in VAN ISTENDAEL, G., (red.), *Het nut van België*, Atlas, Antwerpen, 1993, p. 112.

⁶⁹ FONTEYN, G., o.c., p. 166.

⁷⁰ REYNEBEAU, M., *Appolo's klacht*, Kritak, Leuven, 1988, 114.

⁷¹ DELEU, J., (red.), *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Lanoo, Tielt, 1973; REYNEBEAU, M., o.c., pp. 113 en 115; DE WEVER, B., o.c., inl.

⁷² DE WEVER, B., o.c., inl.

⁶³ VANHOUDT C.J. en CALEWAERT W., *Belgisch Strafrecht III, Gent, Story*, 1968, p. 2039; DUPONT, L. en VERSTRAETE, R., *Handboek Belgisch Strafrecht*, Leuven, Acco, 1989-90, 1469-1480; VAN DEN WIJNGAERT, C., *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, I, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 1991, 410.

⁶⁴ HEYLEN, G., o.c., p. 183.

⁶⁵ LENAERTS, J., o.c., p. 564.

⁶⁶ FONTEYN, G., *Wallonië*, Antwerpen, Atlas, 1994, p. 166.

«Bestaan er in de geschiedenis zoals in de geneeskunde spoedgevallen?», vraagt Gotovich zich af.⁷³ Uitgerekend het verschijnen van het Vlaams Blok in mei 1979 en zijn succes met zijn migrantenstandpunt sedertdien, waar het aansluit bij La Nouvelle Droite, heeft paradoxaal een gezonde kentering gebracht in het bekijken van de mythes van de Vlaamse Beweging en heeft tot een gewetensonderzoek gepocht. De opkomst van Vlaams Blok en Front National is zo niet de oorzaak van, dan toch een gelukkig toeval met de recente kritische historiografische explosie over ons oorlogsverleden. De BRT-uitzendingen «De Nieuwe Orde» van Maurice De Wilde hebben daartoe naar het grote publiek de eerste aanzet gegeven.

Tegelijkertijd bloeit een andere mythe vanuit een belgicistische restauratiebeweging, namelijk dat verdergaande federalisering of confederalisering ons zal overleveren aan een onomkeerbare Vlaamse natievorming, die dan noodzakelijk bekrompen, onverdraagzaam en racistisch zal zijn; alleen een gezonde belgitude kan de Vlamingen, altijd geneigd tot fascisme, tegen zichzelf beschermen. Flaminganten zijn niet te vertrouwen, «nazis durant les guerres et catholiques entre elles».⁷⁴

Historicus Lode Wils stelt dat wij ons rechts radicaal en ondemocratisch verleden niet kunnen afleggen alsof we van kledingstuk verwisselen. Een democratisch Vlaams-nationalisme, zegt hij, kan zich niet handhaven naast een fascistoïde Vlaams-nationalisme.⁷⁵

Het zijn bittere woorden, alsof onze geschiedenis gedetermineerd is; dat met name een autonoom Vlaanderen voor zes miljoen Vlamingen noodzakelijk een fascistisch Vlaanderen moet zijn.

⁷³ GOTOVITCH, J., *Herfsttij van de 20ste eeuw, Extreem-rechts in Vlaanderen 1920-1990*, Kritak, Leuven, p. 9.

⁷⁴ BREL, J., «Les F...»

⁷⁵ WILS, L., o.c., p. 472.

Die pleinvrees is alvast niet terug te vinden aan de andere kant van de taalgrens; in Wallonië wordt zonder complexen over autonomie nagedacht en de staat België nog geduld uit welbegrepen eigenbelang en zeker niet omwille van een achterhaald Belgisch patriottisme. In Wallonië wordt over het begrip solidariteit anders gedacht naargelang het gaat om sociale zekerheid dan wel, bijvoorbeeld, arbeidsplaatsen of overheidsbestellingen van autobussen.

De staatsvorming, de culturele verschillen, de opsplitsing van de partijen, en meest van al de groeiende soevereiniteit van de Europese Gemeenschap zullen onomkeerbaar de verdere natievorming van Vlaanderen en Wallonië in de hand werken. Wij moeten blijkbaar Europeeër zijn om Vlaaming te worden. Vijftig jaar na de oorlog is België een gesplitst land met dus twee buitenlanden, nog even bij elkaar gehouden door een Brussels probleem, een taalgrensprobleem, een staatsschuld en een koningshuis en «door weemoedigheid, die niemand kan verklaren, en die des avonds komt wanneer men slapen gaat».⁷⁶

Wils stelt de vraag of wij een onafhankelijk Vlaanderen willen naar het voorbeeld van Slowakije of Kroatië, een postume triomf van Hitler.⁷⁷ Voor hem hoeft het niet, voor mij hoeft het ook niet. Vlaanderen kan gewoon een multiculturele onafhankelijke staat zijn tussen die Europese broers, een vaderland om lief te hebben.

(*) Met oprechte dank aan confraters Joëlle Colaës, Claude Marinower, Emiel Persijn en Jan Verstraete.

⁷⁶ ELSSCHOT, W., «Het Huwelijk» uit *Verzameld werk, gedichten*, Van Kampen en Zn., Amsterdam, 1957, p. 739.

⁷⁷ WILS, L., o.c., p. 473.

RECHTSPRAAK

BENELUX-GERECHTSHOF

16 DECEMBER 1994

Voorzitter: de h. Martens

Openbaar ministerie: de h. Ten Kate

Advocaten: mrs. Dommering en Hoyng

Merk – Niet als beeldmerk gedeponeerde uitvoering van woordmerk – Art. 13, A, eerste lid onder 2, BMW

Het bepaalde in art. 13, A, BMW belet de houder van een woordmerk die dit merk gebruikt in een uitvoering waarvan de vormgeving onderscheidend vermogen bezit doch niet (als beeldmerk) is gedeponeerd, in beginsel niet zich krachtens art. 13, A, eerste lid onder 2, BMW te verzetten tegen gebruik – als in deze laatste bepaling bedoeld – van een teken dat een zoda-

nige gelijkenis vertoont met het merk in vorenbedoelde uitvoering, dat aan de houder van het merk schade kan worden toegebracht.

Zaak A 93/7

Conclusie van de advocaat-generaal Th.B. ten Kate

1. De Hoge Raad der Nederlanden heeft bij arrest van 17 december 1993 nr. 15.112, *RvdW*, 1994, 6 c, *IER*, 1994, 4, p. 21, een vraag van uitleg gesteld betreffende de artt. 12, A, in verbinding met 1, 3 en 13, A, eerste lid onder 2, BMW in het kort geding tussen de in het hoofd hierboven vermelde partijen.

2. Deze vraag van uitleg houdt in:

«Indien de houder (i.c. Michelin; *t.K.*) van een woordmerk dit merk gebruikt in een uitvoering waarvan de vormgeving onderscheidend vermogen bezit doch niet (als beeldmerk) is gedeponeerd, belet het bepaalde in artikel 12 onder A BMW hem dan zich krachtens artikel 13 onder A, eerste lid onder 2, BMW te verzetten tegen gebruik (door Michels c.s.; *t.K.*) – als in deze laatste bepaling bedoeld – van een teken dat een zodanige gelijkenis vertoont met het merk in vorenbedoelde uitvoering, dat aan de houder van het merk schade kan worden toegebracht?»

3. Een verwante vraag werd door de Hoge Raad aan uw Hof voorgelegd bij arrest van 20 november 1992 nr. 14.731, *NJ*, 1994, 388 (DWFV), *IER*, 1993, 4, p. 15. Aangezien die zaak werd geschikt, is het echter niet tot beantwoording door Uw Hof gekomen.

4. Uw Hof is tot beantwoording van de gestelde vraag van uitleg bevoegd. Ik meen dat dit geen nadere toelichting behoeft.

5. Voor de omschrijving van de feiten waarop de door uw Hof te geven uitleg moet worden toegepast mag ik verwijzen naar punt 5 van het arrest van de Hoge Raad en de daaraan voorafgaande conclusie van mr. Koopmans.

6. Nu de Hoge Raad in deze samenvatting zowel de in eerste aanleg ingestelde primaire vordering (punt 5 onder vii) als de in appel toegevoegde subsidiaire vordering (punt 5 onder viii) zonder nadere mededeling noemt, heb ik getwijfeld, of de vraagstelling de beide vorderingen betrof dan wel alleen de subsidiaire. Gezien de overwegingen in het arrest onder 3.1 (met name 3.1.4) en 3.2.1, neem ik aan dat nog slechts de subsidiaire vordering bij de vraagstelling aan de orde is. Vgl. ook de conclusie van mr. Koopmans onder 12 en 13 aanhef. In deze zin ook de memorie van antwoord (A 93/7/4) van Michelin onder 1.6.

7. Volledigheidshalve vermeld ik in dit verband dat niet de vraag is gesteld, of voor het geval de vraag van uitleg bevestigend wordt beantwoord, het gebruik van het woordmerk zelf, als primair gevorderd, aan Michels c.s. verboden kan worden, dan wel slechts het gebruik in de gewraakte stylistische vorm, in de vraagstelling genoemd: «uitvoering». Het eerste was reeds feitelijk niet meer aan de orde. Vgl. overigens onder meer BenGH, 1 juni 1978, A 77/3, *Jur.*, (1975-1979), p. 133, *NJ*, 1978, 480 (LWH onder 1 en 2), *BIE*, 1979, 1, p. 3, Benelux-Basisteksten IV, 4, p. 520; Gielen-Wichers Hoeth (1992), 1087, 1353.

8. Uitgangspunt voor de vorderingen van Michelin is haar Benelux-depot van het woordmerk MICHELIN. Zonder zodanig depot zou de vordering niet-ontvankelijk zijn (art. 12, A, BMW). Er kan ook geen schadevergoeding worden toegekend voor aan het depot voorafgegane feiten.

9. Deze keuze van de Benelux-wetgever voor het depot (waaronder begrepen de inschrijving bij het Internationaal Bureau voor de bescherming van de industriële eigendom; internationaal depot) als ontstaansgrond voor het recht op merk (art. 3 BMW) is tot stand gekomen, omdat geen van de van elkaar verschillende, destijds geldende, stelsels in de drie Benelux-landen bevredigend gevonden werd. Het belang van depot als ontstaansgrond werd onderlijnd in het Gemeenschappelijk commentaar van de drie regeringen op art. 12, in ontwerp nog art. 13 BMW (Benelux-Kwartaalbericht – opgenomen in folio S.221/1963 – raadgevende interparlementaire beneluxraad, 15-01, p. 19; Benelux-Basisteksten V, 1 art. 12, p. 53; Sch. en J. 47, 1987, pp. 82-84).

10. In het gemeenschappelijk commentaar van de drie regeringen wordt deze keuze onder meer als volgt gemotiveerd (R.I.B. 15-01, p. 7; Benelux-Basisteksten V, 1, p. 34; Sch. en J. 47, 1987, p. 25-26):

a. «Indien het recht door het eerste gebruik (zoals in het oude recht het geval was; *t.K.*) wordt verkregen, brengt dit voor de gebruiker, wiens merk is gedeponeerd en ingeschreven, het gevaar mede, dat hij zich het uitsluitend recht betwist ziet door een eerdere gebruiker, van wiens bestaan het register niet rept ...»

b. «De nadelen, die de verkrijging van het recht door het eerste gebruik met zich medebrengt, overtreffen ruimschoots de eraan verbonden voordelen. De beperking, volgens welke het uitsluitend recht slechts kan worden uitgeoefend na inschrijving, schijnt evenmin de *rechtsonzekerheid* (ik cursiveer; *t.K.*), welke voortvloeit uit het bestaan van mogelijke niet ingeschreven rechten van eerdere maar onbekende gebruikers, in voldoende mate op te heffen».

c. «Daarom stelt het ontwerp voor het uitsluitend recht te doen ontstaan uit het eerste depot (artikel 3).»

d. «Weliswaar vertoont dit systeem het nadeel, dat een onbekende gebruiker van een merk, die heeft nagelaten zijn merk te deponeren, geen aanspraak meer kan maken op een uitsluitend recht, wanneer de latere gebruiker van een overeenstemmend merk eerder dan hij heeft gedeponeerd, maar dit nadeel weegt niet zwaar, indien men van de opvatting uitgaat, dat de belanghebbende kringen van handel en industrie die merkrechten willen verkrijgen, na de invoering van de eenvormige wet, zullen weten, dat tijdig deponeren van het merk onontbeerlijk is.»

11. De rechtszekerheid die het depot als grondslag voor het recht op merk biedt, heeft dus de doorslag gegeven. Derden – onder wie in geding ook de rechter – moeten zich door kennisneming van het register de zekerheid kunnen verschaffen, welk merk als zodanig beschermd is (en welke waren deze bescherming betreft; vgl. hierbij nog de gedachtenwisseling in de R.I.B. 15-3, p. 17 n.a.v. het verschil tussen de Nederlandse en Franse tekst van art. 3 lid 2 onder a). Vgl. over een vergelijkbare gedachtengang met betrekking tot de Beneluxwet inzake Tekeningen en Modellen: BenGH, 16 december 1991, nr. A 90/6, *Jur.*, 1991, 12, p. 40, *NJ*, 1992, 785 (Spoor), *R.W.*, 1991-92, 804, *BIE*, 1992, 58, p. 194, *IER*, 1992, 13, p. 62, met mijn conclusie onder 25-31, waarbij mijn conclusie onder 12 (over de BMW) en 40, 49 en 50 (over de BTMW) voorafgaand aan BenGH, 21 december 1990, nr. A 89/6, *Jur.*, 1990, 11, p. 68, *NJ*, 1991, 429 (DWFV), *R.W.*, 1990-91, 905, *BIE*, 1991, 53, p. 203.

12. Het gebruik dat de merkgerechtigde in feite van zijn merk maakt, is in dit licht dan ook in beginsel geen object van bescherming in de BMW. Vgl. R.I.B. 15-2, p. 9, eerste twee alinea's.

13. Gebruik als bedoeld speelt evenwel nog wel een rol in de BMW.

14. In de eerste plaats valt hier te wijzen op het verval van het recht op het merk door niet-gebruik op normale wijze in het economisch verkeer binnen het Benelux-gebied gedurende bepaalde termijnen, een en ander zoals nader bepaald in art. 5, lid 3, BMW (een wellicht iets minder gelukkig voorbeeld is te vinden in R.I.B. 15-3, p. 22 eerste volle alinea).

15. Ik mag deze uitzondering hier verder onbesproken laten.

16. Van meer belang is in casu de in art. 4, lid 6, BMW omschreven uitzondering op het verkrijgen van recht op merk door depot, namelijk het geval waarin dit depot te kwader trouw is geschied. Voor het aannemen van kwade trouw is immers het weten (of behoren te weten) van een eerder feitelijk gebruik van dat merk, ofschoon niet gedeponeerd, in een naar tijd bepaalde voorafgaande periode onder omstandigheden relevant, zoals uit de in genoemd artikellid gegeven voorbeelden blijkt. Zie hierbij art. 14-B BMW.

17. Nadat in art. 3 van het oorspronkelijk ontwerp voor het verkrijgen van een recht op merk depot te goeder trouw was vereist, is onder invloed van het rapport van de Nederlandse merkencommissie (pp. 3-11), welk rapport zich bevindt in folio S.221/1963, de regeling op voormelde bepaling toegespitst. Zie R.I.B. 15-2, p. 9, 10; 15-3, p. 9, 10, p. 16, p. 18, 19, p. 28, 29.

18. Een eerder depot moet dus wijken voor een later depot (zonder depot immers geen vordering; art. 12 BMW), indien het eerdere wegens de wetenschap bij de eerste deposant van het reeds feitelijk bestaande gebruik door de latere deposant als merk binnen de Benelux als te kwader trouw gedeponeerd moet worden aangemerkt. Gebruik van een teken als merk door degene, die als gevolg van een door hem later vericht depot van dat teken merkgerechtigd wordt, kan dus relevant zijn.

19. Zoals reeds onder 8 hierboven gezegd, zijn de vorderingen van Michelin gebaseerd op het door haar gedeponeerde woordmerk MICHELIN. Michels gebruikt ook dit woordmerk, dat eveneens (internationaal) gedeponeerd is.

20. De vorderingen van Michelin zijn op art 13, A, lid 1, onder 2 BMW gebaseerd, omdat Michels het woordmerk niet gebruikt voor de waren, waarvoor het merk is ingeschreven of voor soortgelijke waren. Het gaat dus om «ander gebruik», als bedoeld in genoemd punt 2 van lid 1 van het artikel.

21. Tegen dit andere gebruik kan Michelin zich ingevinge genoemde bepaling onder meer verzetten, indien van het woordmerk gebruik wordt gemaakt onder zodanige omstandigheden, dat aan de houder van het merk schade kan worden toegebracht. Zie verder 29 hieronder.

22. Het gebruik van het woordmerk op zichzelf leidde daartoe onder de door Michelin aangevoerde omstandigheden naar het oordeel van het Hof niet. Zie het arrest van de Hoge Raad onder 3.1.1.

23. Niet onbegrijpelijk oordeelde de Hoge Raad onder 3.1.2 «'s Hof's oordelen dat de 'kans op verwarring (omtrekt de herkomst) met producten of bedrijf van Michelin zeer gering (is), nu Michelin producten van een geheel andere aard verkoopt', en dat de 'mogelijkheid van associatie met producten van Michelin, ook waar het gaat om kaarten en gidsen (...) nauwelijks aanwezig' te achten is.»

24. De schadefactor, bestaande in verminderde exclusiviteit van het merk, heeft het Hof eveneens in zijn oordeelsvorming betrokken, terwijl de daartegen geformuleerde klacht al evenzeer faalde.

25. Anders oordeelde het Hof over de klacht dat Michels door de presentatie van haar woordmerk steeds meer «op-schuift» naar de presentatie van Michels merk, namelijk door het gebruik van vrijwel identieke dikgedrukte kapitalen. Daaromtrent overwoog het Hof in de weergave door de Hoge Raad onder 3.2.1, «dat zich de mogelijkheid van associatie met de producten/diensten van Michelin zou kunnen

voordoen, zulks met potentiële 'verwateringsschade' voor Michelin.»

26. Toch wees het Hof de vorderingen van Michelin ook voor zover gebaseerd op deze grond af, omdat Michelin een beeldmerk in deze uitvoering van het woordmerk niet had gedeponeerd en voor een vordering tot bescherming van een zodanige door het Hof onderscheidend geachte uitvoering van het merk een daartoe strekkend depot vereist is. Zodanige uitvoering is volgens het Hof evenzeer als merk in de zin van artikel 1 BMW te beschouwen.

27. De al dan niet juistheid van dit oordeel is – zoals hierboven reeds bleek – de inzet van de vraag van uitleg van de Hoge Raad (zie 2 hierboven).

28. De vraag van uitleg werd gesteld in het kader van art. 13, A, lid 1, onder 2, BMW (zie 2 hierboven), waarop de vorderingen van Michelin ook beruisten (zie 20 hierboven). Het komt aldus primair aan op de vraag, wat in dat kader afgewogen moet worden.

29. Hier kan als uitgangspunt gelden het antwoord ten aanzien van de vragen 1 en 2 van BenGH, 22 mei 1985, nr. A 83/1, *Jur.*, 6 (1985), p. 1, *NJ*, 1985, 770 (LWH onder 2), *R. W.*, 1985-86, 1901, *BIE*, 1986, 59, p. 231 (DWFV): «55. Bij zijn beslissing of is voldaan aan het in art. 13, A, eerste lid, aanhef en 2°, BMW gestelde vereiste dat door het 'ander gebruik' van het merk of van een overeenstemmend teken 'aan de houder van het merk schade kan worden toegebracht', dient de rechter rekening te houden met alle bijzonderheden van het gegeven geval, zowel die betreffende het merk van degene die zich op de wetsbepaling beroept, als die betreffende het merk of teken tegen welks gebruik deze zich verzet. Beslissend is daarbij uitsluitend of, gezien alle omstandigheden van het gegeven geval, de mogelijkheid bestaat dat het 'ander gebruik' de merkhouders schade berokkent.»

30. Aangezien het hier (art. 12, A, sub 2 BMW) over schadelijke overeenstemming gaat, zoals deze in het geval van art. 13, A, sub 1, BMW wordt verondersteld (vgl. Martens, *BIE*, 1971, p. 202), is het wellicht goed ter vergelijking te wijzen op de uitleg van het woord «overeenstemmend» in de artt. 3, 13, A, en 14, B, BMW door uw Hof in het eerdere arrest van 20 mei 1983, nr. A 82/5, *Jur.*, 4 (1983), p. 36, *Benelux-Basisteksten IV*, 4, p. 617, *NJ*, 1984, 72 (LWH), *BIE*, 1984, 40, p. 137 (DWFV):

a. Dit woord «moet aldus worden uitgelegd, dat van overeenstemming tussen merk en een teken sprake is, wanneer – mede gezien de bijzonderheden van het gegeven geval, en met name de onderscheidende kracht van het merk – merk en teken, elk in zijn geheel en in onderling verband beschouwd, auditief, visueel of begripsmatig zodanige gelijkenis vertonen dat reeds daardoor de mogelijkheid bestaat dat bij iemand die met het teken wordt geconfronteerd associaties tussen het teken en het merk worden gewekt;»

b. «Mitsdien:

A. Het volstaat niet dat een woordmerk dat naar het oordeel van de rechter onderscheidend is, gecombineerd wordt met een woord, een grafiek of een afbeelding, opdat er geen overeenstemming tussen beide merken meer zou bestaan;

B. In geval van toevoeging aan een woordmerk als bedoeld onder A van een ander teken moet de rechter overeenstemming uitsluiten indien hij oordeelt dat de combinatie niet een zodanige gelijkenis met het eerste merk oplevert dat daardoor associaties met dat merk kunnen worden gewekt.»

31. Er moet dus ook rekening worden gehouden met alle bijzonderheden betreffende het merk van degene die zich op de wetsbepaling beroept, in casu Michelin.

32. Uit het in de memorie van antwoord (A 93/7/4) onder 2.3 en het reeds hierboven onder 7 genoemde arrest van uw Hof volgt niet reeds dat de presentatie van woordmerk onder bedoelde bijzonderheden aan zijde van de agerende merk-gerechtigde valt. In dat arrest ging het immers om bestrijding van gebruik, dat door de presentatie van het later gedeponeerde woordmerk inbreuk maakte. Tegen inbreukmakend gebruik kan de merkgerechtigde zich altijd verzetten, ook al moet hij het gedeponeerde woordmerk, omdat dit op zichzelf in het gegeven geval «geen aanleiding tot verwarring omtrent de herkomst der waren (zou) kunnen geven», respecteren. Vgl. bijv. Spoor, *Intreerede VU A'dam* 1990 «De gestage groei van merk, werk en uitvinding», pp. 48-49.

33. De presentatie van door Droste gedeponeerde beeldmerken (nl. «de achthoekige bovenzijde van de nieuwe verpakking» en «het achthoekige zegel dat op die verpakking wordt gebruikt») speelde wel een rol in HR, 2 maart 1990, *NJ*, 1991, 148 (DWFV), *BIE*, 1990, 63, p. 199 (vNH), *IER*, 1990, 30, p. 64.

34. De achthoekige vorm van de verpakking had de wederpartij Baronie gedeponeerd. Droste deed dit eerst na de eerste aanleg, hetgeen het Hof aanleiding gaf deze achthoekige vorm van de verpakking en kleurcodering weg te denken bij zijn beoordeling of sprake was van inbreuk door Baronie op de beeldmerken van Droste.

35. De Hoge Raad achtte dit in strijd met het hierboven onder 30 besproken arrest van uw Hof; hier was sprake van een mee te wegen bijzonderheid van het gegeven geval, «waaronder (r.o. 3.2; t.K.) mede de wijze van gebruik van het merk en het teken valt.»

36. Deze rechtsoverweging 3.2 sloot de Hoge Raad vervolgens af met de volzin: «Zou het Hof te dezer zake betekenis hebben toegekend aan het in zijn r.o. 6.2 gereleveerde in eerste aanleg nog niet gedeponeerd zijn van de 'achthoekige vorm', dan is zulks eveneens onbegrijpelijk, nu ook de omstandigheid dat toen nog geen vormmerk was gedeponeerd als Droste op 7 juli 1988 alsnog gedeponeerd heeft, niet kan rechtvaardigen dat, bij een vergelijking als voormeld ter zake van de beeldmerken, de achthoekige vorm buiten beschouwing wordt gelaten, nog daargelaten hetgeen hierna onder 3.4 (waarvan de derde en vierde alinea gaan over de stelling van Droste dat het depot door Baronie van haar verpakking als vormmerk te kwader trouw is geschied, vgl. 16-18 hierboven; t.K.) ter zake van de vormmerken zelf zal worden overwogen.»

37. Naar de mening van Brinkhof, *BIE*, 1991, p. 3, gaat de Hoge Raad in zijn uitleg te ver, omdat het depot de voorwaarde én de begrenzing vormt van elke actie tot bescherming van een merk.

38. Van Nieuwenhoven Helbach is het in zijn naschrift op p. 4 in beginsel met Brinkhof eens, maar meent dat toevoeging van een bijzonderheid bij het gebruik van het merk gewicht in de schaal legt als de gebruiker van het teken ook daarin de merkgerechtigde volgt. Zo ook Van Nieuwenhoven Helbach-Huydecoper-Van Nispen in *Dorhout Mees «Nederlands handels- en faillissementsrecht II»* (1989), nr. 971, p. 396, 397.

39. Wichers Hoeth, *Kort begrip van het intellectuele eigendomsrecht* (1993), brengt een variantie aan. Hij stelt op p. 148

dat uitgangspunt bij de vergelijking is «het merk zoals het is gedeponeerd en het teken zoals het is gebruikt», doch vermeldt op p. 154 dat onder de bijzondere omstandigheden die bij vergelijking meegewogen moeten worden, begrepen is de wijze waarop het merk wordt gebruikt. In zijn noot 124 hierbij tekent hij evenwel aan: «Met onderscheidende elementen die niet zijn gedeponeerd, mag geen rekening worden gehouden ...» Zo ook Gielen-wichers Hoeth, *Merkenrecht* (1992), nrs. 928 slot, 1085, 1086, 1100.

40. Spoor heeft zich in zijn onder 32 hierboven aangehaalde *Intreerede* pp.48-52 tegen dit laatste gekeerd: «Helaas heeft de wetgever de mogelijkheden van het depot overschat; indien men dit uitgangspunt consequent wil handhaven zal men voor iedere verpakking en bij iedere wijziging daarvan, zoals in geval van aanpassing van de lay-out, iets dat van tijd tot tijd onvermijdelijk is, al is het maar om de mode te volgen, reeksen nieuwe depots moeten verrichten ... Want net als in het octrooirecht is ook in het merkenrecht het register slechts het vertrekpunt, niet de bron van alle wijsheid.» Ook met omstandigheden die voor depot vatbaar zouden zijn geweest, moet rekening worden gehouden.

41. Arkenhout, *Handelsnamen en merken* (1991), vermeldt op pp. 100 en 104 het arrest van de Hoge Raad en deze discussie, maar geeft geen commentaar.

42. Ik meen dat in de literatuur terecht zoveel nadruk wordt gelegd op het depot als ontstaansbron van het merkrecht, zoals een en ander in de BMW met het oog op de rechtszekerheid is geregeld. Ik verwijs naar hetgeen hierboven onder 8-12 is aangetekend. Bij de beantwoording van de vraag, of sprake is van merkinbreuk, zal de vergelijking in beginsel dan ook betreffen het merk zoals het is gedeponeerd tegenover het teken (of merk) zoals het is gebruikt.

43. Evenzeer geldt dat hierbij met alle bijzonderheden van het gegeven geval rekening moet worden gehouden, waaronder begrepen de bijzonderheden betreffende het merk van degene die zich op de wetsbepaling beroept. Ik verwijs naar 29-31 hierboven.

44. Naast de bijzonderheden, die uit het merk zelf of uit de aard van de waren, waarvoor het merk is ingeschreven, voortvloeien en die niet voor depot vatbaar zijn, kan ook onder omstandigheden het gebruik dat van het merk door de merkgerechtigde (in casu Michelin) wordt gemaakt, een rol spelen.

45. Hier ligt evenwel een grens, nu in het stelsel van de BMW bescherming van een merk in beginsel uitsluitend op grond van een depot daarvan wordt gegeven. De in te roepen onderscheidende elementen moeten in beginsel daaruit blijken.

46. In dit verband acht ik evenwel van belang, dat op de regel dat door depot merkrecht wordt verkregen, de uitzondering bestaat dat het depot te kwader trouw werd verricht. Men zie hierboven onder 16-18.

47. Wanneer op grond van eerder, niet gedeponeerd gebruik van een teken of vorm tegen een depot als te kwader trouw verricht opgekomen kan worden, valt niet goed in te zien, dat zulks niet tegen dat gebruik zou kunnen wanneer dat depot (vooralsnog) van zijde van de wederpartij achterwege is gelaten.

48. Voor de ontvankelijkheid van zodanige vordering is evenwel depot aan zijde van de eiser vereist (art. 12, A, BMW), zij het dat depot hangende het geding de aanvankelijk bestaande niet-ontvankelijkheid opheft. Zodanig (aan-

vullend) depot had Michelin ook in dit geding kunnen verichten, zoals Droste dat heeft gedaan in het geval van het onder 33-36 hierboven besproken arrest van de Hoge Raad.

49. In casu is het woordmerk MICHELIN gedeponeerd, dat als zodanig op zichzelf tegen elke vorm van gebruik door anderen (vgl. 30 onder b hierboven, waarbij Braun, *Précis de marques de produits et de service*, 1987, nrs. 396 en 397) wordt beschermd, mits aan de verdere voorwaarden van art. 13, A, BMW, is voldaan. Vgl. bijv. Gielen-Wichers Hoeth, *Merkenrecht* (1992), nr. 928, p. 384.

50. In het licht van het hierboven uiteengezette meen ik dat onder de bij de vraag naar merkinbreuk mede af te wegen bijzonderheden betreffende het gedeponeerde woordmerk van degene die de bescherming daarvan inroept, mede begrepen kan zijn diens gebruik in een bepaalde uitvoering van dat woordmerk en wel voor zover het overnemen van het gebruik van het woordmerk (de uitvoering daarvan) door de wederpartij als zij dit als (beeld)merk – in casu dan in feite een in een bepaalde stijl gegoten uitvoering van het woordmerk – zou deponeren, jegens de eerste een depot te kwader trouw zou opleveren in de zin van art. 4, lid 6, BMW.

51. De afbakening van deze mitgering van de depot-eis valt dus samen met die van art. 4, lid 6, aanhef, BMW en, past bij de onder a en b van dat artikellid gegeven voorbeelden, ook al is in casu geen sprake van «soortgelijke waren.»

52. Wie zich wil beroepen op onderscheidende elementen buiten kwade trouw van de wederpartij, moet zich op depot – publiciteit – kunnen beroepen. Vrije concurrentie en vrij economisch verkeer in het Benelux-gebied zijn de regel. Vgl. Martens in losbladige *Onrechtmatige daad VI*, nr. 2 onder 1 en 4, nr. 128 onder 8; Koopmans, *AMI*, 1994, 107-111. Vgl. voorts Furstner en Geuze, *BIE*, 1988, 215-220 over art. 13 BMW en EEG-harmonisatie.

53. De voorgestelde oplossing schijnt mij op deze wijze in het systeem van de BMW te passen.

54. Ik meen de gestelde vraag van uitleg, gelet op dit een en ander, bevestigend te moeten beantwoorden met de toevoeging «tenzij het in de vraag bedoelde gebruik van het teken (de uitvoering van het woordmerk) wanneer dit als (beeld) merk zou worden gedeponeerd, tot een depot zou leiden dat jegens degene die zich op bescherming van zijn woordmerk beroept, als te kwader trouw verricht in de zin van art. 4, lid 6, aanhef BMW zou moeten worden aangemerkt.»

De conclusie strekt tot beantwoording van de door de Hoge Raad der Nederlanden gestelde vraag van uitleg in de zin als onder 54 hierboven uiteengezet.

Arrest

1. Gelet op het op 17 december 1993 door de Hoge Raad der Nederlanden uitgesproken arrest in de zaak nr. 15.112 van de vennootschap naar Frans recht «Compagnie Générale des Etablissements Michelin» gevestigd te Clermont-Ferrand, Frankrijk, – verder te noemen Michelin – tegen:

(1) de vennootschap naar Duits recht «Michelin Bestek und Metallwarenfabrikation Werner Michels», gevestigd te Krefeld, Bondsrepubliek Duitsland,

(2) «C.M. Bongers Nijmegen B.V.», gevestigd te Nijmegen, en

(3) «Alag International B.V.», gevestigd te Nijmegen – verder afzonderlijk te noemen Michels, Bongers en Alag en gezamenlijk ook aan te duiden als Michels – waarbij overeenkomstig artikel 6 van het Verdrag betreffende de instelling en het statuut van een Benelux-Gerechtshof aan dit Hof een vraag van uitleg van de Eenvormige Benelux-wet op de merken (BMW) wordt gesteld;

Ten aanzien van de feiten

2. Overwegende dat de Hoge Raad de feiten waarop de door het Hof te geven uitleg moet worden toegepast, als volgt omschrijft:

«(i) Michelin is reeds sedert het begin van deze eeuw een vermaard producent van banden voor voertuigen, zowel voor personenauto's als voor vrachtauto's. Tevens is zij sedert lange tijd actief in de metaalindustrie, waar men velgen voor banden van Michelin en metaaldraad voor radiaalbanden produceert. In Nederland heeft Michelin sedert 1947 een vestiging (in 's-Hertogenbosch), welke zich toelegt op de productie van banden voor vrachtauto's, autobussen en bestelwagens.

(ii) Michelin heeft ook een grote reputatie opgebouwd met het publiceren van kaarten, gidsen en plannen, waarvan inmiddels miljoenen exemplaren op de markt zijn gebracht. Deze toeristische dienstverlening is mede bekend geworden door de publicatie van de zogenaamde rode «Guide Michelin», een gids met informatie over toeristische verblijfplaatsen, horeca gelegenheden (het waarderingssysteem voor o.a. restaurants met sterretjes en bestekjes is zeer bekend), bezienswaardigheden etc.

(iii) Zowel voor de onder (i) bedoelde waren als voor de onder (ii) bedoelde waren en diensten is Michelin in de Benelux rechthebbende op merkinschrijvingen van het woordmerk MICHELIN. De oudste inschrijving dateert van juli 1968.

(iv) De in de Bondsrepubliek Duitsland gevestigde onderneming van Michels fabriceert sedert 1953 bestek onder haar handelsnaam en onder het woord/beeldmerk MICHELIN, welk merk soms is uitgevoerd te zamen met een gestyleerde puntmuts. Michels heeft voor dat merk in juni 1975 een internationaal merkdepot verricht, met werking voor o.a. de Benelux, welk depot berust op een Duitse merkinschrijving van 28 mei 1966. Michels exporteert sedert 1956, aanvankelijk op zeer bescheiden schaal, doch later in toenemende mate, dit bestek naar Nederland; naar België exporteert Michels sedert 1960, en naar Luxemburg sedert 1956; Vanaf 1968 heeft Michels voor de export naar Nederland tussenpersonen ingeschakeld, met dien verstande dat gedurende de periode 1973-1981 de verhandeling in Nederland weer door Michels zelf ter hand is genomen.

(v) Bongers is tegenwoordig de Nederlandse importeur; Bongers draagt ook zorg voor de verdere verhandeling op de Nederlandse markt. Alag is een zustervenootschap van Bongers en heeft ook het voornemen Michelin-bestek in Nederland te verhandelen.

(vi) Michelin heeft als voornaamste aanleiding voor het aanspannen van dit kort geding vermeld de afbeelding van Michels'bestek in een folder met betrekking tot een spaarzegelactie van Shell, in welke folder overigens niet een merknaam bij of op het bestek werd gebruikt. Op aandringen van Michelin is Shell vervolgens gestopt met het aanbieden van het bestek; Michels zelf is, ook na sommaties van de zijde van Michelin, doorggegaan met het aanbieden, verkopen c.q. ver-

der verhandelen van het bestek met het merk MICHELIN. Het bestek wordt onder meer aangeboden in Albert Heijn supermarkten. Michelin en Michels zijn al eerder in gerechtelijke procedures tegen elkaar uitgekomen. In Engeland is enige jaren geleden de voorgenomen registratie van Michels' merk tegengehouden door een succesvolle actie van Michelin. In Duitsland verloor Michelin echter een door haar aangespannen inbreukprocedure.

(vii) Stellende dat Michels door het exporteren naar Nederland c.q. de Benelux en door het importeren en verder verhandelen van bestek onder het woord/beeldmerk MICHELIN direct en indirect inbreuk maakt op haar merk-rechten, heeft Michelin in dit kort geding gevorderd: a. Michels te bevelen het gebruik van het teken Michelin voor of in verband met bestek te staken en gestaakt te houden; b. Michels te bevelen aan de raadsman van Michelin opgave te doen van de voorraden Michelin-bestek; c. Michels te bevelen opgave te doen van de namen en adressen van afnemers en van door deze afnemers ontvangen aantallen; d. Michels te bevelen haar afnemers te berichten dat op grond van een vonnis van de President Michels niet gerechtigd is het merk van Michelin voor bestek te voeren, en die afnemers te verzoeken nog in voorraad gehouden bestek te retourneren, onder aanbieding van daarmee verband houdende kosten; e. alles op verbeurte van een dwangsom.

De President heeft de gevraagde voorzieningen geweigerd.

(viii) In hoger beroep heeft Michelin haar eis vermeerderd door subsidiair te vorderen dat aan Michels zal worden bevolen het gebruik van het teken Michelin met een lettertype dat visueel identiek is aan of in sterke mate visueel overeenstemt met het lettertype van het teken van Michelin, te staken en gestaakt te houden. Het Hof heeft de primaire en subsidiaire vorderingen van Michelin niet toegewezen geoordeeld en het vonnis van de President bekrachtigd.»

3. Overwegende dat de Hoge Raad de volgende vraag van uitleg van de BMW heeft gesteld:

«Indien de houder van een woordmerk dit merk gebruikt in een uitvoering waarvan de vormgeving onderscheidend vermogen bezit doch niet (als beeldmerk) is gedeponeerd, belet het bepaalde in artikel 12 onder A BMW hem dan zich krachtens artikel 13 onder A, eerste lid onder 2, BMW te verzetten tegen gebruik – als in deze laatste bepaling bedoeld – van een teken dat een zodanige gelijkenis vertoont met het merk in vorenbedoelde uitvoering, dat aan de houder van het merk schade kan worden toegebracht?»

...

Ten aanzien van het recht

7. Overwegende dat de regeringen destijds, in het zicht van de verschillen die de nationale wetten in de Beneluxlanden vertoonden op het stuk van het verkrijgen van een uitsluitend recht op een merk, voor wat betreft de BMW ervoor hebben gekozen dat dit recht in beginsel enkel ontstaat door inschrijving op de voet van artikel 3 BMW;

8. dat dienovereenkomstig aan artikel 12 onder A blijkens het gemeenschappelijk commentaar der regeringen de gedachte ten grondslag ligt dat «geen enkele vordering, gegrond op een merk, in rechte (kan) worden ingesteld, indien het merk niet is gedeponeerd, en bijgevolg niet is ingeschreven»;

9. Overwegende dat men bij het ontwerpen van dit stelsel ervan is uitgegaan dat de ervaring leert dat een merk in de regel wordt gebruikt in de vorm waarin het is ingeschreven;

10. dat, wanneer het gaat om de vraag of inbreuk is gemaakt op een woordmerk, moet worden vooropgesteld dat een woordmerk als zodanig weliswaar slechts als woord, en derhalve niet in een bepaalde uitvoering wordt gedeponeerd, maar dat een merkhouders het merk veelal zo gebruikt dat het publiek daarmee wordt geconfronteerd in een of meer door de merkhouders bepaalde wijzen van vormgeving van het woord, bijvoorbeeld wat betreft de grootte van de letters, hun typografie en/of hun kleur;

11. dat dan in beginsel nog steeds sprake is van gebruik van het woordmerk, ook indien de vormgeving waarin het als merk ingeschreven woord wordt gebruikt op zich zelf onderscheidend vermogen bezit, omdat ook dan de vorm niet los valt te denken van het woord dat het merk zijn onderscheidend vermogen geeft, en dat dit slechts anders is, ingeval die vormgeving een zo overheersende rol speelt dat het publiek in het in feite gebruikte teken niet meer een woord waaraan op een bepaalde wijze vorm is gegeven, maar nog enkel een grafische voorstelling – dus: een beeldmerk – zal zien;

12. Overwegende dat uit het voorgaande volgt, hetgeen ook met de strekking van de BMW de merkhouders een vergaande bescherming te bieden in overeenstemming is, dat de aan een als zodanig ingeschreven woordmerk te ontleen bescherming mede omvat de door de merkhouders in feite gebruikte wijzen van vormgeving van dat woordmerk, behoudens indien de vormgeving een zo overheersende rol speelt dat het publiek in het gebruikte teken nog slechts een beeldmerk zal zien;

13. dat derhalve, zoals ook strookt met de uitspraken van het Hof in de zaken A 83/1 («LUX» – arrest van 22 mei 1985, *Jurisprudentie*, deel 6, pp. 1 e.v.) en A 82/5 («UNION» – arrest van 20 mei 1983, *Jurisprudentie*, deel 4, pp. 36 e.v.), de houder van een woordmerk, ten betoge dat sprake is van gebruik van dat merk of een overeenstemmend teken waartegen hij zich ingevolge het bepaalde in artikel 13, A, kan verzetten, zich mede erop kan beroepen dat de overeenstemming haar grond vindt in de vorm waarin hij het merk in feite gebruikt;

14. dat uit het voorgaande volgt dat de in feite gebruikte vormgeving van een woordmerk in beginsel moet worden beschouwd als een element van dat merk, en niet als een afzonderlijk, van dat woordmerk te onderscheiden beeldmerk waarvoor slechts bescherming kan worden ingeroepen als het afzonderlijk – als beeldmerk – is gedeponeerd, en dat de door de Hoge Raad gestelde vraag derhalve ontkennend moet worden beantwoord;

Verklaart voor recht:

20. Het bepaalde in artikel 12 onder A BMW belet de houder van een woordmerk die dit merk gebruikt in een uitvoering waarvan de vormgeving onderscheidend vermogen bezit doch niet (als beeldmerk) is gedeponeerd, in beginsel niet zich krachtens artikel 13 onder A, eerste lid onder 2, BMW te verzetten tegen gebruik – als in deze laatste bepaling bedoeld – van een teken dat een zodanige gelijkenis vertoont met het merk in vorenbedoelde uitvoering, dat aan de houder van het merk schade kan worden toegebracht;

21. Het voorgaande lijdt uitzondering ingeval de vorm waarin het woordmerk wordt gebruikt een zo overheersende

rol speelt dat het publiek in het gebruikte teken nog slechts een beeldmerk zal zien.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 21 SEPTEMBER 1995

Voorzitter: mevr. Baeté-Swinnen

Rapporteur: de h. Forrier

Openbaar ministerie: de h. De Swaef

Advocaten: mrs. Delahaye en Bützler

1. Grondwet – Art. 149 – Openbaarheid – 2. Rechten van de mens – Openbaarheid – Afwijking – 3. Geneeskunde – Tucht – Beslissing – Ondertekening

1. Art. 149 Gw. legt de openbaarheid van de uitspraak alleen op voor de terechtzittingen van de rechtbanken van de rechterlijke macht.

2. Van de regel van de openbaarheid van de behandeling en van de uitspraak, zoals deze is vastgesteld in art. 5, lid 1, E.V.R.M., kan worden afgeweken indien dit de wil van de betrokkene is en wanneer hij vrijwillig van die openbaarheid afziet en zulks verenigbaar is met het nationale recht, maar op voorwaarde dat de afstand vaststaat, dat wil zeggen op ondubbelzinnige wijze wordt gedaan.

3. Uit de omstandigheid dat alleen de voorzitter en de secretaris een beslissing van de provinciale raad hebben ondertekend, volgt niet dat die beslissing nietig is.

B. t/ Orde der Geneesheren

Gelet op de bestreden beslissing, op 14 maart 1994 genomen door de Raad van Beroep van de Orde der Geneesheren, met het Nederlands als voertaal;

Over het eerste middel: (...)

Overwegende dat artikel 149 van de Grondwet de openbaarheid van de uitspraak enkel oplegt voor de terechtzittingen van de rechtbanken van de rechterlijke macht;

Overwegende dat, krachtens artikel 24, § 1, derde lid, van het koninklijk besluit nr. 79 van 10 november 1967 betreffende de Orde der Geneesheren, als gewijzigd bij artikel 1 van de wet van 13 maart 1985 betreffende de openbaarheid van de tuchtprocedures voor de raden van beroep van de Orde der Geneesheren en de Orde der Apothekers, «de zittingen van de raden van beroep openbaar zijn, tenzij de verdachte geneesheer uitdrukkelijk afziet van de openbaarheid»;

Dat de wet verder bepaalt in welke gevallen de raad van beroep kan afwijken van de regel van de openbaarheid, ook als de betrokken arts er niet om vraagt;

Overwegende dat van de regel van de openbaarheid van de behandeling en van de uitspraak, zoals deze is vastgesteld in artikel 6, lid 1, E.V.R.M., kan worden afgeweken indien dit de wil is van de betrokkene en wanneer deze vrijwillig van die openbaarheid afziet en zulks verenigbaar is met het nationale recht, maar op voorwaarde dat de afstand vaststaat, dat wil zeggen op ondubbelzinnige wijze wordt gedaan;

Overwegende dat uit die wettelijke bepalingen volgt dat de regel van de openbaarheid moet wijken voor de belangen van de arts die, zoals te dezen, ondubbelzinnig afstand doet van het recht op de openbaarheid van de uitspraak;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

Over het tweede middel, (...)

Overwegende dat uit de artikelen 8 en 10 van het koninklijk besluit van 6 februari 1970 tot regeling van de organisatie en de werking der raden van de Orde der Geneesheren volgt dat de beslissingen van de provinciale raad in beginsel moeten worden ondertekend door de voorzitter en de secretaris, waardoor het authentiek bewijs is geleverd dat de beslissingen door de provinciale raad zijn gewezen;

Overwegende dat de beslissingen van de provinciale raad van 11 december 1991, 20 mei 1992 en 31 maart 1993, die de namen vermelden van de leden van de provinciale raad die mede de beslissing hebben gewezen, ondertekend zijn door de voorzitter en de secretaris;

Dat uit de omstandigheid dat alleen de voorzitter en de secretaris een beslissing van de provinciale raad hebben ondertekend niet volgt dat die beslissing nietig is;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

...

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 4 JANUARI 1996

Voorzitter: mevr. Baeté-Swinnen

Rapporteur: de h. Boes

Openbaar ministerie: de h. Dubrulle

Advocaten: mrs. Bützler en De Gryse

Arbeidsovereenkomst – Bediende – Arbeidsongeschiktheid – Schorsing van de overeenkomst – Gewaarborgd loon – Aansprakelijke derden – Werkgever – Rechtsvordering tot terugbetaling – Omvang

De werkgever die, wegens arbeidsongeschiktheid van zijn bediende, tijdens de in de artt. 70, 71 en 72 W.A.O. bedoelde periodes van schorsing van de arbeidsovereenkomst, aan zijn bediende loon heeft betaald, beschikt tegenover de derde aansprakelijke niet over een rechtsvordering die verder reikt dan het betaalde gewaarborgd loon en de sociale bijdragen daarop (art. 75 W.A.O.).

C. t/ V.Z.W. K.

Gelet op het bestreden vonnis, op 30 november 1992 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Hasselt;

Over het middel: schending van artikel 75 van de wet van 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten,

doordat de Rechtbank van Eerste aanleg te Hasselt in het bestreden vonnis eisers beroep ontvangt doch als ongegrond afwijst en derhalve verweerder gerechtigd verklaart op 51.178 frank, op de volgende gronden: «De aansprakelijkheid van (eiser) wordt niet betwist. Artikel 75 van de wet van 3 juli 1978 op de arbeidsovereenkomsten bepaalt: (...) Het artikel in kwestie heeft echter niet alleen betrekking op het gewaarborgd loon, maar op alle door de werkgever uitgekeerd loon gedurende de periode van schorsing, waartoe hij gehouden is ingevolge de wet of een individuele of collectieve arbeidsovereenkomst. De door (verweerder) betaalde ziektevergoedingen voor november en december 1978 en ja-

nuari 1988 ten bedrage van 26.814 fr. zijn vergoedingen, voortkomende uit een individuele arbeidsovereenkomst tussen partijen. Ook de gratificatie ten bedrage van 7.849 fr. en werkgevers – SZ-bijdrage op deze gratificatie, en het enkel en dubbel verlofgeld ten bedrage van 13.867 fr. voor de ziekteperiode dient te worden beschouwd als tegenprestatie van de werkgever in het kader van een arbeidsovereenkomst. De aangewezen vergoedingen dienen te worden beschouwd als loon of sociale bijdrage op dat loon. De eerste rechter verklaarde derhalve terecht de oorspronkelijke uitgebreide vordering deels gegrond.

...

Overwegende dat, luidens artikel 75 van de Arbeidsovereenkomstwet, de werkgever tegen derden die aansprakelijk zijn voor de ongevallen, de arbeidsongevallen, de ongevallen op de weg naar of van het werk en de beroepsziekten, die een schorsing van de overeenkomst hebben veroorzaakt als bedoeld in de artikelen 70, 71 en 72, een rechtsvordering kan instellen tot terugbetaling van het loon dat aan het slachtoffer is betaald, en van de sociale bijdragen waartoe hij door de wet of door een individuele of collectieve arbeidsovereenkomst is gehouden;

Overwegende dat in deze wetsbepaling de woorden «een schorsing van de overeenkomst (...) als bedoeld in de artikelen 70, 71 en 72» de schorsing van de arbeidsovereenkomst bedoelen tijdens de periode waarvoor, overeenkomstig de genoemde artikelen, de werkgever de betaling van het gewaarborgd loon verschuldigd is;

Overwegende dat uit het vonnis en de stukken waarop het Hof vermag acht te slaan, blijkt dat de appelrechters, op grond van artikel 75 van de Arbeidsovereenkomstenwet, aan eiser het recht op terugbetaling toekennen van andere bedragen dan het gewaarborgd loon en de hierop verschuldigde sociale bijdragen; dat zij aldus voormelde wetsbepaling schenden;

...

HOF VAN BEROEP TE GENT

17e KAMER – 21 JUNI 1994

Voorzitter: de h. Lievens

Advocaten: mrs. Delagrangé en D'Hooghe

Onrechtmatige daad – Aansprakelijkheid – Ouders voor hun minderjarige kinderen – Objectief onrechtmatige daad – Deelname aan gevaarlijk spel

Het spel dat erin bestaat dat vijf meisjes tussen zes en acht jaar water uitgieten op een schuin geplaatste tafel en elk van die kinderen om de beurt het water op de tafel afborstelt met een grote borstel, is op zichzelf geen gevaarlijk spel. Bovendien is de deelname aan een eventueel gevaarlijk spel op zichzelf nog geen fout. Als tijdens dit spel op een bepaald ogenblik een van de kinderen met de door haar gehanteerde borstelsteel het rechteroog van een ander kind raakt (zie nader het arrest) vormt dit geen objectief onrechtmatige daad van het eerstgenoemde kind die de aansprakelijkheid van de ouders teweegbrengt.

L.C.M. en D. t/ C. en D.

Naar aanleiding van de omstandigheid dat tijdens een spel in de tuin van de geïntimeerden (de echtgenoten Koenraad & Kristien D.), op woensdag 22 april 1987 omstreeks 20 uur, Elke C. (geboren op 24 november 1980) met een grote borstel water veegde van een schuin geplaatste tafel en de borstelsteel op een bepaald ogenblik het rechteroog (sinds 1984 aangetast door leucoma) van Liesbeth F. (geboren te Kortrijk op 3 augustus 1980) raakte, heeft de eerste rechter – rechtdoende op een vordering bij exploit van 20 april 1988 ingeleid door de Landsbond der Christelijke Mutualiteiten, en strekkende, na uitbreiding van eis, tot opvordering van een provisioneel bedrag in hoofdsom bepaald op 96.218 frank; waarna mevrouw Ann D., uit de echt gescheiden, bij akte van vrijwillige tussenkomst (neergelegd op 16 juni 1989), provisioneel 1 frank vorderde met verzoek tot benoeming van een medisch deskundige – de vorderingen toelaatbaar verklaard doch ontzeggd als ongegrond.

...

Bij exploit van gerechtsdeurwaarder van 21 mei 1990, neergelegd ter griffie van dit Hof op 28 mei 1990, hebben de Landsbond der Christelijke Mutualiteiten en mevrouw Ann D. (handelend zowel in eigen naam als q.q. haar dochter Liesbeth) hoger beroep ingesteld, welk rechtsmiddel naar tijd, en eveneens naar vorm, rechtsgeldig werd aangewend, zodat het hoger beroep toelaatbaar is.

Beoordeling

...

2. De appellanten betogen dat de eerste rechter (die oordeelde dat erin het summier strafdossier onvoldoende gegevens zijn om over de aansprakelijkheid te beslissen) de zaak verkeerd heeft beoordeeld.

Daartoe wordt aangevoerd, summier samengevat, dat Elke C. op het ogenblik der feiten 6,5 jaar was, een leeftijd die voldoende is om te beseffen wat er is gebeurd en die haar in staat moet stellen het gebeurde met een voldoende verbale handigheid te verwoorden. Haar stilzwijgen (de verbalisant rapporteert dat hij getracht heeft het kind summier te verhoren, doch dat het kind niets wou zeggen en begon te wenen) wijst op een schuldbesef bij haar, en aangezien de borstelsteel op en neer beweegt, en tevens vooruit en achteruit, is de meest waarschijnlijke oorzaak van het schadegeval dat de borstelsteel in het rechteroog van Liesbeth F. is terechtgekomen toen Elke C. de steel achteruit bracht. Bovendien attesteert dr. H. Daels, oogarts, dat er bij het slachtoffer een beperkte vorm van monoclair dieptezicht – zij het minder verijnd – in het rechteroog bestond, hetgeen een voldoende waarneming van afstand toeliet. De geïntimeerden wisten dat Liesbeth maar uit één oog zag, zodat ze een dergelijk gevaarlijk spel met een grote borstel hadden moeten verbieden, hetgeen wijst op onvoldoende toezicht op de spelende kinderen.

3. Professor Peter Hamelinck heeft er terecht op gewezen («Over de ouderlijke aansprakelijkheid», Bulletin des Assurances/De Verzekering, 1978, p. 295 tot 378) dat de aansprakelijkheid van de ouders – vermoeden geformuleerd in artikel 1384, tweede lid, van het Burgerlijk Wetboek, als gewijzigd door de wet van 6 juli 1977 – slechts in het gedrang

kan komen *wanneer de minderjarige een (objectief) onrechtmatige daad heeft begaan ten gevolge waarvan de schade ontstond*.

Aangezien jonge kinderen (en een kind van 6,5 jaar is toch nog een «infant», zonder vermogen des ondersheids) gewoon geen besef hebben van het al dan niet onrechtmatig karakter van een handeling (zodat er geen sprake kan zijn van fout in de zin van de artt. 1382-1383 van het Burgerlijk Wetboek omdat die kinderen geacht worden schuldontbekwaam te zijn = het *schuldelement* ontbreekt in hun onrechtmatige gedraging) heeft de rechtspraak (cf. Cass. 28 oktober 1971, *Pas.*, 1972, I, 200; Cass., 3 mei 1978, *Pas.*, I, 1978, I, 1012) en de rechtsleer (cf. *T.P.R.*, 1980, 1297; *T.P.R.*, 1987, 1459) haar toevlucht genomen tot de theorie van de *objectief onrechtmatige daad*: wanneer een «infans» (dus een kind zonder onderscheidingsvermogen) een daad verricht die een *objectief* onrechtmatig karakter vertoont – dus in vergelijking met de gedraging van een normaal voorzichtig persoon – kan het *kind zelf* geen aansprakelijkheid oplopen (op basis van de artt. 1382-1383 B.W.), maar het brengt de aansprakelijkheid van zijn *ouders* (= de cumulatieve aansprakelijkheid van beide ouders sinds de wet van 6 juli 1977) *ex artikel 1384 B.W.* in het gedrang, *hetzij* op basis van een fout in de opvoeding, *hetzij* op basis van een fout in het toezicht, *zonder* dat vereist is dat die beide fouten gelijktijdig bestaan (Cass., 20 april 1982, *R.W.*, 1983-84, 2977; Cass., 28 april 1987, *R.W.*, 1987-88, 434; Cass., 23 juni 1988, *R.W.* 1988-89, 1228; Cass., 21 december 1989, *R.W.*, 1990-91, 538).

4. De centrale vraag is dus of er bij Elke C. sprake kan zijn van een objectief onrechtmatige daad. Het Hof meent van niet.

De conclusies wijzen uit dat de kinderen (zowel de drie dochtertjes van de geïntimeerden – Elke, Ine en Anke – als de twee dochtertjes van de tweede appellante, Gwende (8 jaar) en Liesbeth (6,5 jaar) in de tuin aan het spelen waren. Het spel bestond erin dat de oudsten water goten op een schuin geplaatste tafel en dat elk van die kinderen, om de beurt, het water op de tafel afborstelde met een grote borstel.

Het Hof is van oordeel dat dit soort «waterspel» op zichzelf geen gevaarlijk spel is (water trekt de kinderen altijd aan en het manipuleren van een borstelsteel is voor kleine meisjes wat een bal betekent voor een jonge knaap) en bovendien geldt de bedenking (cf. studie Hamelinck, p. 341) dat deelname aan een eventueel gevaarlijk spel op zichzelf nog geen fout betekent.

Tevens staat vast dat de eigenlijke oorzaak van het ongeval bij ontstentenis van concrete, decisieve en onbetwiste gegevens niet met (morele) zekerheid bepaald kan worden: de bewering (van de appellanten) dat Liesbeth F. «gewoon stond toe te kijken, toen ze de borstelsteel in haar rechteroog kreeg» is evenzeer onbewezen als de stelling (van de geïntimeerden) «dat Liesbeth F. kwamaangelopen tegende borstelsteel».

Blijkens de strafinformatie heeft men enkel gepoogd Elke C. te ondervragen (was de 8-jarige Gwende E. dan niet in het spel betrokken?), en dat het stilzwijgen (én wenen!) van dit kind (6,5 jaar) zou wijzen op een schuldbesef bij haar is naar het oordeel van het Hof een zuiver byzanthijnse bewering. Van een fout in de opvoeding wordt in de appelconclusies geen gewag gemaakt en het tegenbewijs van de toezichtsfout, gelet op de concrete omstandigheden van de zaak,

blijkt hieruit dat ook vader Yvan F. (die op die dag het bezoekerrecht uitoefende en bij vrienden op bezoek ging) – die uiteraard wist dat Liesbeth blind was aan het rechter oog – zich geen zorgen maakte over de aard van het spel, dat op zichzelf niet gevaarlijk was, terwijl de kinderen reeds uren vredig speelden en er geen enkele aanwijzing bestond van enige brutaliteit. Een zuiver ongelukkige samenloop van omstandigheden impliceert niet een toezichtsfout aan de zijde van de geïntimeerden.

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

6e KAMER – 8 JUNI 1995

Voorzitter: de h. Delvoie (rapporteur)

Raadsheren: de hh. Van Herck en Maffei

Advocaten: mrs. De Vleeschouwer loco De Page en Van Mieghem loco Destrycker

Inkomstenbelastingen – Personenbelasting – Vergoeding wegens stopzetting van arbeid – Aanslagvoet – Referentiejaar

Voor het bepalen van de aanslagvoet op een vergoeding die ten gevolge van stopzetting van arbeid betaald is, moet als laatste vorige jaar waarin de belastingplichtige een normale beroepswerkzaamheid heeft gehad, in aanmerking genomen worden het jaar gedurende hetwelk hij het hele jaar een normale beroepswerkzaamheid heeft gehad heeft. Dat een deel van die beroepswerkzaamheid niet bezoldigd was, is irrelevant.

J. t/ Belgische Staat

Overwegende dat de belasting gevestigd werd overeenkomstig de aanslagprocedure van artikel 245 W.I.B./64;

Overwegende dat de betwisting betrekking heeft op de bepaling van het referentiejaar voor het bepalen van de aanslagvoet toepasselijk op vergoedingen betaald in 1988 (aanslagjaar 1989) ten gevolge van de stopzetting van arbeid (art. 93, § 1, 3°, 1, W.I.B./64);

Overwegende dat niet betwist wordt dat verzoeker in 1988 een voor het aanslagjaar 1989 te belasten vergoeding in de zin van de bovenvermelde bepaling ontving ten bedrage van 3.079.109 fr. (ontslagvergoeding); dat partijen evenwel twisten over de vraag of inkomstenjaar 1987 als referentiejaar dient te worden genomen (stelling van de administratie), dan wel inkomstenjaar 1985 (stelling van verzoeker);

Overwegende dat verzoeker ter staving van zijn stelling doet gelden dat hij in 1987 en meer bepaald van 1 april tot 15 november van dat jaar geen enkele bezoldiging ontving (hij oefende een onbezoldigd mandaat van zaakvoerder uit) en dat hij tijdens de maand december 1986 evenmin enige bezoldiging ontving, zodat geen van beide jaren kunnen worden aangemerkt als «het laatste vorig jaar tijdens hetwelk de belastingplichtige een normale beroepswerkzaamheid heeft gehad»;

Overwegende dat de administratie daarentegen stelt dat verzoeker tijdens het volledig jaar 1987 «een normale beroepswerkzaamheid» heeft gehad en dat het feit dat die beroepswerkzaamheid voor een (groot) deel onbezoldigd was, daaraan niet in de weg staat, nu de desbetreffende wetsbepa-

ling het begrip «normale beroepsactiviteit» niet definieert «in functie» van of afhangende van het verkrijgen van inkomsten uit die activiteit;

Overwegende dat, wat het materiële belang van de betwisting betreft, uit de stukken van het administratief dossier blijkt dat de gemiddelde aanslagvoet voor het inkomstenjaar 1987, dat de administratie inroept, 14,4 % bedraagt, terwijl die voor het inkomstenjaar 1986, 1,6 % zou bedragen en die voor het inkomstenjaar 1985 0,7 % (deze laatste twee percentages onder voorbehoud); dat het vanuit dit oogpunt dan ook geen verbazing wekt dat verzoeker het jaar 1985 als referentiejaar voorstaat en de administratie daarentegen het jaar 1987;

Overwegende dat het niettemin enigszins verbazingwekkend is dat de administratie dat standpunt inneemt, gelet op haar eigen administratieve commentaar waarin onder referentiejaar verstaan wordt het meest recente vorige jaar waarin de betrokkene gedurende twaalf maanden belastbare inkomsten genoten heeft en in het licht van het antwoord van de minister van Financiën op een parlementaire vraag, waarin dit standpunt recentelijk nog bevestigd en geëxpliciteerd werd; «Het laatste vorige jaar waarin de belastingplichtige een beroepswerkzaamheid heeft gehad», als bedoeld in art. 171, 5°, W.I.B. 1992, betreft het meest recente vorige jaar waarin de betrokkene in België of in het buitenland gedurende twaalf maanden belastbare beroepsinkomsten – welke ook hun aard zijn – heeft behaald, die in de personenbelasting tegen de progressieve aanslagvoet werden belast of zouden belast geweest zijn indien de betrokkene aan deze belasting was onderworpen geweest. Niet zozeer de beroepswerkzaamheid is dus doorslaggevend doch wel het feit dat betrokkene gedurende diezelfde periode belastbare inkomsten heeft verkregen» (*Parl. Vr.* nr. 505, 29 september 1993, *Parl. Vr. en Antw., Senaat*, 2 november 1993, 1993-94, 4186);

Overwegende dat desondanks het hof zich bij het nieuwe standpunt, zoals het thans door de administratie ingenomen wordt, aansluit;

Dat het laatste vorige jaar tijdens hetwelk verzoeker een normale beroepswerkzaamheid heeft gehad in casu het jaar 1987 is; dat, nu verzoeker tijdens dat gehele jaar een normale beroepswerkzaamheid had, de omstandigheid dat een deel van die beroepsactiviteit niet bezoldigd was, ter zake irrelevant is;

...

NOOT—Zie ook Cass., 12 juni 1992, *R. W.*, 1992-93, 616.

HOF VAN BEROEP TE GENT

13e KAMER – 20 SEPTEMBER 1995

Voorzitter: de h. Gallet

Advocaten: mrs. Taelman, Valvekens en Gheys

Gemeenschap en gewest – Opvolging in verbintenissen van de Staat – Op 31 december 1988 bestaande definitieve eindbeslissing

Er was geen, krachtens art. 57, § 5, Financieringswet 16 januari 1989, vaststaande en opeisbare schuld als wel de beslissing omtrent de aansprakelijkheid definitief was, maar de omvang van de vordering nog werd betwist.

Vlaams Gewest t/ N.V. A. e.a.

De feiten

Het geschil is een uitvloeisel van een dodelijk verkeersongeval dat plaatshad op 7 mei 1973 en dat voor het slachtoffer een arbeidsongeval uitmaakte.

Er werd aangevoerd dat de Belgische Staat, als beheerder van de weg, aansprakelijk was voor het ongeval, en bij arrest van het hof van beroep alhier van 15 december 1981 werd beslist dat de Belgische Staat voor de helft aansprakelijk was voor het ongeval.

De N.V. A., arbeidsongevallenverzekeraar van het slachtoffer, keerde aan de rechthebbenden een bedrag uit van 4.064.507 fr.

Er rees daarna betwisting omtrent de omvang van de terugvordering van de N.V. A. ten aanzien van de Belgische Staat, meer bepaald omtrent het feit dat de voormelde N.V. ook de helft van de door haar betaalde buitenwettelijke vergoeding terugvorderde; bij dagvaarding van 30 augustus 1985 stelde de voormelde N.V. haar vordering in rechte in en vorderde de helft van het door haar betaalde bedrag, onder aftrek van de provisie van 100.000 fr. (togekend bij arrest van 15 december 1981), of 1.932.253 fr., plus de vergoedende interesten vanaf 20 november 1975 en de gerechtelijke interesten.

Na onderhandelingen zag de N.V. af van haar vordering inzake de buitenrechtelijke vergoedingen en beperkte haar vordering van de interesten tot de helft. Deze dading werd namens de Belgische Staat ondertekend op 13 juli 1990, dus na de inwerkingtreding van de gewestvorming.

Daar het Vlaamse Gewest niet vrijwillig betaalde, werd de procedure tegen de Belgische Staat voortgezet en heeft deze laatste het Vlaamse Gewest gedagvaard tot gedwongen gedinghervatting als rechtsopvolger; voor zichzelf vorderde de Belgische Staat de buitenzaakstelling.

Het Vlaamse Gewest betwistte deze vordering.

De omvang van de vordering van de N.V. A. werd door geen enkele partij betwist.

De eerste rechter heeft geoordeeld dat het Vlaamse Gewest als rechtsopvolger van de Belgische Staat, de door de N.V. A. (Rb. Dendermonde, 14 september 1993) gevorderde bedragen diende te betalen. Bovendien werd het Vlaamse Gewest veroordeeld in de kosten van deze N.V.; de Belgische Staat en het Vlaamse Gewest werden elk veroordeeld in de eigen kosten in verband met de dagvaarding tot tussenkomst.

...

De grieven en de beoordeling ervan

Het Vlaamse Gewest stelt dat de Belgische Staat dient in te staan voor het betalen van de gevorderde schadevergoeding.

Er wordt gesteld dat de schuld definitief vaststond door het arrest van 15 december 1981, betekend op 11 maart 1982, waarbij werd geoordeeld dat de Belgische Staat voor de helft aansprakelijk was voor het verkeersongeval en waarbij hij tevens werd veroordeeld tot betaling van een provisie van 100.000 fr.

Ook wordt gesteld dat de ambtenaar de dading ondertekende namens de Belgische Staat, hoewel de gewestvorming

reeds in werking was getreden op het ogenblik van deze ondertekening, en dat het bestreden vonnis derhalve verkeerdelijk stelt dat de dading werd ondertekend door een ambtenaar van het Vlaamse Gewest.

Ten slotte wordt gesteld dat het bedrag van de legale vergoedingen nooit werd betwist, zodat de overeenkomst van 13 juli 1990 geen eigenlijke dading is, maar slechts een afstand vanwege de N.V. A.

De Belgische Staat ontkent gehouden te zijn tot betaling van schadevergoeding omdat, op grond van art. 61 van de Financieringswet, het Vlaamse Gewest in zijn rechten en plichten is getreden voor alle dossiers welke nog hangende waren op 1 januari 1989, ogenblik waarop de wet uitwerking heeft gekregen.

Ingevolge de artikelen 57 § 5 en 61, § 1, 1° van de bijzondere wet van 16 januari 1989 betreffende de financiering van de Gemeenschappen en de Gewesten, nemen de Gemeenschappen en de Gewesten de rechten en verplichtingen over welke betrekking hebben op de overgedragen goederen en de bevoegdheden die hen werden toegekend bij de wet van 8 augustus 1989 tot wijziging van de wet van 8 augustus 1980 tot hervorming van de instellingen, met inbegrip van de rechten en verplichtingen die voortkomen uit hangende en toekomstige procedures.

Het Vlaamse Gewest stelt ten onrechte dat een onderscheid moet worden gemaakt tussen de procesrechtelijke opvolging (welke het aanvaardt) enerzijds, en de verbintenrechtelijke rechtsopvolging (welke het afwijst) anderzijds.

Uit art. 57, § 5, van de Financieringswet van 16 januari 1989 volgt dat wanneer een gerechtelijke procedure hangende was inzake de verplichtingen betreffende aan de Gewesten overgedragen roerende en onroerende goederen, de Belgische Staat enkel schuldenaar blijft van de verplichtingen waarover op 31 december 1988 een definitieve eindbeslissing was gewezen.

Te dezen is het Hof van oordeel dat de schuld geenszins vaststond op 31 december 1988: wel was de beslissing omtrent de aansprakelijkheid definitief, maar de omvang van de vordering van de N.V. A. werd nog betwist. Er was derhalve geen vaststaande en opeisbare schuld.

Dat de ambtenaar die de dading ondertekende op het ogenblik van de ondertekening zulks deed namens de Belgische Staat, is niet relevant, nu de gewestvorming en inzonderheid de overstap van de ambtenaar van de Belgische Staat naar het Vlaamse Gewest, nadien gebeurde met terugwerkende kracht.

Uit dit alles heeft de eerste rechter terecht afgeleid dat te dezen de verplichting van de Belgische Staat is overgegaan op het Vlaamse Gewest.

Het hoger beroep van het Vlaamse Gewest is dan ook ongegrond.

ARBEIDSHOF TE GENT

3e KAMER - 11 JANUARI 1995

Voorzitter: de h. Dewulf

Raadsheren in sociale zaken: de hh. De La Mane en Baeyens

Advocaten: mrs. De Donder en Saeys

Arbeidsovereenkomst – Na overeenkomst voor beroepsopleiding – Arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd – Minimumduur – Ontslagnemend werknemer – Opzeggingsvergoeding – Wettelijke interest

De arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd die volgt na een overeenkomst voor beroepsopleiding geregeld in het V.D.A.B.-besluit van 21 december 1988, hoeft door de werknemer, in tegenstelling tot de werkgever, niet gedurende een minimale tijd in stand te worden gehouden.

Op de door de werknemer, ingevolge zijn ontslag, aan de werkgever verschuldigde opzeggingsvergoeding is geen wettelijke interest verschuldigd.

V. t/ V.

1. Tussen partijen werd met ingang van 5 januari 1990 en met goedkeuring van de Subregionale Tewerkstellingsdienst te Dendermonde een overeenkomst voor beroepsopleiding in de onderneming van geïntimeerde gesloten, voor 12 weken. Het betrof het aanleren van het vak van stukadoor.

Er waren kennelijk moeilijkheden gerezen i.v.m. het al of niet geschikt zijn van appellant voor die job en het vervroegd beëindigen van de overeenkomst, aangezien geïntimeerde het volgend schrijven van 28 maart 1990 ontving van het hoofd arbeidsbemiddeling: «In aansluiting op uw schrijven van 14 maart 1990 kan ik u meedelen dat het opleidingscontract niet beëindigd kan worden en dat u de verdere verplichtingen vermeld in het opleidingscontract dient na te leven».

Hoe dan ook, de opleiding liep normalerwijze ten einde op 30 maart 1990, en conform artikel E, f, van de overeenkomst voor beroepsopleiding trad appellant in dienst voor onbepaalde tijd maar met de verbintenis voor geïntimeerde om hem gedurende een periode in dienst te houden die inzake duur minstens gelijk is aan de opleidingsperiode.

Volgens appellant werd hij op 27 april 1990 door geïntimeerde van het werk weggezonden (...)

Appellant dient het bewijs te leveren dat hij niet meer werd toegelaten op het werk (...)

Samen met de eerste rechter dient te worden besloten dat noch uit de briefwisseling noch uit het (rechtstreekse) getuigenverhoor gebleken is dat appellant op die dag ontslagen werd door geïntimeerde (...)

Aangezien appellant op 2 mei 1990 niet meer is komen werken, en bij gebrek aan tegenbewijs, heeft de eerste rechter terecht geoordeeld dat appellant zelf het werk heeft stopgezet, zodat hij geen recht heeft op schadevergoeding.

De oorspronkelijke hoofdvordering werd met reden afgewezen en het vonnis dient op dit punt te worden bevestigd.

2. De contractbreuk dient ten laste te worden gelegd van appellant, maar de vraag rijst welke schadevergoeding hij verschuldigd is aan geïntimeerde.

Het contract van beroepsopleiding werd, blijkens het formulier C4 wegens ziekte geschorst van 27 maart 1990 tot en

met 6 april 1990, waarna een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd tot stand kwam.

De verplichtingen van de werkgever (onderneming) die een beroepsopleidingscontract ondertekent, werden bepaald in artikel 2 van de voorgedrukte overeenkomst (formulier F1 Ve).

Luidens artikel 2, f, gaat de ondernemer de verbintenis aan de cursist na de opleiding in dienst te nemen voor een periode die inzake duur minstens gelijk is aan de opleidingsperiode. De verplichtingen van de cursist (werknemer) worden bepaald in artikel 2, dat luidt als volgt: «De cursist gaat de verbintenis aan de onderneming niet te verlaten vóór het einde van de hiervoren vermelde periode van opleiding zonder dat hij een geldige reden heeft en zonder dat hij daartoe door de Subregionale Tewerkstellingsdienst van de R.V.A. gemachtigd is.»

Uit die bewoordingen valt af te leiden dat de cursist-werknemer zich, in tegenstelling tot de werkgever, geenszins verbindt tot een minimumperiode van tewerkstelling na de opleidingsperiode.

Vermeldenswaard is dat in het onderhavige geval de oude formulieren werden gebruikt, ter uitvoering van de artikelen 32 tot en met 36 van het besluit van de Vlaamse Executieve van 14 juli 1982.

Op 21 december 1988 nam de Vlaamse Regering namelijk een nieuw besluit houdende organisatie van de arbeidsbemiddeling en de beroepsopleiding (*B.S.*, 14 januari 1989).

Artikel 125 van dit besluit bepaalt het volgende:

«De werkgever verbindt er zich toe met de uitkeringsgerechtigde werkloze die in de onderneming een beroepsopleiding heeft gevolgd, onmiddellijk na het einde van de opleiding, een *arbeidsovereenkomst voor onbepaalde duur* af te sluiten.

Onverminderd de wettelijke bepalingen betreffende het beëindigen van de arbeidsovereenkomsten om een dringende reden, mag de werkgever aan de voormelde arbeidsovereenkomst slechts een einde te maken ten vroegste na verloop van tijd overeenstemmend met de duur van de opleiding.»

M.a.w. het besluit legt alleen de werkgever een eenzijdige verbintenis inzake de duur van tewerkstelling op. Een besluit van de Regering kan trouwens de dwingende bepalingen inzake de opzeggingstermijn in de Arbeidsovereenkomstenwet niet wijzigen.

Terecht heeft appellant voor de eerste rechter aangevoerd dat, indien de contractbreuk toch te zijnen laste wordt gelegd, de schadevergoeding beperkt moet worden tot de normale opzeggingsvergoeding die verschuldigd is in deze sector, dit met toepassing van de artikelen 39 § 1, 59 en 61 Arbeidsovereenkomstenwet (cf. Cass., 2 februari 1987, *R.W.*, 1986-87, 2229).

Volgens het koninklijk besluit van 13 januari 1982 tot vaststelling van de opzeggingstermijnen in de ondernemingen die onder het Paritair Comité voor het Bouwbedrijf ressorteren (*B.S.*, 28 januari 1982) bedraagt de opzeggingstermijn voor de werknemers in geval van een dienstperiode van minder dan zes maanden: één werkdag.

In casu was appellant slechts het loon verschuldigd van één dag of 2.273 fr., te vermeerderen met de gerechtelijke interest vanaf de neerlegging van de conclusie voor de arbeidsrechtbank op 9 april 1991. Er is geen wettelijke interest verschuldigd aangezien deze vergoeding niet valt onder de be-

palingen van artikel 10 van de Loonbeschermingswet van 12 april 1965.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE OUDENAARDE

VIERDE KAMER – 24 OKTOBER 1994

Voorzitter: de h. Van Impe

Advocaten: mrs. Machtelings en Timmermans

Consumentenrecht – Verkoop buiten de onderneming van de verkoper – Voorafgaand en uitdrukkelijk verzoek van de consument – Bewijs

Wanneer een consument voorafgaandelijk en uitdrukkelijk het bezoek van een vastgoedmakelaar heeft gevraagd, wordt te dezen, op grond van art. 87a van de wet van 14 juli 1991, de toepassing van de artt. 86, § 1, en 88 van dezelfde wet uitgesloten. Het voorafgaand en uitdrukkelijk verzoek wordt bewezen door het feit dat de vastgoedmakelaar op geen andere wijze kon weten dat de consument zijn woning wilde verkopen.

B.V.B.A. P. t/ D.

1. In feite

Overwegende dat eiseres laat weten op 24 september 1992 een overeenkomst te hebben gesloten met verweerster, waarbij zij tegen betaling van een commissieloon van 300.000 frank door haar belast werd om een koper te zoeken voor haar onroerend goed gelegen te (...).

De overeenkomst werd gesloten voor een periode van 24 september 1992 tot 24 september 1993, verlengbaar met een termijn van één maand, bij gebrek aan een aangetekende opzegging van één maand.

De vooropgestelde verkoopprijs bedroeg 4.500.000 frank en eiseres heeft van 23 februari 1993 van verweerster mondeling (telefonisch) dienen te vernemen dat het onroerend goed reeds verkocht werd.

De overeenkomst bevatte echter een bepaling waarbij verweerster het onroerend goed noch rechtstreeks, noch met tussenkomst van een derde mocht verkopen en anders de volledige commissie voor eiseres opeisbaar was.

Aangezien mondelinge en telefonische aanmaningen zonder gevolg bleven, werd tot dagvaarding overgegaan.

In de loop van het geding betwist verweerster de gevraagde schadevergoeding, doch betaalt 200.000 frank.

2. In rechte

1. Verweerster pleit tegen de inhoud van een door haar ondertekende overeenkomst. Uit de inhoud ervan dient onbetwistbaar afgeleid dat zij een exemplaar van de overeenkomst heeft ondertekend en ontvangen. Er kan dus geen nietigverklaring zijn op grond van artikel 1325 B.W.

2. Verweerster doet aan stemmingmakerij, wanneer zij stelt dat zij overonderd werd om een papertje te ondertekenen, waarvan zij de inhoud niet gelezen zou hebben en zodoende bedrog en dwaling aanhaalt.

Ten eerste is het onverantwoord dat verweerster iets gaat tekenen dat zij niet gelezen heeft. Wat zij overigens niet be-

wijst. Het staat aan verweerster om het bewijs te leveren van de eventuele leugenachtige misleidende verklaringen en van eventueel geweld, wat zij niet doet. (art. 1116 B.W.).

Het komt onbegrijpelijk over dat na de ondertekening van de overeenkomst en wanneer zij werkelijk geen weet zou hebben van wat zij getekend heeft, verweerster nooit bijstand heeft gevraagd van bevoegde personen om schriftelijk, aangetekend, uitleg te vragen van wat zij heeft ondertekend of om een exemplaar te ontvangen. Zelfs na het aanmaningschrijven van de raadsman van eiseres van 24 februari 1993 reageert verweerster niet.

Verweerster zal voldoende geweten hebben wat er gebeurde als er verkoopaffiches voor of aan haar woning werden geplakt en aankondigingen in de krant verschenen.

Het karakter van verweerster komt nog duidelijker naar voren, wanneer zij thans zelfs de na de dagvaarding verrichte betaling van 200.000 frank gaat betwisten, in de vorm van morele druk en geweld. Bij het verrichten van de betaling van 200.000 frank werd zij immers bijgestaan door een notaris en haar bankier, beiden juristen.

3. De wet op de handelspraktijken

Koop is een overeenkomst, krachtens artikel 1582 B.W., waarbij de ene partij zich verbindt om een zaak te leveren aan de andere partij om daarvoor een prijs te betalen.

Artikel 86, § 1, en 88 blijken van toepassing te zijn in casu, ware het niet dat artikel 87 uitsluit de verkopen waarvoor de consument het bezoek van de verkoper uitdrukkelijk en voorafgaand gevraagd heeft, zoals in casu. Hoe kon de verkoper anders weten dat zij haar woning ging verkopen.

Terwijl, zelfs indien men zou aannemen dat dit uitdrukkelijk verzoek niet bewezen wordt quod non, dient vastgesteld te worden dat na de inleiding van deze zaak, een minnelijk akkoord-dading werd gesloten tot betaling van 200.000 frank. Dading gesloten met kennis van zaken (zie supra), waarop verweerster niet meer kan terugkomen. Vooral waar de oorspronkelijke overeenkomst niet nietig is.

Gelet op het minnelijk akkoord is de vordering van eiseres slechts gegrond voor een bedrag van 200.000 frank en dient de meergevorderde 100.000 frank afgewezen.

Gelet op het minnelijk akkoord komt de tegenvordering van verweerster eveneens als ongegrond voor en kan zij evenmin nog terugkomen op het bedrag van de betaalde schadevergoeding.

De rechtbank kan verweerster niet meer veroordelen tot de betaling van 200.000 frank aangezien verweerster deze betaling reeds verricht heeft, wel tot de gerechtskosten.

EUROPESE RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Coördinator: Jan Wouters

Hof van Justitie, 29 juni 1995

Vrij verkeer van goederen – Verkoopverbod buiten apotheken – Toepassing van de rechtspraak «Keck en Mithouard» in situatie zonder nationale productie – Toepassing van die

rechtspraak in situatie van verkoopmonopolie

Deze zaak biedt een boeiende toepassing van, en ten dele ook een aanvulling op, het ondertussen vermaarde arrest *Keck en Mithouard* dat het Hof op 24 november 1993 wees (*Jur.*, 1993, I-6097). Zoals bekend, herzag het Hof in dat arrest zijn geldende rechtspraak inzake het vrije verkeer van goederen. Het oordeelde dat nationale bepalingen die bepaalde verkoopmodaliteiten aan banden leggen of verbieden, niet langer onder het toepassingsgebied van artikel 30 van het EG-Verdrag vallen indien ze «van toepassing zijn op alle marktdeelnemers die op het nationale grondgebied activiteiten ontplooiën, en (...) zowel rechtens als feitelijk dezelfde invloed hebben op de verhandeling van nationale producten en op die van producten uit andere Lid-Staten». In dergelijke omstandigheden kan men volgens het Hof immers niet stellen dat voor producten uit andere Lid-Staten «de toegang tot de markt wordt verhinderd of meer wordt bemoeilijkt dan voor nationale producten het geval is».

In Griekenland mogen, enkele uitzonderingen niet te na gesproken, uitsluitend apotheken zgn. «volledige» voeding voor zuigelingen tot vijf maanden verkopen. De Griekse regering verantwoordt dit verkoopmonopolie vanuit de zorg om bescherming van de gezondheid van zuigelingen en de noodzaak van een adequate voorlichting van de ouders-consumenten, waarvan er veel een laag opleidingsniveau hebben. Ze verwijst voorts naar de relatief hoge zuigelingensterfte in Griekenland en de bijzondere vak kennis, infrastructuur en deontologie van apothekers. Ten slotte geeft ze ook toe, met haar maatregel borstvoeding te willen bevorderen.

De Commissie beschouwt het Griekse verkoopmonopolie als een niet te rechtvaardigen maatregel van gelijke werking als een kwantitatieve invoerbeperking, verboden door artikel 30 EG, en leidde daarom een niet-nakomingsprocedure in. Volgens de Commissie stuurt Griekenland de distributie in een bepaalde richting, hetgeen de invoer van producten uit andere Lid-Staten moeilijker en duurder maakt. De instelling benadrukt voorts dat in Griekenland zelf geen volledige zuigelingenvoeding wordt geproduceerd, zodat ondanks het formeel niet-discriminerende karakter van de Griekse maatregel, in werkelijkheid enkel buitenlandse producten worden getroffen.

Griekenland ontkent dat het apothekersmonopolie de toegang tot zijn markt voor producten uit andere Lid-Staten zou verhinderen of meer zou bemoeilijken dan voor nationale producten (indien die zouden bestaan). De Lid-Staat wijst erop dat het verbruik van zuigelingenvoeding na invoering van het monopolie constant is gebleven in vergelijking met het jaar vóór invoering. Trouwens, het monopolie zou in elk geval te rechtvaardigen zijn vanuit overwegingen van volksgezondheid (zie hierboven).

Het Hof volgt Griekenland, en past zijn rechtspraak *Keck en Mithouard* toe. Het erkent dat het apothekersmonopolie de omvang van de verkoop, inclusief de verkoop van producten uit andere Lid-Staten, kan beperken maar bevestigt dat «deze eventualiteit» sinds de herziening van zijn rechtspraak niet langer volstaat voor de toepassing van artikel 30 EG. Nu de Griekse maatregel betrekking heeft op een verkoopmodaliteit, zonder onderscheid geldt voor alle op het nationale grondgebied actieve marktdeelnemers en evenmin onderscheidt tussen nationale producten en producten uit andere

Lid-Staten, kan van toepassing van artikel 30 geen sprake zijn. Het ontbreken van een eigen Griekse productie van zuigelingenvoeding doet hieraan volgens het Hof niet af: de toepassing van artikel 30 mag niet afhangen van een «dergelijke zuiver toevallige en bovendien tijdgebonden feitelijke omstandigheid», die als ongewenst gevolg zou hebben dat eenzelfde maatregel in sommige Lid-Staten wel, en in andere niet onder artikel 30 zou vallen. Het zou slechts anders zijn indien zou blijken dat de bestreden Griekse regeling een nationaal product beschermt dat soortgelijk is aan het door die regeling geïmporteerde product uit andere Lid-Staten of daarmee in concurrentie staat.

Met deze laatste toevoeging lijkt het Hof het in de *Keck en Mithouard*-rechtspraak vervatte vereiste van *feitelijk* gelijke behandeling van nationale en uit andere Lid-Staten ingevoerde producten (zie hierboven) te expliciteren. Het Hof geeft te kennen dat het bij zijn onderzoek naar de naleving van dit vereiste, behalve met het rechtstreeks door de nationale maatregel geïmporteerde product ook met substituten daarvan rekening kan houden (vgl. de afbakening van de «relevante productmarkt» in het mededingingsrecht). *In casu* acht het Hof het echter onbewezen dat Griekenland, door zijn apothekers een monopolie te verlenen voor de verkoop van niet op het nationaal territorium geproduceerde zuigelingenvoeding, een wel op het eigen grondgebied geproduceerd substituum voor zuigelingenvoeding heeft willen beschermen.

De analyse van het Hof, die me correct lijkt, gaat in tegen de opvattingen van de advocaat-generaal, die in zijn conclusie van 4 april 1995 voor een veroordeling van Griekenland had gepleit. Advocaat-generaal Lenz was van oordeel dat wel degelijk een – overigens niet te rechtvaardigen – maatregel van gelijke werking voorlag, en pleitte tegen toepassing van *Keck en Mithouard* in situaties waarbij een Lid-Staat een monopolie «op distributieniveau» instelt. Hij beriep zich daarbij op de arresten *Ligur Carni* (*Jur.*, 1993, I-6621) en *La Crespelle* (*Jur.*, 1994, I-5077), resp. over monopolies inzake transport en levering (niet-verkoop) van vers vlees en over territoriale monopolies voor artificiële runderinseminatie. Deze arresten verwijzen nergens naar *Keck en Mithouard* en maken daar ook geen toepassing van. Waarom dat nu dan wel doen? Helaas gaat het Hof niet in op dit argument van de advocaat-generaal, zodat we slechts kunnen gissen naar de redenen voor het verschil in uitkomst tussen *Ligur Carni* en *La Crespelle* enerzijds, en de hier besproken zaak anderzijds. Waarschijnlijk is de aard van het bestreden monopolie bepalend. Het hier aan de orde staande Griekse verkoopmonopolie betreft enkel de allerlaatste fase van het distributieproces, de fase van de detailverkoop. Het soort monopolies dat het Hof in *Ligur Carni* en *La Crespelle* aan artikel 30 toetste, beheerst voorafgaande fasen van het distributieproces en zou daardoor een meer rechtstreekse invloed kunnen uitoefenen op de toegang van producten tot de markt. Hoewel ook zulke monopolies een invloed hebben op de distributie van een product, reiken ze verder dan het aan banden leggen of verbieden van «verkoopmodaliteiten», *Keck en Mithouard* kan ze dan ook niet aan het toepassingsgebied van artikel 30 onttrekken.

(Voltallig Hof – Zaak C-391/92, Commissie/Griekenland)

W. Devroe

Hof van Justitie, 6 juli 1995

Vrij verkeer van goederen – Maatregel van gelijke werking – Verpakking die kan leiden tot misleiding van de consument

In deze zaak werd Mars op vraag van het Keulse Verenigen Unwese in Handel (hierna Verein) verboden gebruik te maken van een verpakking waarin ijsrepen worden verhandeld onder de vermelding «+ 10 % roomijs». Mars voert de betrokken ijsrepen in uit Frankrijk, waar ze deze o.m. in een uniforme wikkel voor geheel Europa verpakt.

Het Verein achtte deze verpakking in strijd met § 15 van het Duitse GWB, dat prijsbinding ten aanzien van kleinhandelaars verbiedt. Aangezien de consument op grond van het reclameopschrift een voordeel verwacht zonder prijsverhoging, moet het vergrote produkt aan de voormalige prijs worden aangeboden om de consument niet te misleiden. Daaruit volgt meteen de prijsbinding, nu de kleinhandelaar zijn tot dusver gehanteerde eindprijs moet handhaven.

Voorts zou de wikkel met vermeld opschrift bij de consument de indruk wekken dat het product is vergroot met een hoeveelheid die overeenkomt met het gekleurde gedeelte van de nieuwe verpakking. Dat gedeelte is veel groter dan 10 % van de totale oppervlakte van de verpakking, en derhalve misleidend in de zin van § 3 UWG.

Bij verwijzing naar de thans ingeburgerde *Keck*-rechtspraak komt het Hof tot de vaststelling dat het Duitse verbod tot gevolg heeft dat een invoerder gedwongen wordt «de aanbestedingsvorm van zijn producten voor elke plaats waar hij ze in de handel brengt, te wijzigen, waardoor hij voor extra verpakkings- en reclamekosten komt te staan» (rechtsoverweging 13). Zulks vormt een belemmering op het intracommunautaire goederenverkeer (art. 30 EG). Hierbij knoopt het Hof terecht aan bij de traditionele pre-*Keck*-rechtspraak (zie H.v.J., 7 maart 1990, zaak C-362/88, GB-INNO-BM, *Jur.*, 1990, I-667). Aangezien het Duitse verbod een voorschrift betreft m.b.t. de verpakking van goederen (zie H.v.J., 2 februari 1994, zaak C-315/92, Clinique, *Jur.*, 1994, I-330).

Het Hof oordeelt vervolgens dat het Duitse verbod niet gerechtvaardigd worden om reden van consumentenbescherming. Immers, het enkele risico dat invoerders en detailhandelaren de prijs van het produkt verhogen en bijgevolg de consument misleiden, «volstaat niet ter rechtvaardiging van een algemeen verbod dat de intracommunautaire handel kan belemmeren» (rechtsoverweging 19). Weliswaar voegt het Hof toe dat een lidstaat bevoegd blijft passende maatregelen te treffen ter bescherming van de consument, maar dan slechts «tegen naar behoren aangetoonde handelingen die tot misleiding van de consument zouden leiden» (rechtsoverweging 19). De strikte beoordeling «in concreto» wijst erop dat reclamebepalingen die productvoorschriften uitmaken nog steeds onder de ruime «rule of reason» van «Cassis de Dijon» ressorteren.

Ook het verbod van prijsbinding van detailhandelaren, dat erop gericht is echte prijsconcurrentie te waarborgen, kan op zijn beurt niet gerechtvaardigd worden doordat het de consument zou beschermen, aangezien het feit «dat een detailist onder druk staat zijn prijzen niet te verhogen, voor de consument immers gunstig is» (rechtsoverweging 20), nu die druk op de prijs de consument behoedt voor eventuele misleiding. Deze overweging illustreert m.i. duidelijk dat bij conflicterende belangen tussen mededinging en consumenten-

tenbescherming het Hof niet nalaat de kaart van de consument te trekken. Terwijl het Hof voorheen consumentenbescherming in samenhang, met eerlijke handelspraktijken las, lijkt het in casu het eerstgenoemde te laten prevaleren.

Belangrijk bovendien is dat het Hof de vermeende misleiding, m.i. terecht, toetst aan «een verstandig consument», die «geacht wordt te weten, dat er niet noodzakelijkerwijs een verband bestaat tussen het formaat van de reclameopschriften waarmee een extra hoeveelheid van het produkt wordt beloofd, en de grootte van die extra hoeveelheid» (rechtsoverweging 24). In een rectificatie werd gesteld dat de woorden «verstandige consument» uit rechtsoverweging 24 gelezen moeten worden als een «consument met een redelijk onderscheidingsvermogen».

Dit arrest bevestigt dat het Hof een Europees consumentenbeeld ontwikkelt ten nadele van nationale consumentenbeelden. Voor de eerste maal zegt het Hof uitdrukkelijk dat het misleidende karakter van reclameopschriften of verpakkingen moet getoetst worden aan een consument met een redelijk onderscheidingsvermogen. Hoewel het Hof reeds meermaals de zwakke consument in bescherming nam (zie H.v.J., 15 december 1982, zaak 268/81, Oosthoek, *Jur.*, 1982, 4588, ter zake van gezamenlijk aanbod; 4 december 1986, gevoegde zaken 220 en 252/83 en 205 en 206/84, Verzekeringssarresten, *Jur.*, 1986, 3755, ter zake van de verzekering van massarisico's, en 16 mei 1989, zaak 382/87, Buët, *Jur.*, 1989, 299, ter zake van huis-aan-huisverkoop van pedagogisch materiaal), kon de referentie aan een gemiddelde Europese consument reeds (impliciet) gelezen worden in meerdere arresten (zie m.b.t. *vermeende* misleidingen op grond van § 3 UWG, H.v.J., 13 december 1990, zaak C-238/89, Pall Corp, *Jur.*, 1990, I-4827; 18 mei 1993, zaak C126/91, Yves Rocher, *Jur.*, 1993, I-2361; en 2 februari 1994, zaak C-315/92, Clinique, *Jur.*, 1994, I-330; zie ook H.v.J., 30 april 1991, zaak C-239/90, Boscher, *Jur.*, 1991, I-2023).

Het arrest past bovendien in de lijn van rechtspraak waarin het Hof nagaat of nationale maatregelen de vooropgestelde doelstelling de consument te beschermen, werkelijk nastreven (zie naast Pall Corp, Boscher en Yves Rocher, H.v.J., gevoegde zaken C-154/89, C-180/89 en C-198/89, Toeristische Gidsen, *Jur.*, 1991, I-659 en 25 juli 1991, Zaak C-76/90, Säger, *Jur.*, 1991, I-4221).

Of de gemiddelde Duitse consument werkelijk is zoals de Duitse wetgever beweert, laat ik in het midden. Zo ja, dan zullen zij die thans nog zalig op het «Alpenwiese»-roomijs in «voordeelverpakking» likken, in het vooruitzicht van de interne markt, met meer dan 10 % bijgeschoold moeten worden.

(Vijfde Kamer – Zaak C-470/93, Verein gegen Unwesen in Handel und Gewerbe Köln t. Mars GmbH)

G. Straetmans

Hof van Justitie, 12 oktober 1995

Consumentenbescherming – Etikettering en presentatie van mineraalwater – Taal

De onderhavige zaak betreft een interpretatieprobleem dat ontstond naar aanleiding van een reeds eerder aan het Hof voorgelegde zaak (zie H.v.J., 18 juni 1991, zaak C-369/

89, Piageme, *Jur.*, 1991, I-2971). In beide zaken stelt Peeters in het Nederlandse taalgebied mineraalwaters te koop in flessen met Franstalige of Duitstalige etiketten.

In bovengenoemd arrest *Piageme* oordeelde het Hof «dat artikel 30 EG en artikel 14 van de etiketteringsrichtlijn (79/112, *Pb.*, 1979, L 33/1) eraan in de weg staan dat een nationale wettelijke regeling het uitsluitend gebruik van een bepaalde taal voor de etikettering van levensmiddelen voorschrijft, zonder de mogelijkheid open te laten dat een andere voor de koper gemakkelijk te begrijpen taal wordt gebruikt of dat de koper door andere maatregelen wordt ingelicht» (rechtsoverweging 17). Hieruit wordt algemeen afgeleid dat artikel 13 W.H.P.C., dat verplicht om etiketten «ten minste (te stellen) in de taal of de talen van het taalgebied waar de voedingsmiddelen te koop worden gesteld», strijdig is met het EG-recht, in de mate waarin het verplicht de Nederlandse taal te gebruikte, eventueel samen met een andere «begrijpelijke» taal (zie P. Wytinck, «Recente ontwikkelingen inzake het taalgebruik voor etiketten van produkten», *Jaarboek Handelspraktijken en Mededinging* 1994, 55 e.v.).

De onzekerheid omtrent de draagwijdte van genoemd arrest (zie de interpretatieve mededeling van de EG-Commissie besproken in «Rubriek: Europese wetgeving in kort bestek – Deel consumentenrecht», *R.W.*, 1993-94, nr. 41, 1469) alsook de bij Verdrag van Maastricht aan het EG-Verdrag toegevoegde artikelen 128, de zogenaamde cultuurparagraaf, en 129 A ter zake van consumentenbescherming, resulteerden in het verzoek aan het Hof om de criteria «gemakkelijk te begrijpen taal» en «andere maatregelen ter inlichting van de koper» te verhelderen.

Met betrekking tot het eerste criterium beslist het Hof dat het niet overeenstemt met «officiële taal van de lidstaat» of «taal van het taalgebied». Er wordt veeleer mee gedoeld op de informatievoorziening van de consument dan op het voorschrijven van een bepaalde taal» (rechtsoverweging 15). In het verlengde van het arrest *Piageme* zegt het Hof thans uitdrukkelijk dat «de verplichting een bepaalde taal voor de etikettering van levensmiddelen te gebruiken, ook al wordt het gelijktijdig gebruik van andere talen niet uitgesloten, (...) strenger (is) dan de verplichting om een gemakkelijk te begrijpen taal te gebruiken» (rechtsoverweging 18).

Bemerkenswaardig vervolgt het Hof: «Artikel 128 noch artikel 129 A van het Verdrag nu staat een Lid-Staat toe, een strengere regeling in te voeren dan die van de richtlijn» (rechtsoverweging 19). Enige speculatie op de doorwerking van het subsidiariteitsbeginsel lijkt daarmee onderuitgehaald. Artikel 129 A refereert immers aan strengere nationale maatregelen voor zover ze verenigbaar zijn met het EG-Verdrag.

In dit licht is het vervolgens aan de nationale rechter om in concreto te beoordelen of verplichte vermeldingen die in een andere taal zijn gesteld, gemakkelijk te begrijpen zijn voor de consumenten van die lidstaat of streek (vergelijk met de bevoegdheid van de nationale rechter met betrekking tot de gelijkwaardigheid van nationale stempelmerken, het arrest Houtwipper, 1 september 1994, zaak C-293/93, *R.W.*, 1994-95, 684-685). Als relevante factoren voor deze beoordeling geeft het Hof enuntiatief «de eventuele gelijkenis van woorden in verschillende talen, de algemene kennis van meer dan een taal bij de betrokken bevolking (bv. België), of bijzondere omstandigheden zoals een grootscheepse informatiecampagne of een ruime verspreiding van het product,

mits kan worden vastgesteld, dat de consument daardoor voldoende wordt ingelicht» (rechtsoverweging 30). Kortom, alle omstandigheden van het concrete geval kunnen in aanmerking worden genomen om te beoordelen of een andere dan de *streektaal* begrijpelijk is. In dit verband gaf advocaat-generaal Cosmas in zijn conclusie van 15 juni 1995 aan dat in lidstaten of gebieden waar de kopers gemakkelijk meer dan één taal begrijpen, zoals bijvoorbeeld in landen met een traditie van meertaligheid (o.m. België), het voldoende is dat «de vermeldingen op het product in één van die talen zijn gesteld» (overweging 21). In diens visie zou een product dat in België wordt ingevoerd in elk van de officiële talen gesteld mogen zijn, ongeacht het betrokken taalgebied van invoer. De Franstalige en Duitstalige etikettering van producten in een Nederlandstalig gebied, mag derhalve niet worden verboden. Zulk een opvatting ligt in de lijn van het arrest *Meyhui* (H.v.J., 9 augustus 1994, zaak C-51/93, *Jur.*, 1994-I, 3879), waarin het Hof tot het besluit kwam dat het oor de consument van een lidstaat een passende beschermingsmaatregel is, geïnformeerd te worden over de aldaar verhandelde producten in de taal of de talen van de lidstaat. Het Hof vervolgt weliswaar «dat (het) zeer uitzonderlijk is, dat een andere taal voor de koper gemakkelijker te begrijpen zou zijn» (rechtsoverweging 19). De vraag rees dan of de consument nog wel voldoende wordt geïnformeerd indien de traditie van meertaligheid van een lidstaat meteen de meertaligheid van de onderdanen veronderstelt. Het Hof lijkt thans de rigueur van het arrest *Meyhui* af te zwakken door de nationale rechter de beoordeling op te dragen van verplichte vermeldingen die «in een andere dan in de betrokken *Lid-Staat of streek* overwegend gebruikte taal zijn gesteld» (eigen benadrukking, rechtsoverweging 29).

Met betrekking tot de «andere maatregelen ter inlichting van de koper», oordeelt het Hof dat «de consumenten op ieder ogenblik kennis moeten kunnen nemen van alle in de richtlijn bedoelde verplichte vermeldingen, niet alleen ten tijde van het verbruik ervan» (rechtsoverweging 24). Aangezien de eindverbruiker niet noodzakelijk de *koper* (zie bovengenoemd arrest *Piageme*) van het levensmiddel is, vervolgt het Hof dat «de bescherming van de *consument* niet wordt gewaarborgd door voorlichting los van de etikettering» (rechtsoverweging 26).

Alle in de richtlijn bedoelde verplichte vermeldingen moeten dan in een voor de kopers gemakkelijk te begrijpen taal «dan wel op andere wijze, zoals bijvoorbeeld door tekeningen, symbolen of pictogrammen, *op de etikettering*» (rechtsoverweging 27 – eigen benadrukking) worden weergegeven. Het is dan zaak voor de *nationale rechter* om in ieder concreet geval te beoordelen of de gegevens op de etikettering de consumenten volledig kunnen informeren over de in de richtlijn bedoelde vermeldingen (zie voor de teleologische interpretatie reeds de arresten Twee Provinciën, 17 november 1993, zaak C-285/92, *R.W.*, 1994-95, 1069, en Van der Veldt, 14 juli 1994, zaak C-17/93, *R.W.*, 1994-95, 582). Hierbij zal de rechter, in tegenstelling tot het onderzoek naar een voor de consument begrijpelijke taal, geen rekening kunnen houden met grootscheepse reclame- of informatiecampagnes, noch met de voorlichting die de consument op het verkooppunt wordt geboden (zie rechtsoverweging 26).

(Vijfde Kamer, Zaak C-85/94, *Piageme t. Peeters*)

G. Straetmans

WETGEVING IN KORT BESTEK

Onder de zorg van de Faculteit van de Rechtsgeleerdheid van de V.U.B. (coördinatie: prof. dr. M. van Damme)

Dit overzicht betreft de wetgeving bekendgemaakt in het Belgisch Staatsblad van november 1995 en kwam tot stand met medewerking van G. Debersaques, V. De Saedeleer, G. Van Limberghen, L. Veny en P. Dufaux.

Vreemdelingen – Studenten

Het koninklijk besluit van 12 oktober 1995 tot wijziging van het koninklijk besluit van 8 oktober 1981 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen (*B.S.*, 1 november 1995; inwerkingtreding op deze datum) beoogt de implementatie van het besluit van de Raad van de Europese Unie nr. 94/795/JBZ van 30 november 1994 inzake een gemeenschappelijk optreden, door de Raad aangenomen op basis van artikel K.3, lid 2, onder B), van het Verdrag betreffende de Europese Unie, ter vereenvoudiging van het reizen voor scholieren uit derde landen die in een lidstaat verblijven (*Pb. L*, nr. 327/1 van 19 december 1994).

Het besproken besluit van 12 oktober 1995 voegt een artikel *6bis* in het voornoemd koninklijk besluit van 8 oktober 1981 in. Dit nieuwe artikel *6bis* bepaalt de voorwaarden waaronder een scholier die geen onderdaan is van een van de lidstaten van de Europese Unie, maar die in een van deze staten verblijft, behoort tot een groep scholieren die ingeschreven zijn in een school van algemeen vormend onderwijs en die in het kader van een schoolexcursie deelnemen aan een groepsreis, door het Rijk mag reizen of het Rijk mag binnenkomen voor een verblijf van ten hoogste drie maanden.

G.D.

Collectief ambtenarenrecht

Het K.B. van 25 september 1995 (*B.S.*, 1 november 1995) wijzigt het K.B. van 28 september 1984 houdende uitvoering van de wet van 19 december 1974 tot regeling van de betrekkingen tussen de overheid en de vakbonden van haar personeel. In essentie beogen de wijzigingen de samenstelling van en de deelneming aan de vergaderingen van de diverse overlegcomités.

Overeenkomstig het nieuwe artikel 44 is het hoofd van de dienst V.G.V. van rechtswege lid van elk van de in artikel 39 bedoelde overlegcomités, voor de vergaderingen waar aan gelegenheden worden behandeld die in de particuliere sector aan de comités voor V.G.V. toekomen, alsook van elk speciaal overlegcomité. De nieuwe regeling is in werking getreden per 1 november 1995.

De weer ingevoerde bepalingen van artikel 88, § 1, behelzen de vertegenwoordiging van de contractuele ambtenaren in de overlegcomités; het aantal afgevaardigden wordt volgens het aantal – in de gezamenlijke overheidsdiensten – in dienst zijnde en bij arbeidsovereenkomst in dienst genomen ambtenaren vastgesteld. Indien minder dan 20 ambtenaren contractueel in dienst zijn genomen, is de afvaardiging slechts verzekerd, zo zij ten minste de helft van de totale per-

soneelssterkte vertegenwoordigen. De namen van de leden van de afvaardiging, die ten minste twee jaar in dienst moeten zijn, worden door de verantwoordelijke leider van de representatieve overheidsbond aan de voorzitter meegedeeld. Met het oog op de toepassing van de voormelde regeling deelt elke overheidsdienst vóór 1 juli het totaal aantal contractuele ambtenaren mee aan de voorzitter van het hoog overlegcomité, dat de voorzitter van dit comité op zijn beurt vóór 1 oktober aan de representatieve overheidsbonden laat kennen.

Ingevolge artikel 89 moet de overheid het personeelslid, de vakorganisatie en de voorzitter van het hoog overlegcomité in kennis stellen van haar voornemen een in de comités aangewezen contractueel ambtenaar af te danken; het aangekondigd schrijven bevat de motivering van de beoogde afdanking. Binnen tien dagen na ontvangst van het voormelde schrijven kan de vakorganisatie bij de voorzitter een bijzondere vergadering van het hoog overlegcomité aanvragen, waarop het betrokken personeelslid geen zitting mag hebben. Na het doorlopen van de eerste fase van de procedure, als vastgesteld in de §§ 4 e.v. stelt de voorzitter op het einde van de vergadering het bestaan van hetzij een eensluidend advies, hetzij uiteenlopende adviezen vast; de vakorganisaties kunnen binnen vijf dagen hun opmerkingen bij de notulen laten voegen. Na het verstrijken van die termijn kan de overheid de afdanking betekenen; het besluit is gemotiveerd, behalve in geval van een eenparig advies dat gunstig staat tegen de voorgenomen afdanking.

Ten slotte somt artikel 90 de gevallen op, waarin de hierboven uiteengezette procedure niet hoeft te worden gevolgd.

Conform artikel 3, tweede lid, van het K.B. van 25 september 1995 wordt de opnieuw ingevoerde regeling van kracht op 1 december 1995.

L.V.

Tegemoetkomingen aan gehandicapten

Overeenkomstig artikel 10 van de wet van 27 februari 1987 beslissen de minister tot wiens bevoegdheid de sociale zekerheid behoort, of de door hem gemachtigde ambtenaren over de aanvragen om tegemoetkomingen aan gehandicapten. Aan de Koning is de opdracht verleend om te bepalen volgens welke regels die beslissingen ambtshalve kunnen worden herzien.

Ambtshalve herzieningen moeten voortaan ook geschieden, wanneer wordt vastgesteld dat aan een beslissing of de uitvoering ervan een onregelmatigheid of een materiële vergissing kleeft (wijziging van de artikelen 21, eerste lid, K.B. 6 juli 1987 en 38 K.B. 5 maart 1990). Deze ambtshalve herziening heeft uitwerking op de datum waarop de beoogde beslissing uitwerking heeft gehad of had moeten hebben (wijziging van de artikelen 23 K.B. 6 juli 1987 en 40, § 2, K.B. 5 maart 1990).

Het koninklijk besluit van 26 september 1995 betreffende de ambtshalve herziening van de beslissingen genomen inzake tegemoetkomingen aan gehandicapten (B.S., 10 november 1995) dat deze wijzigingen doorvoert, bevat geen bijzondere bepalingen nopens zijn inwerkingtreding.

G.V.L.

Pachtprijzencommissies

Het koninklijk besluit van 24 oktober 1995 (B.S., 14 november 1995) brengt een aantal wijzigingen aan in het koninklijk besluit van 11 september 1989 betreffende de pachtprijzencommissies.

Luidens het nieuwe artikel 1 van het koninklijk besluit van 11 september 1989 wordt in elke provincie en in het administratief arrondissement Brussel-Hoofdstad een pachtprijzencommissie ingesteld, die als taak heeft voor de betrokken landbouwstroken de coëfficiënten vast te stellen voor de berekening van de maximaal toegelaten pachtprijzen van de gronden en van de gebouwen.

Artikel 2 van het koninklijk besluit van 24 oktober 1995 wijzigt artikel 3 van het koninklijk besluit van 11 september 1989 op het vlak van de benoeming van de leden-pachters in het arrondissement Brussel-Hoofdstad en de samenstelling en vermeldingen van de kandidatenlijsten.

Het nieuwe artikel 10 van het koninklijk besluit van 11 september 1989 bepaalt dat de commissie voortaan kan besluiten een of meer leden van andere commissies uit te nodigen aan de vergadering deel te nemen zonder medebeslissende stem, indien zij vreest dat de coëfficiënten, vastgesteld voor een landbouwstreek die de grenzen van een provincie of het administratief arrondissement overschrijdt, zeer uiteenlopende pachtprijzen opleveren.

Het koninklijk besluit van 24 oktober 1995 is in werking getreden op de dag van de bekendmaking ervan, d.i. op 14 november 1995.

V.D.S.

Archieven

Het koninklijk besluit van 5 april 1995 (B.S., 15 november 1995) voegt in het koninklijk besluit van 12 december 1957 betreffende de uitvoering van de archiefwet van 24 juni 1955 een artikel 5bis in. Die invoeging heeft tot gevolg dat de contracten welke de algemene rijksarchivaris met de gemeenten kan sluiten met het oog op de neerlegging en de overbrenging van bepaalde bescheiden – zijnde die bedoeld in artikel 1, tweede en vijfde lid, van de archiefwet –, aan de goedkeuring moeten worden onderworpen van de minister bevoegd voor het archiefwezen.

Het koninklijk besluit van 5 april 1995 heeft uitwerking met ingang van 1 december 1994.

V.D.S.

Vlaamse hogescholen I – Regeling houdende gelijkstellingen voor de toegang tot de basisopleiding

Het B.VI.reg. van 6 september 1995 houdende de gelijkstelling wat de toegang tot de basisopleidingen aan de Vlaamse hogescholen betreft (B.S., 15 november 1995) bevat de opsomming van gelijkgestelde Belgische en buitenlandse diploma's die in aanmerking komen voor de toelating tot, enerzijds, de basisopleidingen (cf. artikel 21 van het Hogescholendecreet van 13 juli 1994) en, anderzijds, de studiejaren van de tweede cyclus (cf. art. 22).

Krachtens artikel 3 van het besluit vinden de bepalingen van het B.VI.reg. van 12 juni 1991 tot vaststelling van de an-

dere toelatingsvoorwaarden tot het hoger onderwijs, geen toepassing voor het hoger onderwijs verstrekt door de hogescholen.

De bepalingen van dit besluit hebben uitwerking m.i.v. 1 september 1995.

L.V.

Gesubsidieerd vrij onderwijs – Overkoepelend onderhandelingscomité

Ter uitvoering van de bepalingen van het decreet van 5 april 1995 bevat het B.Vl.reg. van 4 oktober 1995 (*B.S.*, 18 november 1995) de nadere regels tot de oprichting, de samenstelling en de werking van het overkoepelend onderhandelingscomité van het gesubsidieerd vrij onderwijs.

Inzake de oprichting en de samenstelling van het bedoelde comité stelt hoofdstuk II het aantal leden van de afvaardiging van de overheid, met inbegrip van de minister-voorzitter, vast op maximaal tien leden; de voorzitter wijst de overige leden van de overheidsafvaardiging aan uit personen die de overheid kunnen verbinden. De overheidsafvaardiging kan zich laten bijstaan door technici. Behoudens de bestuursrechtelijke vaststelling van het aantal leden, wijst elke representatieve vakorganisatie en groepering van inrichtende machten vrij haar leden aan; per agendapunt kunnen maximaal twee technici die afvaardiging bijstaan. De representativiteit van de vakorganisatie wordt nagegaan overeenkomstig het bepaalde in de artikelen 19 en 20 van het besluit.

Het voorzitterschap wordt waargenomen door de minister bevoegd voor onderwijs of de door hem aangewezen plaatsvervanger; hij leidt de debatten en handhaaft de orde in de vergaderingen (art. 7). Onder toezicht van de voorzitter is de secretaris overeenkomstig artikel 8 belast met het bezorgen van de uitnodigingen, het bijhouden van het archief, het opstellen van de notulen en de uitvoering van elke andere taak die nuttig is voor de goede werking van het comité.

De voorzitter roept de vergadering bijeen en bepaalt de agenda; de uitnodigingen worden ten minste tien werkdagen voor de vergadering aan de leden toegezonden. In dringende gevallen mag de voorzitter de termijn verminderen tot drie werkdagen (artt. 9 en 10).

Alle in artikel 8 van het hierboven vermelde decreet opgesomde aangelegenheden zijn aan onderhandeling onderworpen; de afwezigheid van de regelmatig opgeroepen leden van de verschillende afvaardigingen maakt de onderhandelingen niet ongeldig. Krachtens artikel 15 worden onderhandelingen over een bepaalde aangelegenheid beëindigd binnen dertig dagen vanaf de vergadering waarop het agendapunt voor de eerste maal ter sprake is gebracht; bij onderlinge overeenkomst kan die termijn worden verlengd, terwijl de voorzitter voor de dringende punten de termijn kan verminderen tot tien dagen.

Artikel 16 bepaalt de inhoud van de notulen, die de voorzitter en de secretaris ondertekenen. Een afschrift ervan wordt aan de leden bezorgd. Na beëindiging van de onderhandelingen maakt de voorzitter een ontwerp van protocol op, waarop de leden binnen vijftien werkdagen hun opmerkingen kunnen doen gelden. In het geval dat geen tekstwijziging wordt voorgesteld, is het ontwerp van protocol de definitieve tekst; in het tegengestelde geval worden de opmerkingen besproken tijdens een volgende vergadering. Een af-

schrift van het definitieve protocol wordt aan elk lid toegezonden.

Voor gevallen die het besluit niet regelt, zijn de bepalingen van het huishoudelijk reglement van toepassing (art. 21).

De bepalingen van het besluit gelden vanaf 1 september 1995.

L.V.

Modaliteiten vermindering RSZ-bijdragen – Tewerkstellingsakkoorden

Het K.B. van 7 april 1995 regelde de modaliteiten om te voldoen aan de toekenningsvoorwaarden tot vermindering van RSZ-werkgeversbijdragen ingevolge een tewerkstellingsakkoord. Door een K.B. van 27 januari 1995 werd de collectieve arbeidsovereenkomst nr. 60, gesloten in de Nationale Arbeidsraad, algemeen verbindend verklaard. Hierdoor dienden dringend de werkgevers, instellingen voor sociale zekerheid en de toezichthoudende ambtenaren in kennis te worden gesteld van de resultaten van de onderhandelingen voor het sluiten van akkoorden voor de bevordering van de tewerkstelling en dienden de modaliteiten om te voldoen aan de toekenningsvoorwaarden tot vermindering van de RSZ-bijdragen nader gepreciseerd te worden.

Artikel 1 van het K.B. van 7 april 1995 bepaalde dat de werkgevers die onder toepassing vallen van een C.A.O. met directe uitwerking en die voldoen aan de voorwaarden inzake gelijkwaardig arbeidsvolume en netto-aangroei van het aantal werknemers, automatisch recht hebben op een vermindering van RSZ-werkgeversbijdragen. Dit artikel wordt door het K.B. van 8 november 1995 (*B.S.*, 21 november 1995) gewijzigd in de zin dat het paritair comité aan de administrateur-generaal van de Dienst van de collectieve arbeidsbetrekkingen meedeelt wanneer een collectieve arbeidsovereenkomst directe uitwerking heeft in de zin van artikel 5 van de collectieve arbeidsovereenkomst nr. 60 van de Nationale Arbeidsraad. Tevens wordt hier door het nieuwe K.B. aan toegevoegd dat een collectieve arbeidsovereenkomst met directe uitwerking ten minste een *tewerkstellingsbevorderende maatregel* ten uitvoer moet leggen.

Vervolgens worden belangrijke wijzigingen aangebracht in artikel 6 van het K.B. van 7 april 1995. Allereerst wordt bepaald dat de Dienst van de collectieve arbeidsbetrekkingen een lijst bijhoudt van de collectieve arbeidsovereenkomsten, met directe uitwerking, gesloten in de paritaire comités en subcomités. Daarenboven worden lijsten bijgehouden van werkgevers, die weliswaar niet onder de werkingssfeer vallen van een collectieve arbeidsovereenkomst met directe uitwerking, maar die een gelijkwaardig document hebben ondertekend. Het K.B. geeft een opsomming van die documenten:

- een C.A.O., een toetredingsakte, een wijziging van het arbeidsreglement of iedere andere vorm van toetreding tot een C.A.O. zonder directe uitwerking, vastgesteld door het paritair comité;

- een C.A.O. of toetredingsakte, houdende concretisering van een C.A.O. zonder directe uitwerking, gesloten in een paritair comité;

- een C.A.O., een toetredingsakte of een wijziging van het arbeidsreglement houdende toetreding tot de C.A.O. nr. 61, gesloten in de Nationale Arbeidsraad;

– een C.A.O. of een tewerkstellingsakkoord bij gebrek aan een in het paritair comité gesloten C.A.O.

Deze lijsten worden meegedeeld aan de Rijksdienst voor Sociale Zekerheid met het oog op de berekening van sociale zekerheidsbijdragen voor werkgevers. Het besluit heeft uitwerking met ingang van 1 januari 1995.

P.N.D.

Verplichte aansprakelijkheidsverzekering motorrijtuigen – Aanhangwagens

In het koninklijk besluit van 19 oktober 1995 (B.S., 23 november 1995) wordt een opsomming gegeven van de soorten van aanhangwagens die, in het kader van de verplichte aansprakelijkheidsverzekering (wet van 21 november 1989) en in afwijking van de principiële regel, niet worden gelijkgesteld met motorrijtuigen. Zonder die opsomming in extenso weer te geven, mag erop worden gewezen dat niet met motorrijtuigen worden gelijkgesteld de aanhangwagens waarvan de maximale toegelaten massa niet meer dan 500 kg bedraagt, de landbouwaanhangwagens, de aanhangwagens die uitsluitend rijden tussen de laad- en loskaden, de opslagplaatsen, de loodsen en de magazijnen gelegen binnen de zee- of rivierhavens en de aanhangwagens die uitsluitend bestemd zijn voor folkloristische manifestaties.

Het koninklijk besluit van 19 oktober 1995 voorziet niet in een specifieke regeling van inwerkingtreding.

M.V.D.

Vlaamse hogescholen II – Omvorming structuren

Het B.VI.reg. van 19 juli 1995 (B.S., 23 november 1995) bevestigt de organisatie van het onderwijs in de hogescholen en beoogt de omvorming van afdelingen «oude structuur» tot opleidingen «nieuwe structuur».

Overeenkomstig hun onderwijsbevoegdheid organiseren de Vlaamse hogescholen vanaf het academiejaar 1995-96 de opleidingen volgens de nieuwe structuur, met een overgangsregeling voor het laatste studiejaar. In het opleidingsprogramma bepaalt het hogeschoolbestuur de voorwaarden m.b.t. de overstap van een student van de oude naar de nieuwe structuur; onder strikte voorwaarden, en veeleer uitzonderlijk, kan een student, die niet naar de nieuwe structuur wenst over te stappen, worden toegestaan zijn opleiding volgens de oude structuur te voltooien.

Voor de berekening van het studentenaantal komen zowel de studenten uit de oude als de nieuwe structuur in aanmerking; bijzondere financieringsregels begeleiden de omvorming.

Het besluit is in werking getreden op 1 september 1995.

L.V.

Veiligheid van de consumenten

In het Belgisch Staatsblad van november 1995 zijn een aantal uitvoeringsbesluiten van de wet van 9 februari 1994 betreffende de veiligheid van de consumenten bekendgemaakt.

1. Een koninklijk besluit van 2 oktober 1995 (B.S., 28 november 1995) regelt de wijze waarop en de voorwaarden

waaronder monsters kunnen worden genomen met het oog op de opsporing en de vaststelling van overtredingen van de wet van 9 februari 1994. Hiermee wordt uitvoering gegeven aan het bepaalde in artikel 20, § 1, 4, eerste lid, van die wet.

2. Een ander koninklijk besluit van 2 oktober 1995 (B.S., 28 november 1995) beoogt uitvoering te geven aan artikel 21, tweede lid, van de wet, dat de Koning ertoe machtigt om het bedrag, alsook de wijze van betaling en inning van de bijdrage van minnelijke schikking aan de overtreder voorgestelde geldsom vast te stellen.

3. Volledigheidshalve kan nog worden vermeld dat het koninklijk besluit van 12 oktober 1995 (B.S., 1 november 1995) een wijziging heeft aangebracht in artikel 1 van het koninklijk besluit van 23 maart 1995 tot aanduiding van de ambtenaren belast met het toezicht op de uitvoering van de wet van 9 februari 1994 betreffende de veiligheid van de consumenten, alsmede van haar uitvoeringsbesluiten. In dat artikel wordt namelijk de vermelding van de ambtenaren van de Economische Algemene Inspectie, van de Administratie van de Energie en van de Administratie van de Handel, van het Ministerie van Economische Zaken, vervangen door de vermelding van de ambtenaren van het Bestuur Economische Inspectie, van het Bestuur Kwaliteit en Veiligheid, van het Bestuur Energie en van het Bestuur Handelsbeleid van het Ministerie van Economische Zaken.

4. Geen van de voornoemde koninklijke besluiten bevat een specifieke bepaling inzake de inwerkingtreding ervan, wat impliceert dat de besluiten tien dagen na de dag van hun bekendmaking in werking zijn getreden.

M.V.D.

Radio en televisie – Code voor reclame en sponsoring

Artikel 93, § 1, 1°, van de decreten betreffende de radio-omroep en de televisie, gecoördineerd op 25 januari 1995 (B.S., 30 mei 1995, err. 31 oktober 1995, bekrachtigd bij decreet van 8 maart 1995, B.S., 31 mei 1995), bepaalt dat de Vlaamse raad voor reclame en sponsoring op radio en televisie een *code voor reclame en sponsoring op radio en televisie* voorstelt die door de Vlaamse regering wordt goedgekeurd. Een eerste code was goedgekeurd bij besluit van 31 juli 1990 (B.S., 14 december 1990).

Het besluit van de Vlaamse regering van 20 september 1995 keurt een nieuwe code voor reclame en sponsoring op radio en televisie goed (B.S., 29 november 1995, err. B.S., 9 december 1995 bevattend het verslag aan de Vlaamse regering en het advies van de Raad van State, afdeling wetgeving).

Nieuw in de code is het gedeelte «sponsoring». Luidens artikel 14 van deze code mogen journaals en politieke informatieprogramma's niet worden gesponsord. Verkeersmeldingen, weerberichten of voorspellingen worden niet beschouwd als journaals, mits ze duidelijk gescheiden zijn van en niet dezelfde presentatoren hebben als journaals. Verder is sponsoring onderworpen aan dezelfde voorwaarden als de reclame.

G.D.

Vlaamse Hogescholen III – Onderwijs- en examenregeling

In navoring van het academisch onderwijs stelt het B.VI.reg. van 28 juli 1995 (*B.S.*, 29 november 1995) de krachtlijnen van de onderwijs- en examenregeling voor de hogescholen in de Vlaamse Gemeenschap vast.

Elke hogeschoolopleiding bedraagt per studiejaar 60 studiepunten, terwijl de studieomvang van elk opleidingsonderdeel ten minste 3 studiepunten vormt. Eén studiepunt stemt overeen met ongeveer 25 tot 30 uren studietijd (art. 2).

Het examencijfer van elk opleidingsonderdeel wordt gekoteerd op max. 20 punten, waarbij weging van de examencijfers wordt toegepast. Onder de voorwaarden bepaald in de artt. 4 e.v. kan de examencommissie overdracht, binnen eenzelfde academiejaar of overzetting, naar een volgend academiejaar, van examencijfer toestaan. In dit laatste geval kan een individueel aangepast jaarprogramma worden toegekend, zonder dat het totaal aantal studiepunten 60 evenwel mag overschrijden (art. 6).

Op aanvraag van de student kan het hogeschoolbestuur vrijstellingen verlenen voor de reeds gevolgde opleidingsonderdelen in een studiejaar van het hoger onderwijs, op voorwaarde dat de student ervoor geslaagd is. Ook in dit geval kan een studieduurverkorting of individueel aangepast jaarprogramma aan een student op grond van zijn toegekende vrijstellingen worden verleend.

Naar analogie van de regeling geldig voor de universitaire instellingen, regelt hoofdstuk V van het besluit de organisatie van de examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap in de Vlaamse hogescholen. Grosso modo stemmen beide regelingen overeen (zie hierover o.a. VÉNY, L., *De regelgeving op het academisch onderwijs*, doc. proefschrift, Brussel, V.U.B., 1994, nrs. 444-445, pp. 558 e.v.).

Bij artikel 15 wordt het B.VI.reg. van 21 april 1993 opgeheven, terwijl artikel 14 de inwerkingtreding bepaalt van een aantal artikelen uit het Hogescholendecreet. Het geannoteerde besluit treedt in werking vanaf 1 september 1995.

L.V

Onderwijs in de Vlaamse Gemeenschap – Onthaaljaar voor anderstalige nieuwkomers

Het B.VI.reg. van 6 september 1995 (*B.S.*, 29 november 1995) regelt de organisatie van een onthaaljaar voor andersstalige nieuwkomers in het voltijds secundair onderwijs en beoogt de verbetering van de integratie van allochtonen in het normale onderwijssysteem.

Voor andertalige nieuwkomers wordt in 15 onderwijsinstellingen in de Vlaamse Gemeenschap een onthaaljaar, als bedoeld in artikel 50, § 7, van het Onderwijsdecreet II van 31 juli 1990, georganiseerd. Dit onthaaljaar beantwoordt aan de in artikel 2 van het besluit opgesomde voorwaarden; een aanvraag, inclusief het leerplan, betreffende de organisatie ervan wordt vóór 15 juli voorafgaand aan het begin van een nieuw schooljaar ingediend bij de Administratie voor het secundair onderwijs. Na voordracht wijst de Vlaamse regering ten slotte de betrokken onderwijsinstellingen aan, die dit onthaaljaar mogen organiseren (artikel 3).

Om tot het onthaaljaar te worden toegelaten, moet de leerling de cumulatief te lezen voorwaarden ex artikel 4 vervullen; de persoon die over de anderstalige nieuwkomer het

ouderlijk gezag uitoefent, vult een schriftelijke verklaring op eer in dat zijn kind aan de gestelde voorwaarden voldoet. Op voorlegging van een gemotiveerde aanvraag kan de Vlaamse regering eventueel individuele afwijkingen toestaan.

Het lessenrooster van een onthaaljaar omvat enerzijds minimaal 26 en maximaal 30 lesuren Nederlands per week, en anderzijds 2 wekelijkse lesuren godsdienst (of niet-confessionele zedenleer), eigen cultuur en religie of cultuurbeleving, die laatste vakken evenwel enkel in de gesubsidieerde vrije onderwijsinstellingen. Met het oog op de verwezenlijking van een onthaaljaar wordt aan de betrokken onderwijsinstelling 28 wekelijkse uren-leraar toegekend; vanaf 12 leerlingen en per leerling wordt daar bovenop 2,5 urenleraar toegewezen.

Voor de toepassing van de rechtspositiedecreten van 27 maart 1991 worden de lesuren in het onthaaljaar gelijkgesteld met de eerste graad van het voltijds secundair onderwijs (cf. art. 8).

De bepalingen van het besluit gelden vanaf het schooljaar 1994-95.

L.V

Dienstverlenende intellectuele beroepen – Beroepsinstellingen

In het Belgisch Staatsblad van 30 november 1995 is het koninklijk besluit van 26 oktober 1995 bekendgemaakt. Dat besluit brengt een groot aantal wijzigingen aan in de regels die inzake de organisatie en de werking van de beroepsinstellingen die voor de dienstverlenende intellectuele beroepen zijn opgericht, zijn verbat in het koninklijk besluit van 27 november 1985.

Onder de wijzigingen die op de samenstelling van de Nationale Raad betrekking hebben, vallen o.m. te vermelden die betreffende de regeling inzake de plaatsvervangende leden en de beëindiging van het mandaat, de versoepeling van het vereiste van inschrijving op het tableau van de beoefenaars van het betrokken beroep om voor de Nationale Raad verkiesbaar te zijn en de uittreding van de werkende leden.

Wat de werking van de Nationale Raad betreft, is het nuttig erop te wijzen dat het bureau voortaan uit de voorzitter, de ondervoorzitter en de penningmeester zal bestaan. Het besluit verfijnt de omschrijving van de taken van het bureau en omschrijft tevens de taken van de penningmeester. De Nationale Raad zal voortaan ten minste viermaal per jaar moeten vergaderen, in plaats van ten minste eenmaal zoals voorheen het geval was. Tevens wordt in een specifieke procedure voorzien voor de goedkeuring van de jaarrekening door de Nationale Raad en wordt deze laatste ermee belast – uiterlijk op 30 juni – een jaarlijks verslag van de activiteiten van het Instituut op te stellen.

Het besluit bevat voorts een aantal wijzigingen betreffende de samenstelling van de uitvoerende kamers en de kamers van beroep en inzake de procedure van inschrijving op het tableau van de beoefenaars van het betrokken beroep of op de lijst van de stagiairs.

Het koninklijk besluit van 26 oktober 1995 voorziet niet in een specifieke datum van inwerkingtreding.

V.D.S.

Duinendecreet

De bescherming van de duinen heeft reeds heel wat zand doen opwaaien en inkt doen vloeien (zie o.m.: FLAMEY, P. en EMPEREUR, E., «Het Duinendecreet of de betonning van de duinenbescherming», *R.W.*, 1994-95, 377-388, en de reactie van DEFOORT, P., «Het duinendecreet: een duidelijke beleidskeuze», *R.W.*, 1994-95, 1281-1292). Een «laatste» (althans toch volgens de parlementaire voorbereiding: *Gedr. St., Vl.R.*, B.Z., 1995, nr. 117/3, 4) fase in deze bescherming vormt het decreet van 29 november 1995 (*B.S.*, 30 november 1995).

Artikel 2 van dit decreet bekrachtigt het besluit van de Vlaamse regering van 4 oktober 1995 betreffende de definitieve aanwijzing van de beschermde duingebieden en van de voor het duingebied belangrijke landbouwgebieden die aangeduid werden door het besluit van de Vlaamse regering van 16 november 1994 betreffende de aanwijzing van de beschermde duingebieden en van de voor het duingebied belangrijke landbouwgebieden, maar niet door het besluit van de Vlaamse regering van 15 september 1993 betreffende de aanduiding van beschermde duingebieden en voor het duingebied belangrijke landbouwgebieden (*B.S.*, 25 oktober 1995), met dien verstande evenwel dat bij het besluit van 4 oktober 1995 gevoegde kaartbladen Nieuwpoort 12/5 en Oostduinkerke 11/8 worden vervangen door de respectieve kaartbladen bij het decreet (voor de redenging van deze wijzigingen, zie *Gedr. St., Vl.R.*, B.Z., 1995, nr. 117/3, 7-10).

Artikel 2 van het decreet wijzigt artikel 54, § 2, van de wet van 12 juli 1973 op het natuurbehoud (*B.S.*, 11 september 1973) op twee punten: allereerst wordt expliciet bepaald dat de (administratieve) vordering tot betaling van de schadevergoeding moet worden ingediend bij de Vlaamse regering. Ten tweede wordt de verjaringstermijn van de vordering verlengd van één jaar tot drie jaar (zie daarover *Gedr. St., Vl.R.*, B.Z., 1995, nr. 117/3, 11).

G.D.

BOEKEN

C.A.J.M. KORTMANN en P.P.T. BOVEND'EERT, **Inleiding Constitutioneel Recht**, tweede druk, Kluwer, Deventer, 1995, 199 pp.

Dit boek, dat een beschrijving bevat van de hoofdlijnen van het Nederlandse staatsrecht, is bestemd voor de propedeutische fase van opleidingen op het gebied van de rechtsgeleerdheid.

In twaalf hoofdstukken wordt de essentie geschetst van de volgende onderwerpen: algemene inleiding; ontwikkeling van de regeringsvorm; het staatshoofd; de uitvoerende macht; de wetgevende macht; de rechterlijke macht; rechtsbescherming; de Raad van State, de Algemene Rekenkamer en de vaste colleges van advies; grondrechten en bescherming van minderheden; verdediging en buitenlandse betrekkingen; financiën; noodrecht; de «federatie» van het Koninkrijk der Nederlanden; decentralisatie. Een korte selectieve literatuurlijst – waarin nog de 12e druk van het basiswerk van Van Der Pot, Donner, Prakke e.a. is vermeld –, een zakenregister en in een bijlage een aantal «oefenvragen» sluiten het boek af.

Beide auteurs weten keurig het midden te houden tussen beknoptheid en volledigheid en het wezenlijke van het toevallige te scheiden. Hun boek is dan ook ten zeerste geschikt voor een eerste kennismaking met het Nederlandse staatsrecht.

L.P. Suetens

VALERIE SIMONART, **La personnalité morale et droit privé comparé**, Brussel, Bruylant, 1995, 670 pp.

Het boek van mevrouw V. Simonart behandelt op rechtsvergelijkende wijze de rechtspersoonlijkheid in het privaatrecht, een thema dat sedert geruime tijd niet meer in zijn geheel is bestudeerd. Volgens een belangrijk deel van de rechtsleer heeft het begrip rechtspersoonlijkheid een relatieve en veranderlijke inhoud; er bestaan verschillende soorten van rechtspersoonlijkheid waarop het moeilijk is dezelfde regels toe te passen. In dit werk wordt aangetoond dat de rechtspersoonlijkheid een begrip is dat dezelfde inhoud heeft ongeacht de rechtspersonen waarop het van toepassing is. Deze eenheid van het begrip rechtspersoonlijkheid wordt bestudeerd naar Amerikaans, Belgisch, Duits, Engels, Frans, Italiaans, Nederlands en Zwitsers recht. De rechtsvergelijking wordt aangewend om een gemeenschappelijk begrip van rechtspersoonlijkheid te ontdekken, niet om bepaalde buitenlandse begrippen in het Belgisch recht in te voeren.

Het eerste deel behandelt het begrip rechtspersoonlijkheid. De verschillende klassieke theorieën, zoals de fictieleer en de realiteitsleer, evenals de moderne theorieën, zoals een wettig beschermd belang, de technische realiteit, een uitdrukking van een geheel van regels en een netwerk van contracten worden bekritiseerd. De erkenning van de rechtspersoonlijkheid hangt af van de goedkeuring van de wetgever die de voorwaarden bepaalt, en in het privaatrecht het naleven van bepaalde formaliteiten.

In Anglo-Amerikaanse landen, België en Frankrijk wordt niet door enige wettekst op een algemene wijze bepaald welke entiteiten rechtspersonen zijn; in de andere bestudeerde landen bepaalt de wetgever dit wel.

De rechtspersoon als rechtssubject kenmerkt zich door een aantal identificatie-elementen, met name haar naam en haar woonplaats (statutaire of reële zetel). Het derde element, de nationaliteit wordt door de auteur afgewezen en vervangen door de aanknopingsaan een bepaald rechtsstelsel.

In het tweede deel behandelt de auteur de zogenaamde veranderlijkheid van het begrip rechtspersoonlijkheid. Deze zogenaamde veranderlijkheid wordt onderzocht volgens de omvang van de rechten die aan de rechtspersoon zijn toegekend. In alle landen worden aan de rechtspersoon rechten toegekend die veranderlijk zijn: het beginsel van de wettelijke specialiteit in België en Frankrijk, het beginsel van de statutaire specialiteit in Engeland en in de Verenigde Staten, in het Duitse recht komt men via de beperking van vertegenwoordigingsbevoegdheid tot een soortgelijk resultaat. Die beperkingen hebben volgens de auteur slechts betrekking op de bekwaamheid van de rechtspersoon maar leiden niet tot veranderlijkheid van de rechtspersoonlijkheid. Wanneer in het Anglo-Amerikaanse of in het Duitse recht bepaalde rechten worden toegekend aan groepen van personen, worden zij als rechtssubjecten zonder rechtspersoonlijkheid beschouwd. Wanneer in de romanistische stelsels bepaalde rechten worden toegekend aan vennootschappen zonder rechtspersoonlijkheid, wordt afgeleid dat zij een beperkte rechtspersoonlijkheid genieten.

Vervolgens wordt de zogenaamde veranderlijkheid van het begrip rechtspersoonlijkheid onderzocht volgens haar vorm. De vorm van de rechtspersoon is volgens de rechtsleer een wezenlijk element van de persoonlijkheden, niet alleen omdat het verkrijgen van de persoonlijkheden onderworpen is aan het aannemen van een vorm van een rechtspersoon maar ook omdat elke wijziging van de vorm, tengevolge van een omvorming, een fusie of een verplaatsing van maatschappelijke zetel haar ontbinding tot gevolg heeft. De auteur toont aan dat in tegenstrijd tot de rechtsleer het begrip rechtspersoonlijkheid onafhankelijk is van haar vorm; deze thesis wordt nader uitgewerkt voor de oprichting van de rechtspersoon en voor haar omvorming. De rechtspersoonlijkheid heeft geen veranderlijke inhoud naargelang haar vorm.

Ten slotte wordt de zogenaamde veranderlijkheid van het begrip rechtspersoon onderzocht volgens haar doorzichtigheid. Rechtspersoonlijkheid houdt het onderscheid in tussen de rechtspersoon en haar leden. Dit onderscheid en de gevolgen ervan zijn geen predikaat van de rechtspersoonlijkheid. Volgens de auteur moet het door de rechtsleer gemaakte onderscheid tussen volkomen en onvolkomen rechtspersonen worden verworpen.

De auteur komt tot het besluit dat de verschillende factoren van de zogenaamde veranderlijkheid van de rechtspersoonlijkheid niet

de eenheid van dit begrip tenietdoen. Om de eenheid aan te tonen moet worden uitgegaan van de bepaling van het begrip rechtspersoon en moet onderscheid worden gemaakt tussen de wezenlijke en de bijkomstige elementen. Het begrip rechtspersoonlijkheid wordt bepaald als een geschiktheid van bepaalde entiteiten, andere dan natuurlijke personen, om houder te zijn van rechten en plichten, die algemeen of individueel door de wet zijn bepaald en die zich al of niet aan voorafbestaande modellen aanpassen, die al of niet uit leden bestaan en die in het juridisch verkeer moeten kunnen worden geïdentificeerd door een naam, een woonplaats en een nationaliteit. Op het institutionele vlak bestaat er dus een eenheid van het begrip rechtspersoonlijkheid want geen enkel essentieel element van de rechtspersoonlijkheid is in de verschillende categorieën veranderlijk. Toevallige elementen van de rechtspersoonlijkheid kunnen wel veranderlijk zijn, zoals bijvoorbeeld de vorm, het al of niet bestaan van leden.

In het derde deel onderstreept de auteur de eenheid van de rechtspersoonlijkheid op het dynamisch vlak door een onderzoek van de theorie van de doorbraak van de beperkte aansprakelijkheid. Deze theorie, waarvan de grondslagen worden besproken en de toepassingsgevallen in de rechtspraak van de verschillende landen worden onderzocht, is volgens de auteur te marginaal om in het positief recht te worden aanvaard. Zij staat niet toe tot de relativiteit van het begrip rechtspersoonlijkheid te komen. De theorie is onduidelijk en leidt tot juridische onzekerheid; de theorie is overbodig daar de meeste gevallen van doorbraak door andere instellingen kunnen worden verklaard, zoals bijvoorbeeld de schijntheorie, de orgaantheorie, de interpretatie van de wil van de partijen, de burgerlijke aansprakelijkheid.

Het boek beklemtoont de essentie van de eenheid van het begrip rechtspersoonlijkheid. Deze eenheid waarborgt de rechtszekerheid en is gunstig voor de harmonisatie van de verschillende juridische stelsels.

Het werk van mevrouw V. Simonart is een originele en diepgaande studie over een wezenlijk rechtsbegrip. De talrijke toepassingen van die fundamentele instelling hebben wellicht de aandacht afgeleid van een grondig theoretisch onderzoek van deze materie. De verdienste van mevrouw V. Simonart is des te belangrijker omdat zij, boven de verschillen in de onderzochte landen heen, de eenheid van het begrip rechtspersoonlijkheid heeft weten te doorgronden. Het boek is terecht bekroond met de vijfjarige prijs van de *Revue critique de jurisprudence belge*.

Vanuit de rechtsvergelijking een kleine opmerking; het Angelsaksische recht is het recht in Engeland vóór 1066; het huidige recht van de Engelssprekende landen is het Anglo-Amerikaanse recht.

G. Bourgeois

A. SPRUYT, *Inleiding tot het belastingrecht*, Brugge, Die Keure, 1995, tweede editie, 308 pp.

Zopas verzorgde A. Spruyt een tweede editie van zijn leergang belastingrecht aan de V.U.B. Deze editie verschilt in essentie niet van de eerste editie, die wij indertijd reeds in deze kolommen hebben besproken (dit tijdschrift, 1992-93, 1143). Zij is uiteraard aangepast aan de talrijke wetwijzigingen die inmiddels het licht zagen. Het boek is nog steeds ingedeeld in een deel over de algemene beginselen (aard van het belastingrecht, definitie en functies van belastingen, grondwettelijke bepalingen en algemene toepassingsregels, ruimtelijke werking, soorten belastingen), een deel over de materiële belastingschuld (beschrijving van de inkomstenbelastingen, de registratierechten, de successierechten en de B.T.W.) en een deel over de formalisering van de fiscale schuld (procedure). Al deze aangelegenheden worden kort, maar trefzeker behandeld.

S. Van Crombrugge

M. STORME, *Ik die bij sterren sliep en 't haar der ruimten droeg. De metabletica van het procesrecht*, Mys & Breesch, Gent, 1995, 112 pp.

Op 20 oktober 1995 sprak prof. Marcel Storme in de Aula van de Universiteit Gent zijn afscheidscollege uit. Hij blikte terug op tweëndertig jaar onderwijs in het Procesrecht. Hij toonde aan dat de

metabletica of de leer van de veranderingen ook in deze tak van het recht dienstig kan zijn om achter de veranderingen van het procesrecht diepere maatschappelijke stromingen te onderkennen en omgekeerd om te beseffen dat wezenlijke veranderingen in het mens en maatschappijbeeld een andere aanpak van het procesrecht postuleren.

Drie fundamentele wijzigingen hebben naar zijn oordeel in de tweede helft van de XXe eeuw hun uitdrukking gevonden in het procesrecht. Er is in de eerste plaats het ruwe ontwakken van de mensheid na de holocaust in 1945. Verder is er de nooit voorheen geziene stijging van het individueel bewustzijn van de burgers. Ten slotte volgt uit het voorgaande als grootste behoefte aan het einde van de XXe eeuw die van de regulering van de conflictenoplossing. Voormelde veranderingen werden waargenomen door en in het procesrecht. Ze worden weerspiegeld zowel in de bronnen van het procesrecht als in de cijfergegevens. Prof. M. Storme analyseert de periode 1960-1996 vanuit de veranderingen die zich toen in het domein van het procesrecht *sensu latissimo* voordeden. Hij biedt een boeiend en kritisch overzicht van de fundamentele ontwikkelingen die plaatsvonden, waarbij sommige als een ware breuk met het verleden kunnen worden beschouwd. Buiten de traditionele bronnen van wetgeving, rechtspraak en rechtsleer bespreekt hij ook de rechtspraktijk die voor de ontwikkeling van het procesrecht uitermate belangrijk is.

Met twee fundamentele indicatoren uit de metabletica had Prof. M. Storme bij zijn aantreden als docent in het begin van de zestiger jaren blijkbaar geen rekening gehouden: tijd en ruimte. De notie tijd werd pas recentelijk in het procesrecht bewust waargenomen. Het tijdsbewustzijn valt echter naar zijn oordeel nog steeds niet in de teksten te bespeuren en evenmin in de gedraging van de acteurs van het procesgebeuren. De ruimte is thans eveneens een fundamenteel gegeven in het procesrecht, al wordt ze wellicht minder door de rechtzoekenden gepercipieerd. Wie vandaag nog verklaart dat het procesrecht bij uitstek nationaal recht is, begaat een zware vergissing. Prof. M. Storme meent dat het procesrecht de meest internationale rechtstak is geworden, «omdat in de hele wereld dezelfde droom der gerechtigheid gestalte tracht te krijgen via een goed werkend, eenvoudig, efficiënt en goedkoop procesrecht» (p. 57).

In het laatste deel van zijn afscheidscollege bepleit Prof. M. Storme een nieuw procesrecht voor het derde millennium. Het blijft zijn overtuiging dat een efficiënt en humaan geding slecht realiseerbaar is met de positieve ingesteldheid en medewerking van alle betrokkenen. De balie en de magistratuur moeten, afzonderlijk en gezamenlijk, hun verantwoordelijkheid voor de gang van zaken opnemen. Drie fundamentele grondslagen van het Belgisch procesrecht moeten verder aan een nieuw onderzoek worden onderworpen: de taak van de rechter, de betekenis van het formalisme en de toegang tot de rechter. Prof. M. Storme formuleert een aantal voorstellen, zoals de creatie van de ene, grote arrondissementsrechtbank, de vervanging van het inleidend dagvaardingsexploot door een contradictoir verzoekschrift, de bij wet dwingend opgelegde conclusietermijnen, de verzelfstandiging van de bewijsprocedures, de beperking of uitsluiting van verzet en hoger beroep, de vereenvoudiging of effectivering van de uitvoering van vonnissen.

Een en ander kan slechts gerealiseerd worden, meent Prof. M. Storme, wanneer de rechterlijke macht het heft zelf in handen neemt vooraleer de politiek er zich mee moet. De onafhankelijkheid van de rechterlijke macht blijft voor hem de belangrijkste waarborg voor het goed functioneren van een Rechtsstaat. Het gerecht mag onder geen beding geprivatiseerd worden. Wel moet dringend werk gemaakt worden van een beter statuut en van een technische personeelsomringing voor de rechter. Ook moet de technologische infrastructuur te zijner beschikking staan.

Het afscheidscollege van Prof. Marcel Storme is gewis geen afscheid. Hem rest nog zo veel te doen om verder te ijveren voor een wereld waar Vrede en Gerechtigheid heersen.

Jean Laenens

M. STORME, E. WYMEERSCH en H. BRAECKMANS (red.), *Handels-, economisch en financieel recht*, Gent, Mys & Breesch, 1995, 407 pp.

De nieuwste publicatie van de Postuniversitaire Cyclus Willy Delva telt heel wat bijdragen, die in hoofdzaak het faillissements-, vennootschaps-, financieel en consumentenrecht bestrijken.

Een overzichtsartikel van de hand van P. Colle schetst de recente wijzigingen in het *faillissementsrecht*. Het eerste deel van deze bijdrage dat de ware functie van de faillissementscurator betreft, overlapt grotendeels met de tekst van C. Van Buggenhout over de rechtspositie van de curator in het faillissementsrecht en het sociaal recht, wat meteen de splitsing van deze bijdragen doet betwijfelen.

Aan het *vennootschapsrecht* worden talrijke bijdragen gewijd. «Conflicten in vennootschappen» van H. Braeckmans en Ph. Ernst geeft een volledig overzicht, weliswaar met uitzondering van de nietigheidsgonden. Aan de fusies en splitsingen van vennootschappen besteden twee auteurs aandacht. K. Byttebier geeft een heldere en kritische analyse van de wet van 29 juni 1993. In hoofdzaak hekelt de auteur de «buitensporige» informatieverplichtingen die de wetgever de bij een fusie betrokken vennootschappen oplegt, en die naar zijn mening contraproductief werken (more is less). Evenzeer kritisch en bondig is de tekst van S. Van Crombrugge over het fiscale regime van fusies en splitsingen. De auteur geeft de wetgever mee dat de problemen van overmatige fiscale druk bij moeder-dochterfusies niet echt zijn opgelost.

Eveneens onder de titel *vennootschapsrecht* ressembleren de bijdragen van A. Van Oevelen en Ph. Traest. Eerstgenoemde bijdrage behandelt de rol en de civiele aansprakelijkheid van de commissaris-revisor op exhaustieve wijze, weliswaar zonder dat nog rekening gehouden kon worden met de wijzigingen de dato april 1995 aan de Vennootschapswet ter zake van de specifieke opdrachten van de commissaris-revisor. Ph. Traest besteedt aandacht aan het probleem van de strafrechtelijke toerekening van handelingen en feiten aan rechtspersonen.

De «nieuwe regels voor documentaire kredieten en autonome garanties» van G. Schrans kan men tot het *financiële recht* rekenen. Ze worden op zeer heldere wijze besproken. L. Lanoye bespreekt onder deze rubriek enkele knelpunten in verband met (bank)rekening, (euro)cheque en overschrijving. De auteur stelt een op de praktijk gesteunde pragmatische aanpak voorop met verwijzingen naar relevante rechtsleer, en slaagt volledig in deze opzet. Vooral inzake de internationaalprivaatrechtelijke aspecten van beslag en het beslag onder derden op kwaliteitsrekeningen neemt de auteur utdrukkelijk standpunt in.

Precies de kwaliteitsrekeningen kunnen een instrument zijn bij het witwassen van geld. Voor een grondig relaas over de witwasreglementering, vóór de wet van 7 april 1995, tekent F. Hellemans. Interessant is dat de Belgische witwaswetgeving wordt benaderd vanuit het gezichtspunt van de vrijberoepsbeoefenaar. Zowel de kwaliteitsrekeningen van notarissen als die van advocaten komen aan bod. De bijdrage wordt afgesloten met meer dan overwegingswaardige aanzetten tot verbetering van de reglementering.

Op de wip tussen financieel en «consumentenrecht» mag de tekst over hypothecair krediet van H. Cousy worden geplaatst. De auteur ontleedt de wet op het hypothecair krediet in het dubbele perspectief van deregulering en consumentenbescherming. De bijdrage vormt een bondig maar volledig overzicht van de wetgeving op, om en rond het hypothecair krediet, met inbegrip van de Europeesrechtelijke (bv. de verplichte inschrijving, controle en algemeen belang) en internationaalprivaatrechtelijke (bv. territoriaal toepassingsgebied) raakpunten.

Een bijdrage omtrent de (nog talrijke) knelpunten in het consumentenkrediet mocht niet ontbreken. D. Blommaert en F. Nichels werden daartoe aangezocht. Op sommige punten verdedigen de auteurs bekritiseerbare opvattingen. Zo moet op de vraag of aan de voorwaarden van artikel 1244 B.W. voldaan moet zijn opdat de consument een beroep kan doen op betalingsfaciliteiten op grond van artikel 38 W. Cons., in tegenstelling tot de auteurs, instemmend worden geantwoord. Gelukkig (en te goeder trouw) past de rechtspraak betalingsfaciliteiten in deze zin toe.

P. De Vroede past de bepalingen van de Wet op de handelspraktijken toe op diensten. Het is een uitgebreide bijdrage waarin de auteur de relevante wetbepalingen bespreekt aan de hand van recente jurisprudentiële voorbeelden. Helaas worden niet alle Europeesrechtelijke raakpunten uitgediept.

Over *mededingingsrecht*, meer bepaald concentratiecontrole, bevat het boek slechts één korte, overzichtelijke bijdrage van A.M. Van den Bossche. Y. Merchiers belicht enkele problemen die kunnen rijzen bij geschillen over de uitvoering van *verzekeringsovereenkomsten*. Zo worden op exhaustieve wijze behandeld, het bewijs, de in-

terpretatie van een verzekeringsovereenkomst, de arbitrage en dading, de verjaring en het regres van de verzekeraar op de verzekerde.

De onderhavige publicatie bevat voorts bijdragen over conflicten tussen voorrechten (C. Van Heuverswyn) vóór de Hypotheekwet van 9 februari 1995, over intellectuele eigendom (H. Vanhees), inzonderheid het merkenrecht – zonder evenwel de samenloop met artikel 96 van de wet op de handelspraktijken – en het auteursrecht, én over transport- en zeerecht (respectievelijk R. De Wit en P. Roland) in beweging.

Het boek is levig en niet bijzonder gebruiksvriendelijk, maar bevat kwalitatief hoogstaande bijdragen. Wij delen dan ook de vurige wens van M. Storme, aftredend organisator, dat deze cyclus in lengte van jaren verder moge bloeien en groeien. Wellicht kan dan de kruisbevuchting tussen beroepspraktici en -theoretici nog meer werkelijkheid worden.

G. Straetmans

H. SWENNEN, *Financiële wetgeving 1989-1991*, Gent, Mys & Breesch

Dit boek is een oudere versie van de eveneens bij Mys en Breesch gedrukte, herwerkte (stof bijgehouden tot 15 juli 1994) uitgave. Het fungeert, aldus de auteur, als de schriftelijke neerslag van een cursus «financiële wetgeving».

Net zoals de tweede uitgave, vormt deze eerste een beknopt, maar indringend en helder overzicht van de complexe monetaire wetgeving en de wetgeving ter zake van financiële markten en transacties. Derhalve is deze publicatie voor een veel ruimere doelgroep dan studenten bijzonder aan te bevelen.

Uit de aanhef tot de herwerkte uitgave leer ik voorts dat de toevoeging «1989-1991» in de titel geen beperking was. «Het ging veel eerder om het volgende. De wetgeving van rond 1990 had nieuwe contouren aan de financiële wetgeving gezet. En terwijl een overzicht ook overzichtelijk moet zijn, moet toch van een paar regelingen, als voorbeeld, worden getoond hoe en hoe ver zo'n regeling gaat. Heeft men de keuze tussen oudere en nieuwe regelingen, dan kiest men voor de nieuwe; de oude zijn elders beschreven. De 'beperking' 1989-1991, die er geen was, kan nu wel wegvallen. Het herschrijven van de wetgeving is verdergezet.»

G. Straetmans

Liber Amicorum Alfons Vandeuren, Gent, Mys & Breesch, 1995, 344 pp.

Het Liber Amicorum Alfons Vandeuren is bedoeld als hulde van het tijdschrift *Limburgs Rechtsleven* aan zijn stichter en voorzitter van de redactieraad. Het is een boek ter ere van een praktijkjurist met een zeer ruime interessesfeer en een gevarieerde loopbaan: Vandeuren heeft zich door zijn carrière heen zowel advocaat, (plaatsvervangend) vrederechter, bedrijfsjurist, als auteur van verscheidene wetenschappelijke publicaties mogen noemen.

Deze klemtoon op de rechtspraktijk en op diversiteit vertaalt zich in de behandelde onderwerpen en de aangesproken auteurs; het liber amicorum is een verzameling van bijdragen over de meest uiteenlopende onderwerpen en bestrijkt verschillende rechtstakken gaande van administratief recht (openbaarheid van bestuur (M. Boes)), strafrecht (uitlevering (I. Delbrouck)), artikel 65 Sw. (L. Vrancken), verklaring van omstaanders als bewijs (M. Schotsmans), privaatrechtelijk procesrecht (rechtsingang voor de notaris in het kader van een gerechtelijke boedelscheiding (F. Aumann en G. Bax)), procedures «zoals in kort geding» (B. Ponet), deskundigenonderzoek (P. Vanhelfmont)), sportrecht (C. Coomans), aanneming van werk (aansprakelijkheid van de opdrachtgever (C. Huysmans)), verkeersongevallenrecht (A. Van der Graesen), handelsrecht (concessie (E. Monard)), fiscaal recht (H. Vandebergh), sociaal recht (dading en ontslag (A. Van Oevelen), de P.W.A.'s (J. Van Steenberghe)), medisch recht (het statuut van het openbare ziekenhuis (J. Vandeuren)), tot mediarecht (gerechtverslaggeving (J. Velaers)). Bepaalde onderwerpen overschrijden zelfs de grens van het strikt juridische (justitie op tegenspraak (A. Arts), ondersteuning van de vrederechter (W. Niewold)).

De onderwerpen zijn doorgaans zeer specifiek en grondig uitgewerkt en vertonen alle het kenmerk dat ze gericht zijn op de praktijk.

Het feit dat de auteurs op de een of andere manier betrokken zijn bij de rechtspraktijk en ieder, vanuit zijn invalshoek en ervaring als rechter, advocaat, of bedrijfsjurist, het bewuste probleem behandelt, is daar uiteraard niet vreemd aan.

Het boek is dan ook ter ere van een praktijkjurist, van praktijkjuristen, voor praktijkjuristen.

Inge Demuyne

A. VERDAM, **Corporate Opportunities** in Schoordijk Instituut, Center for Company Law (red.), Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1995

Het gerecenseerde boek vormt het inmiddels achtste deel van de publicaties van het Centrum voor vennootschapsrecht verbonden aan het Schoordijk Instituut van de Nederlandse Universiteit van Brabant. Het boek is een weergave van het doctoraal proefschrift waarmee de auteur in 1995 promoveerde aan dezelfde universiteit.

In zijn proefschrift behandelt dr. Verdam vanuit rechtsvergelijkend oogpunt de vennootschapsrechtelijke vraag in welke gevallen het een bij de werking van een vennootschap betrokken persoon toegestaan is om een «zakelijke kans» (*business opportunity*) die aan de vennootschap toekomt, zelf te benutten, en in welke gevallen zulks verboden is. Deze vraag is tot dusver vooral aan bod gekomen in de Amerikaanse jurisprudentie, maar heeft vanzelfsprekend ook belang voor de Europese-continente rechtssystemen. Zoals inzake tal van andere discussies die de fundamenteen van het vennootschapsrecht betreffen, het geval is, houdt ook de problematiek van de toeëigening van *corporate opportunities* verband met de *agency*-problematiek. Als rechtspersoon moet een vennootschap immers ter behartiging van haar belangen noodzakelijkerwijze een beroep doen op natuurlijke personen. De *agency*-leer stelt dat een dergelijke rechtsfiguur om die reden inherent het risico inhoudt dat de persoon die is aangesteld als belangenbehartiger van de vennootschap, hierbij zijn eigen belangen zal vooropstellen, een veronderstelling die in vele gevallen met de werkelijkheid overeenstemt. Een van de misbruiken die zich kan voordoen, is dat de persoon die de belangen van de vennootschap moet behartigen, n.a.v. zijn functie kennis neemt van een zakelijk voorstel dat is bestemd voor de vennootschap, en beslist om i.p.v. voor rekening van de vennootschap, op persoonlijke titel op het voorstel in te gaan: het heet dan dat een dergelijke «functionaris» van de vennootschap, zich een «kans» voor de vennootschap toeëigent.

In de Amerikaanse rechtspraak is ter beslechting van de juridische geschillen waartoe een dergelijke toeëigening van «corporate opportunities» in vele gevallen aanleiding geeft, een aantal beoordelingscriteria vooropgesteld. Deze hebben veelal als gemeenschappelijke basis dat zij steunen op de zogeheten 'loyauteitsplicht' (= *duty of loyalty*), zijnde een van de fiduciaire verplichtingen waaraan o.m. functionarissen van een vennootschap t.a.v. de vennootschap gehouden zijn. Het is een van de verdiensten van het gerecenseerde boek dat het een overzicht biedt van deze door de Amerikaanse rechtspraak ontwikkelde criteria (zij het dat het geboden overzicht misschien te veel belang hecht aan de feiten van de aangehaalde casusgevallen en te weinig ingaat op de juridische beoordelingscriteria).

Evenwel heeft de auteur er niet mee volstaan om enkel het Amerikaanse recht weer te geven, maar heeft hij integendeel daarenboven ook onderzocht hoe de problematiek in de rechtspraak en rechtsleer van een aantal Europese landen – Nederland, Duitsland en Zwitserland – aan bod is gekomen. Het resultaat van zijn onderzoek is een uiterst boeiende vergelijking die aantoont hoe de rechtswetenschap en -praktijk erin slagen om met verschillende technische instrumenten, soortgelijke juridische oplossingsmodellen te genereren. Een tekortkoming van de door de auteur verrichte transcriptie vormt evenwel de beperking van het rechtsvergelijkend overzicht tot de Nederlandse, Duitse en Zwitserse rechtssystemen, en het volledig buiten beschouwing laten van bijvoorbeeld het Belgische en het Franse rechtstelsel, waar nochtans de problematiek zich in een nog ander juridisch denkkader aandient.

Prijzenswaardig is dan weer dat de auteur de problematiek behandelt vanuit het oogpunt van alle mogelijke entiteiten die met de belangenbehartiging van een vennootschap belast (kunnen) zijn en/of die als gevolg van hun functie kennis krijgen van *corporate opportunities*, waaronder de leden van de bestuurs- en toezichtsorganen,

de aandeelhouders, de personen die op grond van een arbeidsovereenkomst een leidinggevende functie binnen de onderneming die de vennootschap drijft, waarnemen. Hierbij beoordeelt de auteur de problematiek niet alleen aan de hand van de bepalingen van het vennootschapsrecht, maar ook in het licht van de bepalingen van andere relevante rechtstakken (zoals het burgerlijk recht, het arbeidsrecht ...).

De auteur is zeer goed in het door hem beoogde streefdoel geslaagd. Het resultaat van zijn denkoefening is een boek dat de behandeling van de problematiek in het Nederlandse vennootschapsrecht wellicht gedurende geruime tijd zal determineren (en zonder enige twijfel veel stof tot discussie zal opleveren). Voor de rechtsbeoefening in België zal het boek minder goede diensten bewijzen. Aangezien het Belgische vennootschapsrecht niet in het boek aan bod komt, beperkt het nut van het boek zich tot de opgeworpen vraagstelling; de oplossing van de gestelde problemen zal de Belgische jurist zelf moeten beoordelen aan de hand van zijn eigen voorschriften. Vooral de talrijke publicaties die inmiddels n.a.v. de wet van 13 april 1995 houdende wijziging van het vennootschapsrecht (*B.S.*, 17 juni 1995) omtrent de door die wet gewijzigde wetsbepalingen inzake de problematiek van de belangenconflicten, zijn verschenen, zullen hierbij zeer goede diensten bewijzen.

K. Byttebier

M.S.E. WULFFRAAT-VAN DIJK, **Feitenonderzoek door de bestuursrechter: een onderzoek naar het normatieve kader voor het gebruik van bestuursrechtelijke onderzoeksbevoegdheden**, Zwolle, Tjeenk Willink, 1995, 403 pp.

Met dit proefschrift promoveerde M.S.E. Wulffraat-van Dijk op 1 november 1995 aan de Universiteit van Utrecht.

Het onderzoek dat aan de basis ligt van het proefschrift, past in het kader van de hervormingen die het Nederlandse bestuursprocesrecht recent heeft ondergaan. Het Nederlandse stelsel van bestuursrechtelijke rechtsbescherming is van oudsher gekenmerkt door een veelheid van naast elkaar bestaande administratieve rechtscolleges met elk een eigen administratief procesrecht. Dit stelsel werd als niet adequaat ervaren en er ontstond een streven naar uniformering van het administratief procesrecht en zo mogelijk harmonisering met het burgerlijk procesrecht en het strafprocesrecht.

Dit streven is uiteindelijk geresulteerd in een organisatorische integratie van de diverse administratieve gerechten in de gewone rechtbanken. Samenhangend hiermee werd op 1 januari 1994 het nieuwe, uniforme administratief procesrecht van kracht van de hoofdstukken 6, 7 en 8 van de Algemene wet bestuursrecht (*Awb.*).

De vrees bestond evenwel dat van dit nieuwe uniforme bestuursprocesrecht op een sterk uiteenlopende wijze gebruik zou worden gemaakt, als gevolg van de cultuurverschillen tussen de rechtscolleges waaruit de nieuwe rechters worden gerecruteerd. Er werd dan ook onderzoek verricht naar de mogelijkheden om verschillen in de behandeling van administratieve geschillen in de toekomst zoveel mogelijk te beperken. Het proefschrift van M.S.E. Wulffraat-van Dijk is het resultaat van een dergelijk onderzoek.

Voorwerp van het onderzoek is het feitenonderzoek door de bestuursrechter. De bestuursrechter heeft in het nieuwe bestuursprocesrecht niet meer als primaire taak de handhaving van het objectieve recht, maar wel het bieden van rechtsbescherming. Hij heeft de opdracht gekregen om zich actief te bemoeien met het verloop van de procedure en het feitenonderzoek, en op zoek te gaan naar de materiële waarheid. Daartoe beschikt hij over uitgebreide procesuele bevoegdheden die het hem mogelijk moeten maken de procesgang te sturen.

Anders dan bij de burgerlijke rechter, is het gebruik van de onderzoeksbevoegdheden in het bestuursprocesrecht niet wettelijk beperkt. In beginsel kan de bestuursrechter in ieder concreet geval een afweging maken over het al dan niet houden van een ambtshalve feitenonderzoek en over de wijze waarop dit onderzoek zal verlopen.

In haar proefschrift onderzoekt M.S.E. Wulffraat-van Dijk welke normatieve uitgangspunten en feitelijke gegevenheden invloed (moeten) uitoefenen op het gebruik van de ongenormeerde onderzoeksbevoegdheden van de bestuursrechter. Het onderzoek beoogt uit te monden in een normatief kader voor het feitenonderzoek door

de bestuursrechter, een stelsel van gedragsvoorschriften dat de procesbeslissingen beheerst die de rechter neemt ten behoeve van het verloop en de inhoud van het ambtshalve feitenonderzoek.

Na in een inleiding de doelstellingen van haar onderzoek te hebben uiteengedaan, gaat M.S.E. Wulffraat-van Dijk in het tweede hoofdstuk van haar proefschrift na welke de contextuele factoren zijn die traditioneel een invloed uitoefenen op de rechter wanneer deze moet beslissen of hij een ambtshalve feitenonderzoek zal doen en welke onderzoeksinstrumenten hij daarbij zal gebruiken. Zij onderscheidt daarbij vier groepen van factoren, namelijk de omstandigheden van het geschil, het positieve recht, de opvattingen over de taak van de bestuursrechter en aspecten van organisatie en cultuur van de gerechten.

In het derde hoofdstuk gaat M.S.E. Wulffraat-van Dijk vervolgens na hoe deze contextuele factoren de beslissing over een ambtshalve onderzoek kunnen beïnvloeden. Zij komt tot de conclusie dat uit de normerende invloed van de beïnvloedingsfactoren allereerst voortvloeit dat, wanneer de belanghebbende zijn eigen zaken kan behartigen evenals wanneer het bestreden besluit berust op onzorgvuldig feitenonderzoek door het bestuursorgaan, een ambtshalve feitenonderzoek moet worden afgewezen. Er bestaat daarentegen een plicht voor de rechter om over te gaan tot ambtshalve feitenonderzoek ingeval de belanghebbende zijn zaken niet kan behartigen en daardoor in een procedureel nadelige positie verkeert, ingeval van de belanghebbende niet kan worden verwacht dat hij het bewuste onderzoek voor zijn rekening neemt, en ingeval de rechter niet tot oordeelsvorming kan komen door een lacune in het feitenmateriaal en het niet op de weg van de partijen ligt het desbetreffende feitenmateriaal aan te leveren. In de andere gevallen zal de rechter de contextuele factoren tegen elkaar moeten afwegen om tot het besluit te komen om al dan niet gebruik te maken van zijn ambtshalve onderzoeksbevoegdheden. Het zwaarst wegen daarbij factoren die verband houden met de doelstelling van individuele rechtsbescherming.

Wanneer de rechter heeft besloten een ambtshalve onderzoek te doen, dient hij vervolgens een beslissing te nemen over de vormgeving van het onderzoek. Hij moet beslissen welk onderzoeksinstrument hij in het behandelde geval het beste kan gebruiken. In de hoofdstukken vier tot en met zeven worden de karakteristieken van de onderzoeksbevoegdheden beschreven en de invloed van de contextuele factoren op de besluitvorming van de rechter. Achtereenvolgens komen aan bod het vragen van inlichtingen, de getuigenverklaring, de bezichtiging ter plaatse en het deskundigenonderzoek. Telkens wijst M.S.E. Wulffraat-van Dijk op de onvolkomenheden in de onderzoeksbepalingen van hoofdstuk 8 Awb.

Het achtste hoofdstuk is gewijd aan een onderzoek omtrent de mogelijkheden van de bestuursrechter om (een deel van) het onderzoek over te dragen aan een andere instantie – een rechter-commissaris, een griffier of een gerechtsauditeur –, evenals de wenselijkheid hiervan.

In het negende en laatste hoofdstuk zet M.S.E. Wulffraat-van Dijk ten slotte alle bevindingen van haar onderzoek nogmaals op een rijtje, trekt daaruit conclusies en doet zij aanbevelingen voor het hanteren van normen bij bestuurlijk feitenonderzoek. Zij beschrijft daarbij onder andere de normen waaraan een behoorlijk feitenonderzoek behoort te voldoen, en geeft suggesties voor de verbetering van de onderzoeksbepalingen in hoofdstuk 8 Awb. Het proefschrift wordt afgesloten met een korte beschouwing over de mogelijkheid voor een bestuursrechtelijk onderzoeksbeleid en met conclusies ten aanzien van de mogelijkheden voor harmonisatie van regelingen van het feitenonderzoek in met name het burgerlijk en het bestuursrechtelijk proces.

M.S.E. Wulffraat-van Dijk is er in dit proefschrift in geslaagd om op een duidelijke en overzichtelijke wijze een overzicht te bieden van het Nederlandse juridische kader voor onderzoeksbeslissingen. Zij heeft daarbij niet nagelaten onvolkomenheden van het systeem aan de oppervlakte te brengen. Haar proefschrift bevat dan ook een aantal waardevolle opmerkingen en bedenkingen die zeker tot hulp kunnen zijn bij het streven naar integratie en harmonisatie van de administratieve rechtspraak, en bij het ondervangen van de onvolkomenheden die de recente hervormingen nog bevatten.

Sabien Lust

J.B.J.M. TEN BERGE, **Bescherming tegen de overheid**, derde druk, Zwolle, Tjeenk Willink, 1995, 400 pp.

Zoals vooropgesteld in het woord vooraf verschilt de besproken derde druk van Ten Berge's cursus nauwelijks van de eerste twee. Aan de opzet van het boek is niets gewijzigd (voor een bespreking van de eerste twee drukken zie: *R.W.*, 1993-94, 790, en *R.W.* 1995-96, 271). En ook naar de aangekondigde toevoeging van recente rechterlijke uitspraken en verwerking van nieuwe wetgeving is het zoeken met een vergrootglas: slechts door de leemtetwet Awb zijn een aantal bepalingen bijgeschaafd of aangevuld. De doorgevoerde correcties en aanvullingen zijn evenwel principieel noch ingrijpend. Daarnaast heeft de auteur van de nieuwe druk gebruik gemaakt om een aantal stellingen en uitspraken verder uit te werken en te verduidelijken. Het belangrijkste verschilpunt met de eerste druk is ongetwijfeld dat overal kon worden verwezen naar de definitieve, en sterk vereenvoudigde nummering van de Awb (zie ook reeds de tweede druk). Dit verhoogt uiteraard de hanteerbaarheid van dit zeer leeswaardig, doch louter beschrijvend basiswerk over (alle vormen van) bescherming van de burger tegen de overheid sedert de invoering van de Awb. Wie over een eerste of tweede druk van dit werk beschikt, kan zonder probleem de vierde druk afwachten. De auteur engageert zich, namelijk, in het woord vooraf, tot een grondige herziening van het boek in het voorjaar van 1996. En gelet op het grote succes van het boek, zal de vierde druk wellicht spoedig verschijnen.

Carly Berx

MEDEDELINGEN

Studienamiddag: ambtshalve toepassing van gemeenschapsrecht

Op 14 december 1995 heeft het Hof van Justitie uitspraak gedaan in de zaken Van Schijndel en Peterbroeck. Aan de orde was de vraag in hoeverre nationale rechters verplicht zijn tot ambtshalve toepassing van het gemeenschapsrecht en welke grenzen de lijdelijkheid van de rechter hierbij kan stellen. Aan dit thema wordt op woensdag 17 april 1996 een studiemiddag gewijd door het Instituut voor Internationaal Juridisch Onderzoek.

Inlichtingen: Instituut voor Internationaal Juridisch Onderzoek, mevr. mr. Y. Hofhuis, Postbus 19123, 1000 GC Amsterdam.
Tel. 020-5252968; fax: 020-5252900.

Studiedag: Jurist en Internet

Op 17 april 1996 organiseert de Vlaamse Juristenvereniging, in samenwerking met het Centrum Jurist en Informatica R.U. Gent) o.l.v. prof. dr. R. De Corte, een studiedag met als thema «Jurist en Internet».

De voormiddagssessies handelen rond «Internet: zijn structuren, zijn mogelijkheden, zijn beperkingen». In de namiddag wordt gesproken over «Internet voor en door juristen bekeken».

Voor bijkomende inlichtingen en inschrijvingen kan U zich richten tot mevr. L. Lootens tel. 09/355.68.21, fax. 09/356.82.61 of Internet <http://allserv.rug.ac.be/~rdecorte:congres/congres.html>.

Studiedag: Vreemdelingen en sociale zekerheid

Op 19 april 1996 organiseert het Instituut voor Sociaal Recht (K.U. Leuven) een studiedag rond het thema «Vreemdelingen en sociale zekerheid». Hierbij komen diverse aspecten aan bod, met nadruk op de positie van bijzondere groepen van vreemdelingen en op actuele problemen.

Voor bijkomende inlichtingen en inschrijvingen kan U zich richten tot het Instituut voor Sociaal Recht, Tiensestraat 41, 3000 Leuven, tel. 016/32.54.00 en fax. 016/32.54.24.

Bescherming van het loon

In nr. 26 van de lopende jaargang (p. 890) is een vonnis van Vred. Torhout, 12 september 1995, gepubliceerd in de zaak N.V.B. t/De M. Namens de eiseres is tegen dat vonnis een voorziening in cassatie ingeleid.